

บทที่ 4

บริบทชุมชนและการอนุรักษ์แม่น้ำโดยชุมชน

การศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทสื่อพิธีกรรมในการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไท-ยวน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสระบุรี" เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Information Interview) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Analysis) โดยมีการนำเสนอผลการวิจัยประกอบด้วยเนื้อหา 6 ส่วน ดังนี้

- ส่วนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบริบทชุมชนของชุมชนบ้านต้นตาล
- ส่วนที่ 2 การอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไท-ยวนก่อนปี พ.ศ. 2549
- ส่วนที่ 3 กระบวนการทำงานของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี
- ส่วนที่ 4 กระบวนการสื่อสารของคาราวานกิจกรรมและสื่อพิธีกรรมที่ชาวไท-ยวน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสระบุรี ใช้ในการแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียปี พ.ศ. 2549
- ส่วนที่ 5 บทบาทของสื่อพิธีกรรมในฐานะที่เป็นสื่อในการแก้ปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสียของชาวไท-ยวน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสระบุรี ปี พ.ศ. 2549
- ส่วนที่ 6 ผลที่เกิดขึ้นและความยั่งยืนของการรักษาสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลมาจากสื่อพิธีกรรมปี พ.ศ. 2549

สำหรับบทที่ 4 นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยในส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2 อันเป็นส่วนของบริบทชุมชนและการอนุรักษ์แม่น้ำที่เกิดจากชุมชน สำหรับผลการวิจัยในส่วนอื่นๆ ผู้วิจัยใคร่ขอนำเสนอในบทต่อไป

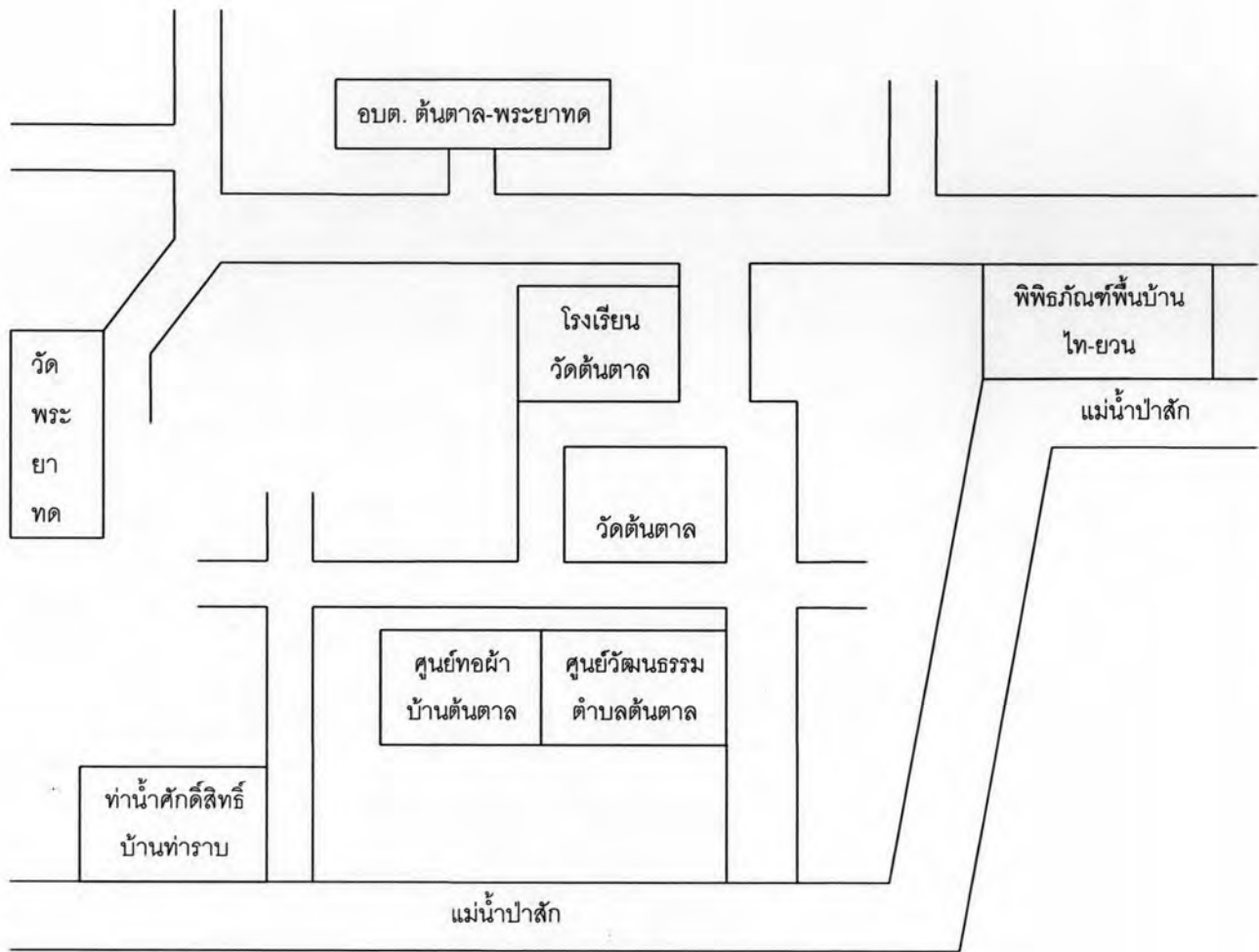
ส่วนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบริบทชุมชนของบ้านต้นตาล

จากการศึกษาเกี่ยวกับบริบทชุมชนของบ้านต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับบริบทชุมชนของบ้านต้นตาลตามประเด็น ดังนี้

1. สภาพภูมิศาสตร์ชุมชน
2. อายุ/การก่อรูปชุมชน
3. อัตลักษณ์/ตัวตนชุมชน
4. กลุ่มต่างๆ ในชุมชน
5. การเมืองและบทบาทผู้นำ
6. สภาพเศรษฐกิจ
7. สาธารณูปโภค
8. ความเชื่อชุมชน
9. ทูทางสังคม
10. การสื่อสาร

1. สภาพภูมิศาสตร์ชุมชน

ผู้วิจัยได้แบ่งสภาพภูมิศาสตร์ชุมชนไท-ยวนออกเป็นสภาพภูมิประเทศและอาณาเขตที่ตั้ง ดังนี้

ภาพที่ 20 แผนภาพชุมชนบ้านต้นตาล

1.1 สภาพภูมิประเทศ

บ้านต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี ประกอบด้วยหมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 มีพื้นที่ทั้งหมด 7,935 ไร่ หรือ 9.75 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำ การเกษตรเพาะปลูกพืชทุกฤดูกาล อาทิ การทำนาปี การทำนาปรัง การปลูกพืชผัก เนื่องด้วยมีคลอง ห้วยแร่เป็นลำน้ำธรรมชาติที่สำคัญ ทั้งยังมีแม่น้ำป่าสักไหลผ่านทางตอนใต้ของพื้นที่ ที่เอื้อประโยชน์ทั้ง ด้านอุปโภคและบริโภคให้ชาวบ้านต้นตาลดำรงชีพนับแต่อดีต ดังคำกล่าวของบุคคลผู้ซึ่งใช้ชีวิตอยู่กับ แม่น้ำตั้งแต่เกิดจนล่วงเลยเข้าสู่วัยผู้ใหญ่และวัยแก่เฒ่า ที่มองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสภาพแม่น้ำ ดังนี้

“...60 ปีที่ผ่านมาน้ำใสแจ๋ว กินได้ ชาวบ้านหันหน้าเข้าหาน้ำ แต่ก่อนใช้กิน ใช้ดื่ม อาบ เดินทาง มีเรือข้ามฟาก...”

(นายสมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

“...สมัยก่อนเราใช้แม่น้ำเป็นหลัก หน้าบ้านจะต้องหันเข้าท่าเพราะ 1. ใช้เป็นเส้นทางคมนาคม 2. ใช้อาบ 3. ใช้ดื่ม 4. ใช้ซักผ้า สมัยก่อนลูกผู้ชายเค้าสอนว่าเวลาจะหาเมียนะ “บ้านหน้าท่า นาทหลังบ้าน พ่อตาเลี้ยงควาย แม่ยายเลี้ยงหลาน” ถ้าหาได้อย่างงี้จะมีความสุขมาก เพราะบ้านหน้าท่าก็หมายความว่า บ้านติดแม่น้ำ มีแม่น้ำไหลผ่าน ใช้น้ำตรงนี้ทั้งอาบทั้งกิน เวลาทำงานมาเหนื่อยๆ กระโดดตุ้มลงไป เดี่ยวนี้เด็กที่อยู่ท่าหน้า ลงน้ำไม่เป็น จะจมน้ำตาย เพราะบ้านมีห้องน้ำ...”

(นายพิเนตร น้อยพุทธา : ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

“...ในอดีตน้ำยังใสแจ๋วอยู่เลย ปลาเยอะ หอยเยอะ กุ้งเยอะ พี่สามารถดำน้ำลืมนตาในน้ำได้ โดยไม่แสบตา มองเห็นปลาแว่นแล้วก็ได้ยินเสียงปลาลิ้นหมาดัง “โอ๊ก โอ๊ก” ปลาเข็มก็เยอะ เวลาไปอาบน้ำ เขามือวักน้ำก็มีปลาเข็มติดขึ้นมาได้ ถ้ามันมีผักบุงอยู่ข้างๆ แล้วเราไปเล่น จะเห็นปลาเสือ รุน 40 ขึ้นไปต้องวายน้ำได้ทั้งนั้น เพราะต้องพึ่งแม่น้ำ เวลาอาบน้ำพวกพี่ก็เดินเรียงแถวไปอาบน้ำที่ท่าหน้า หาบน้ำจากแม่น้ำมาใช้ ถ้าชุนก็แกว่งสารส้ม แต่ก่อนแม่น้ำมีตลิ่งนะ เดี่ยวนี้ไม่รู้มันหายไปไหน...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2551)

“...เมื่อก่อนเชื่อไหม มันไม่ใช่อย่างนี้ แม่น้ำป่าสักเวลาลงไปนะ ประมาณ 10 เมตรจากริมตลิ่งไปถึงแม่น้ำมันเป็นหาดทรายเหมือนกับอยุธยาทะเลเลย เมื่อก่อนยังไม่มีประปา พี่อาบน้ำจากแม่น้ำป่าสัก หาบน้ำขึ้นมาใช้ ปลาบางอย่างที่ที่เคยเห็นสมัยก่อนมันไม่มี เช่น พวกปลาเข็ม ปลาเสือ ผักที่อยู่ใต้น้ำเดี๋ยวนี้ก็ไม่มี เพราะตลิ่งมันสูงขึ้นมามองไม่เห็นใต้น้ำ น้ำก็ขุ่น ของบางอย่างมันเปลี่ยนไประบบนิเวศมันก็เปลี่ยน...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

จากคำบอกเล่าของผู้คนในพื้นที่ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงลักษณะของแม่น้ำป่าสักในอดีตที่มีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำนานาชนิด ทั้งยังมีตลิ่งเป็นหาดทรายยาวสามารถเดินลงไปสู่มแม่น้ำได้ ซึ่งในปัจจุบันพบว่าตลิ่งได้หายไปรวมถึงระบบนิเวศในแม่น้ำป่าสักก็กำลังประสบปัญหาเสื่อมโทรมเต็มที

1.2 อาณาเขตที่ตั้ง

บ้านต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำป่าสัก มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับตำบลห้วยบง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี
ทิศใต้	ติดกับตำบลสวนดอกไม้ อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี และแม่น้ำป่าสัก
ทิศตะวันออก	ติดกับตำบลดาวเรือง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี
ทิศตะวันตก	ติดกับตำบลพระยาท อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี

2. อายุ/การก่อรูปของชุมชน

ประวัติศาสตร์ของชาวไทย-ยวนถูกบันทึกไว้ในหนังสือ "เรื่องเล่าไท-ยวน" ระบุว่า ชุมชนไท-ยวนแห่งบ้านต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี แต่เดิมมีถิ่นกำเนิดอยู่ที่เมืองเชียงแสน ซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรล้านนา (ปัจจุบันคือแถบบริเวณอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย) ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งด้านการปกครอง ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ครั้นเมื่ออาณาจักรล้านนาเสื่อมอำนาจลง พม่าได้เข้ามามีอำนาจปกครองเมือง จวบจนปี พ.ศ. 2347 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดเกล้าให้พระเจ้าหลานเธอกรมหลวงเทพหริรักษ์ และพระยายมราช ยกทัพพร้อมกับกองทัพเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์ เจ้าอุปราชเมืองเชียงใหม่ เจ้านครน่าน และเจ้านครลำปาง เข้าล้อมตีเมืองเชียงแสน เมื่อตีเมืองได้แล้ว จึงได้เผาทำลายป้อมปราการเมือง กำแพงเมือง และบ้านเมืองเพื่อมิให้เป็นที่ยึดมั่นแก่ข้าศึกพม่าในคราวต่อไป เนื่องจากเมืองเชียงแสนเป็นยุทธศาสตร์ที่อยู่ทางเหนือสุดของประเทศ กองทัพไทยไม่มีกำลังพอที่จะป้องกันเมืองไว้ตลอดไปได้ จึงได้อพยพชาวเมืองประมาณ 23,000 คน แล้วจัดแบ่งเป็น 5 ส่วน โดยแยกไปไว้ที่เมืองเวียงจันทน์ 1 ส่วน เมืองเชียงใหม่ 1 ส่วน เมืองลำปาง 1 ส่วน เมืองน่าน 1 ส่วนที่เหลือโปรดให้ลงมาเมืองหลวง และมาตั้งบ้านเรือนที่จังหวัดสระบุรี บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำป่าสักทางตอนใต้ (ปัจจุบันคือเมืองสระบุรีตอนล่างและอำเภอเสนาห์ บริเวณตำบลสวนดอกไม้ ตำบลพระยาท ตำบลศาลารีไทยบางส่วน ตำบลจี่วงาม ตำบลห้วยปลวก ตำบลบ้านยางบางส่วน และตำบลต้นตาล) บางส่วนเลยไปตั้งถิ่นฐานที่แถบตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

ประวัติศาสตร์ที่กล่าวมานี้สอดคล้องกับความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของเยาวชนชาวไทย-ยวนที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสพูดคุยด้วยว่า

“...มาจากเชียงใหม่ ตอนนั้นพม่ายึดครองเชียงใหม่ได้ 200 ปี รัชกาลที่ 1 ก็รวบรวมเหล่าทัพ
ไปตีเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2347 แล้วก็ได้อพยพไปอยู่จังหวัดต่างๆ เช่น เวียงจันทร์ น่าน
เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ รวมทั้งสระบุรี อีกส่วนหนึ่งก็ไปอยู่ราชบุรี...”

(นายสรวิชัย พิทยานุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน,
สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...รู้พอสมควร รู้ว่าอพยพมาจากเชียงใหม่ประมาณ 203 ปีแล้ว ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เรื่อง
ประวัตินี้ผมจะได้ยินบ่อยเพราะเป็นนักดนตรี เวลาอาจารย์ทรงชัยเล่าให้แขกฟังเราก็ได้ยินด้วย...”

(นายอภิวัฒน์ ยะกุล : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน,
สัมภาษณ์, 7 พฤศจิกายน 2551)

“...ผู้ใหญ่ก็เล่าให้ฟังว่า บรรพบุรุษของเราอยู่ที่เชียงใหม่ จ. เชียงราย พอโดนสงครามก็ถูก
อพยพมาพร้อมกัน มาอยู่ที่นี่ แล้วก็ไปอยู่ที่ราชบุรี...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน,
สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

ประวัติศาสตร์ชุมชนแสดงให้เห็นถึงอายุ/การก่อรูปของชุมชนไทย-ยวน ที่แม้เวลาจะผ่านไป
มากกว่า 200 ปี แต่ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของชาวไทย-ยวนก็ไม่ได้ถูกเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ซึ่งผู้วิจัย
ตั้งข้อสังเกตว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ชุมชนได้มีการบอกเล่าเรื่องราวของบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น
ดังที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสนพุดคุยกับเยาวชนชาวไทย-ยวนที่ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ได้
สอดคล้องกับหนังสือ “เรื่องเล่าไทยยวน” อันเป็นเอกสารสำคัญที่บันทึกเรื่องราวประวัติที่มาของชนชาว
ไทย-ยวน รวมถึงคำบอกเล่าของผู้สูงอายุชาวไทย-ยวนที่กล่าวถึงที่มาของชาวไทย-ยวนไว้ว่า

“...คนยวนอพยพมาที่นี่เมื่อ 200 กว่าปี ได้แล้วมั่ง พอเกิดมาก็เห็นแต่คนยวน คนยวนที่เล่าให้
นี้มีมากที่สุด รกรากอยู่ที่ อ. เชียงแสน จ. เชียงราย ที่อพยพมานี้ก็หนีพม่า พอตีชนะก็เผาบ้านเผาเมือง
อพยพมาอยู่แพร่ น่าน เชียงใหม่ ราชบุรี มาสระบุรี สี่คิ้ว...”

(นายจีบ จันทร์ทอง : ประชาชนชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไทย-ยวน,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

“...บ้านไม้ล้อมเป็นบรรพบุรุษของคนยวนเลยนะ คนยวนอพยพมาอยู่สระบุรีตั้งแต่ปี พ.ศ.
2347 สมัยรัชกาลที่ 1 มีหัวหน้านำคนยวนชื่อ บุคัมภีระ บุเจ้าฟ้า หนานอินตะ 3พี่น้อง บุคัมภีระตั้ง

บ้านเรือนอยู่ที่บ้านไม้ล้อม ปู่เจ้าฟ้าตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านเจ้าฟ้า และหนานอินตะตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสวนดอก ต่อมาก็ขยายบ้านเรือนออกมาจนถึงต้นตาล พระยาทต บ้านยาง...”

(นายพิเนตร น้อยพุทธา : ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

3. อุดมการณ์/ตัวตนชุมชน

ไม่เพียงประวัติศาสตร์ชุมชนเท่านั้นที่ได้รับการถ่ายทอด แต่มรดกทางศิลปวัฒนธรรมก็ไม่เคยเลือนหายไปจากคนกลุ่มไท-ยวน กลับเด่นชัดและได้รับการถ่ายทอดสืบสานมาสู่คนรุ่นหลังอันแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์/ตัวตนของชาวไท-ยวน ที่แม้จะพลัดถิ่นจากทางเหนือ แต่ก็ได้นำเอาวัฒนธรรมจากถิ่นเดิมติดตัวมาด้วย ดังคำกล่าวของปราชญ์ชาวบ้านที่ว่า

“...เรายังรักวัฒนธรรมของเราอยู่ เป็นวัฒนธรรมที่ดี แบบว่าเราอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ชุมชนนี้อยู่ที่นี้มา 203 ปีแต่ยังเหมือนเดิม ภาษาพูดเราก็ไม่ทิ้ง การแต่งกายก็ยังเห็นอยู่ เพราะเรามีการรวมกลุ่มชมรมไท-ยวน เดียวนี้ก็ยังคงติดต่อกับทางกลุ่มเชียงใหม่ เชียงแสน ราชบุรี ไปทุกครั้งที่ม้งานที่ราชบุรีก็ไป เชียงใหม่ก็ไป...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ปราชญ์ชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...ไท-ยวนอพยพมาจากเชียงแสนในสมัยรัชกาลที่ 1 นำมา 2 อย่าง คือภาษาทั้งพูดและเขียนและประเพณี เช่น ตำนานข้าว ความเชื่อเรื่องกาเผือกในประเพณีลอยกระทง...”

(นายพิเนตร น้อยพุทธา : ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

อุดมการณ์ที่แสดงออกถึงความเป็นตัวตนของชาวไท-ยวนผ่านประเพณีวัฒนธรรมที่น่าสนใจมี 5 ประเภท ได้แก่

- 3.1 ภาษาพูด
- 3.2 การแต่งกาย
- 3.3 การทอผ้า
- 3.4 การฟ้อนรำ

3.5 ประเพณี

3.1 ภาษาพูด

ภาษาไทย-ยวน ภาษายวน หรือภาษาล้านนาไทย เป็นภาษาถิ่นที่จัดอยู่ในภาษาตระกูลไทย เป็นภาษาที่พูดโดยชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ 8 จังหวัดทางภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง แม่ฮ่องสอน และบางหมู่บ้านในเขตจังหวัดตาก สุโขทัย และ อุตรดิตถ์ โดยคณะผู้จัดทำหนังสือเรื่องเล่าไทย-ยวนได้บันทึกลักษณะของภาษายวนเอาไว้ ดังนี้

1. ภาษายวนเอาไว้จะมีน้ำเสียงค่อนข้างแข็งและหนักกว่าภาษายวนภาคเหนือ
2. เสียงพยัญชนะมี 20 เสียง คือ
 - เสียง ป แทนเสียง พ ในภาษาไทยมาตรฐานบางคำ เช่น ป้อ (พ่อ), ปีบ (พบ)
 - เสียง ต แทนเสียง ท ในภาษาไทยมาตรฐาน เช่น ตั้ (แท้), ตังหลาย (ทั้งหลาย)
 - เสียง จ แทนเสียง ช ในภาษาไทยมาตรฐาน เช่น จ้าง (ช้าง), ราช่า (ราชา)
 - เสียง ก แทนเสียง ค ในภาษาไทยมาตรฐาน เช่น กำ (คำ), กิด (คด)
 - เสียง ห, ฮ โดยเสียง ฮ แทนเสียง ร ในภาษาไทยมาตรฐาน เช่น ฮัก (รัก), เฮียน (เรียน)
 - เสียง อ
 - เสียง พ ผ ภ
 - เสียง ท ฐ ฒ รุ ฎ
 - เสียง ค ฆ ข
 - เสียง บ
 - เสียง ด
 - เสียง ม
 - เสียง น ญ
 - เสียง ง
 - เสียง ฟ ฝ
 - เสียง ส ซ
 - เสียง ญ ย

• เสียง ล

3. เสียงสระ อี ในภาษาไทยมาตรฐานบางคำ ออกเสียงสระ เออ ในภาษาไทย-ยวน เช่น ถึง (ถึง หรือ เต็ง), ผึ่ง (เผ็ง), ลึก (เล็ก)
4. ภาษาไทย-ยวนมีวรรณยุกต์ 6 เสียง คือ เสียงสามัญ เสียงเอก เสียงโท เสียงตรี เสียงจัตวา และเสียงเบญจมา ซึ่งมีเสียงอยู่ในระดับเสียงโทกับเสียงตรี
5. คำที่เป็นอักษรกลางบางคำในภาษาไทยมาตรฐานบางคำ ชาวไทย-ยวนจะออกเสียงเป็นเสียงจัตวา เช่น ป้า (ปลา), ต่ำ (ตา), ใจ (ใจ)
6. ภาษาไทย-ยวนไม่ใช้ ร ล ควบกล้ำ เช่น ก้าว (กล่าว), ก้าง (กลาง), ณะยา (พระยา)
7. ภาษาไทย-ยวนมีเสียง ว ควบกล้ำ 11 เสียง คือ กว, ลว, ขว, สว, คว, ชว, งว, ยว, ตว, อว, ถว
8. ภาษาไทย-ยวนไม่มีคำลงท้ายเพื่อแสดงความเคารพหรือคำสุภาพ แต่จะใช้การทอดเสียงให้ช้ายาวพอควร หรือลากพยางค์ท้ายให้ยาวกว่าปกติเล็กน้อย ก็ถือว่าสุภาพแล้ว

ผู้วิจัยพบว่า ชาวไทย-ยวนทุกเพศทุกวัยสามารถพูดได้ทั้งภาษาไทยมาตรฐานและภาษาไทย-ยวน โดยจะเลือกพูดภาษาไทย-ยวนกับพวกพ้องของตน และพูดภาษาไทยมาตรฐานกับคนนอกวัฒนธรรม ทั้งนี้ผู้วิจัยสังเกตว่าชาวไทย-ยวนไม่ได้มีความรู้สึกอับอายที่จะพูดภาษาถิ่นของตนต่อหน้าคนนอกวัฒนธรรม เนื่องจาก เมื่อผู้วิจัยได้ก้าวเข้าสู่ชุมชนก็จะได้ยินชาวไทย-ยวนส่งเสียงพูดคุยกันเป็นเรื่องปกติในชีวิตประจำวัน และเมื่อผู้วิจัยขอให้ผู้ถูกสัมภาษณ์พูดภาษาไทย-ยวน ผู้ถูกสัมภาษณ์ก็พูดทันทีโดยไม่มีท่าทีเคอะเขิน หากแต่ที่ชาวไทย-ยวนไม่พูดภาษาถิ่นของตนกับคนนอกวัฒนธรรมก็เนื่องจากเกรงว่าจะสื่อสารกันไม่เข้าใจกัน

3.2 การแต่งกาย

ในอดีตคนไทย-ยวนนิยมนุ่งซิ่นที่ทอใช้กันเอง ท่อนบนมีผ้าสไบคาดอก เรียกว่า “ผ้าแถบ” ปล่อยชายข้างหนึ่งห้อยลงมา ต่อมาพัฒนาเป็นเสื้อแขนกุด เสื้อคอกระเช้า สำหรับหญิงไทย-ยวนจะนุ่งซิ่นลายขวาง ชายบนล่างอาจจะเป็นผ้าพื้นสีแดงดำหรือขาว หม่สไบพาดทางซ้าย สำหรับโอกาสในการแต่งกายถ้าอยู่บ้านจะนุ่งซิ่นลายขวางธรรมดา สวมเสื้อคอกลมผ่าหน้าติดกระดุมหรือผูกเชือก แขนสั้นหรือแขนยาวก็ได้ ถ้าเป็นงานพิธีก็สวมเสื้อแขนยาว นุ่งซิ่นลายขวาง ชายซิ่นมีจกหรือจะยกมุกทั้งผืนก็ได้ (เรื่องเล่าไทย-ยวน, 2548)

ขณะที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าในวันปกติยังคงมีหญิงชราชาวไทย-ยวนนั่งขึ้นลายขวางกับเสื่อคอกกลมผ่าหน้า ส่วนคนวัยอื่นๆ ในชุมชนแต่งกายอย่างปัจจุบันคือเสื้อยืดและกางเกงหรือกระโปรง แต่หากมีงานประเพณีในชุมชน เช่น งานสืบชะตาแม่น้ำ คนในชุมชนบางส่วนก็จะแต่งกายแบบไทย-ยวน โดยพบว่าผู้หญิงวัยกลางคนขึ้นไปจะนั่งขึ้นสวมเสื่อคอกกลมผ่าหน้าติดกระดุมหรือผูกเชือก แขนสั้นหรือแขนยาว อันเป็นการแต่งกายตามปกติของชาวไทย-ยวนสมัยก่อน ส่วนวัยรุ่นทั้งหญิงและชายจะสวมเสื้อคอกกลมผ่าหน้าแขนสั้น นุ่งสะดอ (กางเกงของภาคเหนือ) ส่วนผู้ชายพบว่าแต่งกายอย่างปัจจุบัน

ภาพที่ 21 การแต่งกายของชาวไทย-ยวนในวันงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ปี พ.ศ. 2551

3.3 การทอผ้า

ในอดีตบรรพบุรุษชาวไทย-ยวนที่เป็นผู้หญิงจะทอผ้าไว้ใช้เองภายในครอบครัว โดยมีการปลูกฝ้าย บั่นฝ้าย แล้วจึงนำมาทอเอง สำหรับช่วงเวลาที่จะทอก็มักเป็นช่วงเว้นว่างจากการทำนา ดังคำบอกเล่าของนางวงเดือน ยะกุล ประธานกลุ่มทอผ้าว่า

“...พอทำนาเสร็จก็ทอผ้า...ถูกผู้หญิงจะต้องทอผ้าเป็น ทอไว้ใส่เอง แต่ก่อนไม่มีซื้อ ไม่มีขาย สมัยปู่ย่าตายายปลูกฝ้าย บั่นฝ้ายเอง แล้วก็มาทอ...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ประชาชนชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไทย-ยวน, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

ปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามีการทอผ้าเพื่อใช้เองในแต่ละครัวเรือนบ้านต้นตาล หากแต่มีการตั้งกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านต้นตาล ในปี พ.ศ. 2525 เพื่อส่งเสริมให้ผ้าทอเป็นสินค้าจำหน่ายให้แก่คนในและนอกชุมชน และพบว่าการทอผ้านี้ใช้ไหมประดิษฐ์แทนฝ้ายธรรมชาติ (เนื่องจากในปัจจุบันไม่มีการปลูกต้น

ฝ้าย) นำมาปั่นกรอแล้วนำมาคั้นหา (สีบहुก) ความยาวประมาณ 40-50 เมตร สูดท้ายนำมาใส่ฟันหวี แล้วจึงนำมาทอเป็นผืนผ้า

3.4 การฟ้อนรำ

การฟ้อนรำของชาวไทย-ยวนที่ยังได้รับการสืบสานและปรากฏอยู่ในหนังสือเรื่องเล่าไทย-ยวน ซึ่งจัดทำโดยองค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทต ได้แก่ รำโทน รำเทียน รำผางประทีป รำมาลัย รำศิลามณี ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

3.4.1 รำโทน

ศิลปะการรำโทนถือกำเนิดขึ้นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อครั้งที่ทหารญี่ปุ่นเข้ามาตั้งจุดพักแรมบริเวณฝั่งตรงข้ามบ้านต้นตาล ซึ่งภายหลังเสร็จสิ้นภารกิจการทำงาน ชาวบ้านก็จะมานั่งล้อมวงร้องรำทำเพลงเป็นการแก้เครียด โดยตีกันถึงน้ำมันประกอบจังหวะ ซึ่งหนุ่มสาวในสมัยนั้นก็ถือโอกาสนี้ในการพบปะกัน ต่อมาก็พัฒนาจากการตีถึงน้ำมันเป็นกลองรำมะนา และก็เป็นกลองโทน ดังเช่นปัจจุบัน พร้อมทั้งมีการใส่เนื้อเพลงและทำรำประกอบ และต่อมากรมศิลปากรก็ได้นำแบบอย่างการรำโทนไปปรับปรุงประยุกต์เป็นรำวงมาตรฐาน ดังคำบอกเล่าว่า

"...รำโทนแต่ก่อนเป็นถึงน้ำมัน เพราะมีทหารญี่ปุ่นเข้ามาฝั่งตรงข้ามหมู่บ้าน ตอนกลางคืนก็เอาถังน้ำมันมาตีแก้เครียด ชาวบ้านก็ไปรำกับทหารญี่ปุ่น ต่อมาพัฒนาเป็นกลองรำมะนา (กลองลำตัด) แล้วก็เป็นกลองโทน (เหมือนกลองยาวแต่เล็ก) จังหวะรำโทนคือ ต๊ะ ตึง ตึง...ตึง ตึง ตึง... ตอนแรกก็รำธรรมดา ต่อมามีเพลง ก็เริ่มใส่ท่า เพลงส่วนมากก็ชาวบ้านจะแต่งกันเอง เช่นเพลง ตามองตา เป็นเพลงสั้นๆ เพลงเกี่ยวกับสงครามก็มี...รำวงมาตรฐาน เอามาจากรำโทน จอมพล ป. พิบูลสงคราม เอาทำรำโทนไปให้กรมศิลปากร ไปประดิษฐ์ท่าและเนื้อร้อง ให้เป็นแบบแผน พวกเพลงงามแสงเดือน ..."

(นายสรวริชญ์ พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

คำบอกเล่าของเยาวชนชาวไทย-ยวน สอดคล้องกับหนังสือเรื่องเล่าไทย-ยวนที่ได้บันทึกไว้ว่า เมื่อคราวสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดสระบุรีมีทหารพันธมิตรมาตั้งจุดพักแรมบริเวณวัดไผ่ล้อม ตำบล

สวนดอกไม้ ที่อยู่ฝั่งตรงข้ามแม่น้ำป่าสักกับบ้านต้นตาล เมื่อมีทหารเหล่านี้มาประจำการอยู่หนุ่มสาวสมัยนั้นจะมีวิธีพบปะกันก็เมื่อมีการร้องรำทำเพลงต่างๆ หลังจากเสร็จจากภารกิจหน้าที่การงาน ตอนพลบค่ำจะใช้การรำโทนเป็นสื่อแสดงให้ได้พบปะกัน ต่อมามีการพัฒนารูปแบบให้ทันสมัยขึ้นด้วยการเพิ่มเนื้อร้องให้สนุกสนานมากขึ้น ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านและเยาวชนวัฒนธรรมไท-ยวนได้บอกเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

3.4.2 รำเทียน

การรำเทียนมีจุดเริ่มต้นมาจากการเลี้ยงอาหารเย็นของชาวไท-ยวน โดยอาหารที่จะจัดใส่ภาชนะทรงกลมสูงทำจากเครื่องไม้หรือหวาย เรียกว่า "ขันโตก" โดยจัดอาหารใส่เป็นชุดๆ เมื่อผู้มาเยี่ยมเยือนเดินทางมาถึงในงานก็มีการแห่ขันโตกเป็นขบวนอย่างสวยงามเพื่อเป็นการให้เกียรติต่อผู้มาเยือน โดยภายในขบวนแห่จะมีช่างฟ้อนรำเทียนนำแห่ขันโตก ทำให้เป็นริ้วดวงไฟนำหน้าขบวนแห่ เป็นการให้เกียรติผู้เป็นประธานและผู้มาร่วมงาน ทำรำจะใช้ทำรำฟ้อนเทียนมาตรฐาน

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้มีโอกาสไปงานตลาดทำน้าบ้านต้นตาลเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2551 และพบว่าในช่วงเย็นของการจัดงานตลาดทำน้าบ้านต้นตาลจะมีการทานขันโตก ซึ่งทางชุมชนก็จะมีขบวนแห่ขันโตกเข้าสู่บริเวณงานตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ปรากฏในหนังสือเรื่องเล่าไท-ยวน

3.4.3 รำผางประทีป

เป็นการแสดงของชาวไทลื้อทางภาคเหนือ นิยมฟ้อนในวันเพ็ญ 15 ค่ำ หรือวันลอยกระทง ในยามออกทัพจับศึกก็เคยมีการฟ้อนผางประทีปเพื่อเป็นการเรียกขวัญและกำลังใจให้เหล่าทหารกล้ามีกำลังใจสู้ศึกสงคราม แต่มีการห้ามฟ้อนในงานอวมงคล

ทั้งนี้ชุมชนบ้านต้นตาลได้รับการฝึกสอนการฟ้อนผางประทีปจากโรงเรียนสืบสานล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยได้สนับสนุนงบประมาณให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล จัดให้ทำโครงการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีการจัดทัศนศึกษาที่โรงเรียนสืบสานล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2545

3.4.4 รำมาลัย

การรำมาลัยเป็นการต้อนรับแขกที่มาเยือน โดยทำรำประกอบเพลงพ็อนมาลัยจะกรีดกรายมือไปตามคำร้องของเพลง ขณะที่มือขวานิ้วโป้งกับนิ้วกลางวงเข้าติดกันคล้องมาลัยดอกไม้สดไว้เพื่อโบกสะบัดไปมาในท่าทางที่อ่อนช้อย พอเพลงจบช่างพ็อนมักจะมอบมาลัยให้แก่ประธานในพิธี

3.4.5 รำศิลามณี

ผู้รำจะเป็นหญิงสาวแต่งกายด้วยผ้าคาดอกสีตามชอบ นุ่งสไบนุ่งขึ้น เก้าฝั่มแซมด้วยดอกไม้ใส่เล็บสีทองหรือเงินรวม 8 นิ้ว บรรเลงด้วยเพลงศิลามณี ท่วงท่าประกอบการใช้รำคิดตามลักษณะในเนื้อหาของเพลงซึ่งประยุกต์กันเอง

3.5 ประเพณีชาวไท-ยวน

จากการพูดคุยกับชาวไท-ยวนทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่าชาวไท-ยวนยังคงมีการอนุรักษ์สืบสานประเพณีของตนเอง ดังคำกล่าวของปราชญ์ชาวบ้านว่า

“...ประเพณีวัฒนธรรมก็ยังไม่ทิ้ง ทำกันมาตลอด ก็มีทำบุญปีใหม่ อาบน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ งานใหญ่ก็จะมีขันโตก สลากภัตก็ยังมีทุกปีช่วงสงกรานต์ ก็ยังเป็นแบบทางเหนือ มีสรงน้ำพระ ดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ ตามบ้านก็ประดับตุ่ง โคม...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ปราชญ์ชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...ประเพณีวัฒนธรรมของชาวไท-ยวน จริงๆ มันก็เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ทั้ง 12 เดือน ที่ตอนนี้ยังทำกันก็มี การทำบุญวันพระ วันโกน เหมือนภาคกลาง เพราะนับถือพุทธศาสนาเหมือนกัน งานทอดกฐิน ทอดผ้าป่า งานสารทเดือนสิบ งานลอยกระทง ก็เชื่อว่าลอยเคราะห์ ลอยโศก บูชาพระพุทธรูป...”

(นายทรงชัย วรรณกุล : ปราชญ์ชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์ไท-ยวน, สัมภาษณ์, 7 พฤศจิกายน 2551)

ประเพณีที่น่าสนใจของชาวไทย-ยวน ได้แก่ การทานขันข้าว ประเพณีถวายสลากภัต พระราชพิธีมูรธาภิเษก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.5.1 การทานขันข้าว (दानขันข้าว)

คือการถวายพาทาน (ขันข้าว) อุทิศให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งจะทำในวันพระใหญ่ เช่น วันสงกรานต์ วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา เป็นต้น การจัดพาทานนี้จะจัดในภาคใหญ่เป็นสำหรับที่ประกอบด้วยถ้วยข้าว ถ้วยแกงคาวหวาน ขนม ผลไม้ ดอกไม้ มวนหมากพลู มวนยาสูบ ปัจจัยธรรม แก้วน้ำ จัดถวายการเพื่อพระสงฆ์ 1 รูป รับประทานพร้อมทั้งสวดภาวนากรวดน้ำอุทิศให้กุศลดังกล่าวได้ถึงผู้ล่วงลับ เมื่อพระสงฆ์รับประทานปัจจัยธรรมดังกล่าวด้วยนั้น จะต้องเจริญพรกลับแต่เจ้าภาพทุกครั้ง ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าเกี่ยวกับประเพณีทานขันข้าวว่า

“...दानขันข้าว ทำเวลาวันพระใหญ่ อย่างวันออกพรรษา เข้าพรรษา ลอยกระทง สงกรานต์ เราเอาอาหารคาวหวานใส่ถาด เอาไปถวายพระ อุทิศให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว พระก็จะถามว่าเอาให้ใครบ้าง เราก็บอกไป แล้วก็ไปกรวดน้ำ เหมือนถวายสังฆทาน แต่สังฆทานเป็นของแห้ง...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

“...दानขันข้าว พ่อพ่อแม่ตาย เราเอาสำหรับอาหารไปถวายพระ ต้องการอุทิศส่วนกุศลนี้ให้แก่ใครก็บอกชื่อคนที่ตายไปแล้ว พระท่านก็จะสวดว่า กับข้าวอันนี้นะ ขอให้วิญญาณชื่อนี้ มารับ...”

(นายพิเนตร น้อยพุดธา : ประชาชนชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

3.5.2 ประเพณีถวายสลากภัต

ประเพณีถวายสลากภัต หรือ “กินข้าวสลาก” เป็นประเพณีของชาวล้านนาที่สืบทอดกันมาช้านาน นิยมทำกันช่วงเทศกาลสงกรานต์ หรือช่วงเดือนสิบใกล้ออกพรรษา หรือแล้วแต่ท้องถิ่นจะจัดงาน สำหรับงานบุญสลากภัตของชาวไทย-ยวนถือเป็นประเพณีการถวายสลากภัตแก่วัด หรือมีลักษณะคล้ายการทอดผ้าป่า ภายในสลากภัตจะมีเครื่องอัฐบริขารที่จะถวายพระสงฆ์ครบทุกอย่าง ถือเป็นกา

ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว สอดคล้องกับคำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้านด้าน วัฒนธรรมไท-ยวนว่า

“...การทำบุญสลากภัต แต่ก่อนเค้าทำทุกปี ถือเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไป แล้ว เกิดไปชาติหน้าจะได้ร่ำรวย สวยงาม แข็งแรง ทำกันช่วงเดือน 6-7 เพราะเป็นฤดูที่ผลไม้มันสุก สลากภัตเป็นการจับสลาก ไม่มีการเจาะจงว่าจะให้ภิกษุรูปไหน สมมติมีเจ้าภาพ 10 เจ้า มีพระ 8 รูป ก็ต้องมาจับสลากว่าได้ของใคร ก็เอาของคนนั้นไป ภายในบรรจุสิ่งของเครื่องใช้ อาหารต่างๆ...”

(นายทรงชัย วรรณกุล: ปราชญ์ชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์ไท-ยวน, สัมภาษณ์, 7 พฤศจิกายน 2551)

งานบุญสลากภัตจะมีขบวนแห่ต้นสลากภัตอันสวยงามที่ประดับตกแต่งด้วยกระดาษสีต่างๆ รวมถึงผลไม้ขนมที่จัดหามาใส่เพิ่มความสวยงาม โดยแต่ละวัดจะจัดงานผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป ทุกปี ทั้งนี้ชาวไท-ยวนทุกหมู่บ้าน ตำบลจะมาร่วมงานกันอย่างพร้อมเพรียง ดังคำบอกเล่าของชาวไท-ยวนที่เคยร่วมงานบุญสลากภัตว่า

“...สลากภัต ส่วนมากทำเดือนเมษา สลากหมายถึง กระจุง กระจาด ตะกร้า ในนั้นจะมี เครื่องอัฐบริขารของพระ ของกินของใช้ เหมือนกับทอดผ้าป่า เค้าเรียกถ้วยสลาก ของในถ้วยมันเยอะก็ ให้พระมาจับสลาก...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

“...เค้าก็เอาต้นสลากภัตแห่ไป จะจัดวัดไหนก็แล้วแต่ แต่ละปี เค้าก็รวมกันไป 38 วัด ไชวักัน เพื่อรวมกลุ่มแบบไท-ยวน มาเจอกัน จะจัดวันไหนก็ต้องประชุมกัน จะมีชมรมไท-ยวน ปุ่ทรงชัยเป็น ประธาน แต่ละตำบลเค้าก็ประชุมกันว่าปีนี้ใครจะรับเป็นเจ้าภาพว่าจะจัดวัดไหน...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ปราชญ์ชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

ประเพณีของชาวไท-ยวนมีทั้งประเพณีที่ยังคงได้รับการอนุรักษ์เอาไว้ เช่น การทานขันข้าว ลอยกระทง ประเพณีถวายสลากภัต ซึ่งประเพณีเหล่านี้แม้จะได้รับการกล่าวถึงทั้งจากผู้ใหญ่และ เยาวชนชาวไท-ยวน แต่ผู้วิจัยพบว่าประเพณีถวายสลากภัตอยู่ในสถานภาพที่กำลังสิ้นคลอน กล่าวคือ ประเพณีถวายสลากภัตเคยล้มเลิกและกลับมาฟื้นฟูใหม่อีกครั้งหนึ่ง แต่ปัจจุบันพบว่าไม่ได้จัดมา 2-3 ปีแล้ว เนื่องจากไม่มีผู้ริเริ่มในการจัดทำ ดังคำกล่าวของชาวไท-ยวนที่สะท้อนให้เห็นสถานภาพของ ประเพณีว่า

“...แต่ก่อนนี้มีก๋วยสลาก เหมือนกรฐินแหละ แต่มันจะมีต้นกัณฑ์สวดย ทำ 9 ชั้น 10 ชั้น เอามาประกวดประชันกัน อย่างเรานิมนต์ไว้ 20 วัด จะต้องมี 20 ต้น ที่นี้แต่ละวัดมารวมกันปั๊บ เค้าจะจับสลาก วัดไหนได้ของใครก็มาเอาไป แต่ก่อนนี้แห่มาทางเรือ โอ๊ย สนุก ช้างในก๋วยก็มีขนมต้ม ผลไม้ เวลาเอากลับวัดก็กินกันไป ที่นี้เรามาพยายามทำแต่เป็นไปไม่ได้ เดี่ยวนี้ต้นกัณฑ์ต้นหนึ่งก็เป็นหมื่น ทำก็เป็นเดือน ต้นหนึ่งอะ ค่าใช้จ่ายมันเยอะ...”

(นายจีบ จันทร์ทอง : ประชาชนชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

“...ทำครั้งล่าสุดเมื่อปี 2549 ที่เราไม่ทำเพราะเราเหนื่อย มันอยู่ตัวแล้ว ไม่มีคนมาสานต่อ การทำมันต้องมีเจ้าภาพมีได้โผที่เข้มแข็ง มันต้องลงทุน บางต้นอาจจะเป็นหมื่น งานบุญประเพณีเป็นเรื่องของพุทธศาสนา ฉะนั้นพระจึงมีบทบาทสำคัญ ชาวบ้านจะต้องเชื่อพระอยู่แล้ว พระก็จะบอก เอ้า โยมปีนี้เราทำกันนะ ส่วนใหญ่เค้าก็ไม่ขัดกัน แต่ถ้าชาวบ้านพูดกันเอง แล้วไม่มีผู้นำหรือไม่มีคนเชื่อถือศรัทธาจริงๆ ก็ทำไม่ได้...”

(นายทรงชัย วรรณกุล : ประชาชนชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์ไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 7 พฤศจิกายน 2551)

“...ประเพณีที่นี้ที่ยังเห็นก็มี รดน้ำดำหัว ทำกันทุกปีอยู่แล้ว นานๆ ครั้งก็จะจัดงานบุญสลากภัต...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

จากการลงพื้นที่พูดคุยเกี่ยวกับเรื่องประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนไท-ยวน ผู้วิจัยพบว่า เยาวชนชาวไท-ยวนมีความภาคภูมิใจในตัวตนของตนที่แสดงออกผ่านทางประเพณีวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็น ภาษาพูด การดนตรี การฟ้อนรำ การทอผ้า รวมถึงประเพณีที่สืบทอดมาแต่โบราณอย่างประเพณีการทานขันข้าว ประเพณีถวายสลากภัต ซึ่งตรงกับเจตนารมณ์ของชาวไท-ยวนที่ต้องการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมให้แก่ลูกหลานชาวไท-ยวนรุ่นต่อๆ ไป

“...ภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วม เป็นผู้สืบทอดศิลปวัฒนธรรมไท-ยวนไว้ ไม่ให้มันสูญหาย...”

(นายอภิวัฒน์ ยะกุล : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 7 พฤศจิกายน 2551)

"...เกิดมารู้สึกโชคดีกว่าคนอื่น เกิดมาบ้านมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง..."

(นายสรวีชัญญ์ พิทยานุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน,
สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

"...ทำให้เรารักษาวัฒนธรรมของเรา ทำให้เราใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ถ้าไม่ได้มาทำตรงนี้ก็อยู่บ้าน ไม่ได้ทำอะไร..."

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน,
สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

3.5.3 พระราชพิธีมูรธาภิเษก

พระราชพิธีมูรธาภิเษก เป็นพิธีของทางพระราชวัง ที่มีการนำน้ำจากแม่น้ำ 5 สาย ที่เรียกว่า น้ำเบญจสุทธคงคา มาประกอบพิธี ดังนี้

6. แม่น้ำบางปะกง	ดักที่บึงพระอาจารย์	จังหวัดนครนายก
7. แม่น้ำป่าสัก	ดักที่บ้านท่าราบ	จังหวัดสระบุรี
8. แม่น้ำเจ้าพระยา	ดักที่บางแก้ว	จังหวัดเมืองอ่างทอง
9. แม่น้ำราชบุรี	ดักที่ตำบลดาวดึงส์	จังหวัดเมืองสมุทรสาคร
10. แม่น้ำเพชรบุรี	ดักที่วัดท่าชัย	จังหวัดเมืองเพชรบุรี

โดยจุดที่ดักน้ำจากแม่น้ำป่าสักอยู่ที่บ้านท่าราบ ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ห่างจากบ้านต้นตาลประมาณ 500 เมตร บ้านท่าราบเป็นพื้นที่ราบไม่สูงมากนัก และมีหาดทรายขาวในช่วงรัชกาลที่ 4 ตามประวัติเล่าว่า เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เสด็จประพาสทางเรือเลียบลำน้ำป่าสัก และโดยที่ทางขึ้นเนินเป็นแก่ง เป็นหาด กรมการเมืองจึงเกณฑ์หญิงสาวชาวบ้านแต่งตัวแบบชาวไทย-ยวนมาคอยเข็นเรือพระที่นั่ง การรับเสด็จเช่นนี้เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก ได้เสด็จขึ้นเหยียบหาดทรายท่าราบ และพระราชทานเงินทองของรางวัลแก่บรรดาหญิงสาวที่มาเข็นเรือ ตลอดจนหัวหน้าหมู่บ้านที่มารับเสด็จหัวหน้ากัน แล้วเสด็จลงทรงน้ำที่หาดท่าราบ เป็นที่พอพระราชหฤทัยว่าน้ำใสเย็นกว่าแห่งอื่น จึงถือว่าท่าราบเป็นแหล่งน้ำมงคลแห่งหนึ่งของแม่น้ำป่าสัก และใช้เป็น 1 ใน 5 สายน้ำที่นำมาใช้ในราชพิธีมูรธาภิเษก

พระราชพิธีที่มีการใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ น้ำสรงมูรธาภิเษก น้ำอภิเษก น้ำพระพุทธมนต์ ฯลฯ โดยน้ำที่จะนำมาใช้ในพระราชพิธีดังกล่าวต้องตักพลีกรรมมาจากแหล่งน้ำที่สำคัญ แล้วจึงนำมาทำพิธีเสกให้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ฉะนั้นพระราชพิธีมูรธาภิเษกจึงไม่ได้มีขึ้นบ่อยครั้งมากนัก โดยครั้งล่าสุดได้มีเจ้าหน้าที่จากสำนักพระราชวังมาทำพิธีตักพลีกรรม ตักน้ำจากท่าราบ เมื่อปี พ.ศ. 2550 เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 62 ปี ซึ่งหากมองในแง่ประเพณีประเพณีจะพบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำได้ถูกเลือกและตีความหมายแล้วโดยราชสำนัก

แม้พระราชพิธีมูรธาภิเษกจะเป็นพระราชพิธีของทางราชวัง อีกทั้งจุดตักน้ำศักดิ์สิทธิ์จะอยู่บริเวณบ้านท่าราบ ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านต้นตาลประมาณ 500 เมตร แต่ก็สร้างความภาคภูมิใจมาสู่ชาวไท-ยวนที่อาศัยอยู่ในบ้านต้นตาล โดยได้มีการบอกเล่าเรื่องราวให้ลูกหลานของตนฟัง และเมื่อผู้วิจัยได้มีโอกาสพูดคุยกับเยาวชนในชุมชน ต่างก็บอกเล่าเกี่ยวกับประวัติของท่าราบและพระราชพิธีนี้ได้สอดคล้องกับประวัติว่า

“...สมัยก่อนนั้น รัชกาลที่ 4 ท่านล่องเรือมา แล้วก็ติดโชดหิน แล้วตรงบ้านท่าราบก็มีแอ่งน้ำ ท่านก็ลงไปสรงน้ำ ท่านก็บอกว่า น้ำที่เย็นและสะอาด แล้วหลังจากนั้นเป็นต้นมา เค้าก็เริ่มมาตักน้ำที่นั่น...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

“...เค้าตักน้ำไปให้ในหลวง ตอนนั้นเค้ามาตักไปเมื่อปีสองปีมาแล้ว ผมทัน เค้ามาตักที่นี่ อันนี้เรียกว่า มูรธาภิเษก...”

(นายสรวิชัย พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

เมื่อชุมชนมีความภูมิใจในทำน้ำศักดิ์สิทธิ์ จึงแสดงออกโดยการช่วยกันดูแลรักษาแม่น้ำ และเมื่อมีโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรีขึ้น ทางชุมชนจึงได้ใช้พระราชพิธีตักพลีกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนรู้สึกรักและหวงแหนแม่น้ำของตน

“...ตำบลของเรามีเรื่องวังน้ำศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย เราก็เลยไปรื้อฟื้นมา พอคนในชุมชนเห็นว่าตรงนั้นเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ เค้าก็เริ่มอนุรักษ์ ตอนแรกคนในชุมชนไม่เห็นพิธีกรรม เด็กก็จะไปเล่น ไปทิ้งขยะ

แต่พอมีคนจากสำนักราชวังมาตักน้ำที่บ้านทำราบแล้ว ผู้ใหญ่ก็จะบอกเด็กว่าตรงนี้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์นะ ก็ไม่มีใครอยากจะทำชยะ...”

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

4. กลุ่มต่างๆ ในชุมชนบ้านต้นตาล

ได้แก่ กลุ่มทอผ้าบ้านต้นตาล กลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน และกลุ่มรักษ์ป่าสัก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.1 กลุ่มทอผ้าบ้านต้นตาล

ภาพที่ 22-23 สตรีทอผ้าบ้านต้นตาลและสินค้าของกลุ่มทอผ้าบ้านต้นตาล

ชุมชนบ้านต้นตาลได้มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าบ้านต้นตาลขึ้นในปี พ.ศ. 2525 เนื่องจากในตำบลต้นตาล มีสตรีที่ว่างงานจำนวนมาก สตรีเหล่านี้จึงได้หันมาทอผ้าเพื่อใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว (เอกสารเผยแพร่ชุมชนบ้านต้นตาล, องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทต) ทั้งนี้กลุ่มทอผ้าบ้านต้นตาลมีชื่อเสียงในด้านการทอผ้าพื้นเมืองแบบโบราณ ลวดลายแบบโบราณที่มีสีสันสวยงาม อาทิ ผ้าทอผ้าพื้น ผ้าทอผ้าขาวม้า ผ้าลายมุก ผ้าลายดอกพิกุล ฯลฯ ซึ่งการทอผ้าเหล่านี้ก็เป็นภูมิปัญญาที่ผู้หญิงชาวไทย-ยวนได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยในอดีตเมื่อทำนาเสร็จผู้หญิงชาวไทย-ยวนก็จะทอผ้า และเมื่อถึงงานเทศกาลนมัสการรอยพระพุทธรูป ชาวเส้าไห้จะนำผ้าทอพื้นเมืองไปขาย ดังคำบอกเล่าของนางวงเดือน ยะกุล ประธานกลุ่มทอผ้าว่า

“...พอทำนาเสร็จก็ทอผ้า เป็นสิ่งที่ติดตัวมาจากบรรพบุรุษ ทอผ้าทุกหลังคาเรือน ลูกผู้หญิง จะต้องทอผ้าเป็น ทอไว้ใส่เอง แต่ก่อนไม่มีซื้อ ไม่มีขาย สมัยปู่ย่าตายายปลูกฝ้าย ปั่นฝ้ายเอง แล้วก็มาทอ...แต่ต่อมาก็เอาไปขายที่พระพุทธรบาท ปีหนึ่งครั้งหนึ่งก็ลงเรือไปขึ้นที่สระบุรี ต่อรถไปขาย...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ประชาชนชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

ผ้าทอพื้นเมืองของบ้านต้นตาลเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย ทั้งยังมีการพัฒนารูปแบบทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ อาทิ ผ้าเช็ดหน้า กระเป๋าใส่ของ ของโทรศัพท์ ฯลฯ และปัจจุบันถือเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ที่มีชื่อเสียงของอำเภอเสนาห์ และจังหวัดสระบุรี ทั้งยังได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับ 2 ภาคกลาง จากการประกวดผลิตภัณฑ์ผ้า หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ดีเด่นระดับภาค ประจำปี พ.ศ. 2546 นอกจากนี้ทางกลุ่มยังสามารถถ่ายทอดผลงานการทอผ้าแก่ผู้ที่สนใจ และจัดกิจกรรมเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนอีกด้วย (เอกสารเผยแพร่ชุมชนบ้านต้นตาล, องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทต)

4.2 กลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน

ทางชุมชนมีการตั้งกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ในปี พ.ศ. 2545 เพื่อสอนศิลปะการฟ้อนรำ และเครื่องดนตรีของทางเหนือ อาทิ การรำไทพวน ฟ้อนผางประทีป ฟ้อนขันโตก การตีกลองโทน กลองปฐา(ปฐา) กลองสะบัดชัย สะล้อ ซอ ซึง เพื่อสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ให้แก่เยาวชนไท-ยวน จากคำบอกเล่าของแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวนช่วยให้ความกระจ่างแก่ผู้วิจัยทั้งในด้านวัตถุประสงค์และการฝึกสอนว่า

“...ลูกกำนันเป็นวัฒนธรรมอำเภอ เราจึงมีฝ่ายวัฒนธรรม เค้าก็มีครูมาสอนเด็ก มีดนตรีของเหนืออย่างสะล้อ ซอ ซึง กลองสะบัดชัย ก็ของบมาสอนเด็กเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรม ปิดเทอมที่ก็จ้างครูจากเชียงใหม่มาสอนรำ สอนสะล้อ พอเด็กเป็นก็ใช้วิธีที่สอนน้อง ต่อๆ กันมา บางที่เราได้งบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สำนักวัฒนธรรม เราก็ไปดูงานที่เชียงใหม่ เค้าก็นัดคนมาสอนเรา แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกัน ปิดเทอมจะซ้อมกันวันเสาร์อาทิตย์ ปิดเทอมซ้อมทุกวัน อย่างวันนี้กลุ่มนางรำเค้าต้องไปรำนาคพ เจ้าภาพเค้าจ้าง เค้ามีอะไรก็จ้าง...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ประชาชนชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...ตอนแรกสี่พี่น้องบ้านมีคนแก่รำไท่น แม่จะเป็นนักกลอง ลุงจ๊อบเป็นคนรำ คนรุ่นอายุ 70 กว่า
ทั้งนั้น เอวีนก็รำได้ 2-3 อย่าง ก็คุยกับ อ. ทรงชัยว่าถ้าหมดพวกนี้ก็ไม่มีคนรำที่ถูกต้อง ฉะนั้นพี่ก็เลยหัด
เด็ก ตอนแรกให้คนแก่สอนเด็กในช่วงเย็น พอตอนนี้เด็กโตที่รำเป็นก็สอนเด็กเล็ก เด็กกลุ่มนี้ช่วงที่มี
โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบยังรำไม่เป็น ยังกลัวๆ กล้าๆ แต่ตอนนี้เก่งแล้วเป็นมืออาชีพ...”

(นางกฤษณา พิทยานุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...เราอยาก让孩子ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านของเรา
ซึ่งเกี่ยวกับทางเหนือทั้งนั้น มันก็มีการละเล่น มีสะล้อ ซอ ซึง เด็กห่างไกลยาเสพติด แล้วก็ได้เงินด้วย
มันก็เป็นรายได้เสริม เวลามีคนเค้าม่าจ้าง...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

เห็นได้ว่าการจัดตั้งกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวนไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไท-ยวน
เท่านั้น แต่ยังเป็นการส่งเสริมให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยทางกลุ่มจะทำการฝึกซ้อม
เยาวชนในช่วงเย็นของทุกวันเมื่อปิดเทอม แต่ถ้าเปิดเทอมจะซ้อมในวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งวิธีการฝึกซ้อม
นั้นในช่วงแรกจะให้ผู้ใหญ่เป็นผู้ถ่ายทอด ครั้นเมื่อเยาวชนมีความชำนาญแล้วจึงส่งต่อความรู้ด้วย
วิธีการพี่สอนน้อง หรือเพื่อนสอนเพื่อน และหากได้งบประมาณจากหน่วยงานภายนอก อาทิ องค์การ
บริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรม ก็จะมีการพาเยาวชนไปแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมหรือศึกษาดูงานนอกสถานที่

ภาพที่ 24 เยาวชนวัฒนธรรมไท-ยวนกำลังฝึกซ้อมการฟ้อนรำ

การที่ชุมชนไท-ยวนแห่งบ้านต้นตาลยังมีการกลุ่มทอผ้าบ้านต้นตาลและกลุ่มวัฒนธรรมไท-ยวน รวมทั้งติดต่อกับกลุ่มไท-ยวนทางภาคเหนืออยู่เป็นประจำ ก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้สามารถดำรงวัฒนธรรมของตนไว้ได้ ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การที่ชุมชนไท-ยวน แห่งบ้านต้นตาล ยังคงรักษาอัตลักษณ์ของตนเองไว้ได้ ก็น่าจะเก็บรักษาความเชื่อเรื่อง "สืบชะตา" ซึ่งเป็นความเชื่อของคนไท-ยวนเอาไว้ได้เช่นกัน

4.3 เครือข่ายอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักสระบุรี หรือ กลุ่มรักษ์ป่าสัก

ก่อตั้งเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2544 มีสมาชิกร่วมก่อตั้งจำนวน 55 คน ซึ่งเป็นชาวบ้านที่อาศัยริมน้ำในเขตอำเภอเสนาให้ โดยกลุ่มคนเหล่านี้มีความสำนึกตระหนักร่วมกันในการที่จะเข้าร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะแม่น้ำป่าสัก โดยได้รับการสนับสนุนและให้คำปรึกษาจากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเสนาให้ และแม้กลุ่มรักษ์ป่าสักจะไม่ได้เกิดขึ้นในชุมชนบ้านต้นตาล แต่ทางชุมชนก็มีสายสัมพันธ์กับกลุ่มรักษ์ป่าสัก เนื่องจากสมาชิกบางส่วนของกลุ่มรักษ์ป่าสักเป็นคนในชุมชนต้นตาล อีกทั้งบ้านต้นตาลยังมีแม่น้ำป่าสักไหลผ่านทางตอนใต้ของพื้นที่

สำหรับการทำงานของกลุ่มรักษ์ป่าสักนั้นใช้หลักการทำงานแบบบูรณาการ กล่าวคือ ใช้ทั้งการรณรงค์ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรมมาผสมผสานให้เกิดเป็นการอนุรักษ์แม่น้ำ ซึ่งรายละเอียดของกลุ่มรักษ์ป่าสักผู้วิจัยจะขอนำเสนอในตอนที่ 2 การอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไท-ยวนก่อนปี พ.ศ. 2549 หัวข้อ "การแก้ปัญหาของคนในชุมชน"

ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า กลุ่มต่างๆ ในชุมชนบ้านต้นตาล เป็นเครือข่ายที่ช่วยหล่อเลี้ยงให้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำสามารถดำเนินไปได้ เนื่องจากกลุ่มเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะของพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ ที่จำเป็นต้องอาศัยกลุ่มต่างๆ มาทำกิจกรรมร่วมกัน

5. การเมืองและบทบาทของผู้นำ

แบ่งออกเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทศ และสำนักวัฒนธรรมจังหวัด โดยมีรายละเอียด ดังนี้

5.1 องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาท

ตำบลต้นตาลได้รับการยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล มีฐานะเป็นนิติบุคคลและเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่น เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2539 ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2540 โดยมีนายสมจิตต์ ยะกุล ดำเนินตำบลต้นตาล เป็นประธานกรรมการบริหารคนแรก (โดยตำแหน่ง) และได้ยุบรวมกับองค์การบริหารส่วนตำบลพระยาท ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 ในปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล - พระยาท ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การเปลี่ยนชื่อองค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล - พระยาท เมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2549 โดยมีนายวิชัย สำเนียงพันธ์ เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล และนายพัน ดวงศิริ เป็นประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ฉะนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล - พระยาท จึงประกอบไปด้วยตำบลต้นตาลและตำบลพระยาท ทั้งนี้เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทได้กล่าวถึงขอบเขตการทำงานว่า

“...กิจกรรมที่เป็นของส่วนรวมทั้งหมดขององค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ดูแล อย่างเรื่องชุมชน การสร้างกลุ่มอาชีพ สาธารณูปโภค คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ ก็คือพื้นฐานทั้งหมดของปัจจัย 4 ของชาวบ้าน เราสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ กำลังคน แล้วก็การประสานงานระหว่างหน่วยงาน สมมติว่าตอนนี้ชาวบ้านอยากทำกลุ่มอาชีพ อยากจะมีอาชีพเสริม เราก็สนับสนุนงบประมาณ แล้วก็สนับสนุนทางด้านวิชาการให้ ถ้าเราไม่มีก็ติดต่อประสานงานหน่วยงานที่เค้าดูแลโดยตรง

การทำงานก็จะเป็นการพบกันครึ่งทาง คือ ชาวบ้านอยากทำชาวบ้านบอกเรา เราอยากทำเราบอกชาวบ้าน แต่เราจะให้ชาวบ้านเป็นแกนนำในการสร้างสรรค์ความคิด หากชาวบ้านจะทำอะไรสักอย่างจะต้องมีการประชุมกันว่าเราจะทำตัวนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลมีงบประมาณให้ไหม การประชุมบ่อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับชุมชน ถ้าชุมชนมีความพร้อมเราก็ประชุมไม่บ่อย แต่ถ้าไม่พร้อมเราก็ต้องประชุมบ่อย มีการแบ่งงานให้ทำ...”

(นางสาวสมสกุล ศรีพรหม : เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล,
สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

เห็นได้ว่ากระบวนการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลนั้น เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ในการสนับสนุนงบประมาณและความรู้ทางวิชาการ ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในตำบลต้นตาลก็ได้รับการสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและความรู้ทางวิชาการ ดังเช่นกลุ่มทอผ้าและกลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งนางวงเดือน ยะกุล ปราชญ์ชาวบ้านด้านการรำโทนและประธานกลุ่มทอผ้าได้บอกเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

“...บางที่เราได้งบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สำนักวัฒนธรรม เราก็ไปดูงานที่เชียงใหม่ เคื่อกันัดคนมาสอนเรา แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกัน...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ปราชญ์ชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...ต่อมา ป้าก็ตั้งกลุ่มสตรีขึ้น แบบทั้งตำบล ป้าเป็นประธานกลุ่ม ก็ประชุมรวมกันว่า เราอยากทอผ้าเป็นกลุ่ม จะขอจากทางพัฒนาชุมชนมาสอน เคื่อก็ขอได้ ก็เลยรวมกลุ่มกันมาทอ ก็เลยเป็นกลุ่มทอผ้าจนถึงทุกวันนี้...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ปราชญ์ชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

การได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลของทั้ง 2 กลุ่มนี้ สะท้อนว่าองค์การบริหารส่วนตำบลเล็งเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมไท-ยวน ซึ่งช่วยส่งเสริมให้ชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม และเมื่อทางชุมชนจัดกิจกรรมลานคนยวน จวนฮักน้้า ก็ได้มีการบอกเล่าและเชื้อเชิญให้ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบลเข้าร่วมงานอันแสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลแห่งนี้ ดังคำบอกเล่าว่า

“...เวลาม้งานในพื้นที่เราก็เชิญส่วนราชการเข้ามาร่วมด้วย อย่างในภาพก็มีนายอำเภอ นายก องค์การบริหารส่วนตำบล...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

5.2 สำนักวัฒนธรรมจังหวัด

โครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ได้รับการสนับสนุนจากหลายภาคส่วน ทั้งสำนักวัฒนธรรมจังหวัด โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริม

สุขภาพ มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ทั้งนี้ผู้ที่ริเริ่มโครงการนี้คือนางพนิดา ศรีธรรมมา เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี ตำแหน่งนักวิชาการวัฒนธรรม 7 ว ผู้ซึ่งได้เข้าไป จุดประกายความคิดเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำโดยพิธีสืบชะตาแม่น้ำให้แก่ชุมชน ซึ่งกิจกรรมนี้ถือเป็น บทบาททำงานของสำนักวัฒนธรรมที่มุ่งส่งเสริมในเรื่องของศาสนา ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของนางประภาพรรณ ชุ่มเจริญสุข นักวิชาการวัฒนธรรม 7 ว เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมว่า

“...วัฒนธรรมมันเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ทุกอย่างขึ้นตรงกับกระทรวง วัฒนธรรม ซึ่งในแต่ละจังหวัดจะมีสภาวัฒนธรรมจังหวัด แล้วก็แตกออกเป็นสภาวัฒนธรรมอำเภอ สภาวัฒนธรรมตำบล มันเป็นเครือข่าย ก็จะถูกในเรื่องของวัฒนธรรมแต่ละพื้นที่ แตกต่างกันไป ส่งเสริมให้ชุมชนตั้งศักยภาพหรือของดีของตัวเองออกมา...”

(นางประภาพรรณ ชุ่มเจริญสุข : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

ทั้งนี้เจ้าหน้าที่คนเดิมได้ขยายความถึงหลักในการทำงานของสำนักวัฒนธรรมไว้ว่า

“...เราก็ต้องคอยที่จะเป็นที่เลี้ยงเค้า ยังปล่อยมือไม่ได้ ต้องไปช่วยเค้าก่อน ต้องลงไปเป็นระยะ ส่วนใหญ่แล้วการทำงานกับชุมชนถ้าเกิดเราไปอบรมหรือไปทำอะไรไว้ แล้วเราหยุดมันก็จะสลาย กลุ่มมันก็จะสลายไปเลย กิจกรรมมันก็จะไม่ต่อเนื่อง เราต้องไปเป็นที่เลี้ยงเค้าเพื่อที่จะประคับประคองให้เค้ายืนด้วยตัวเองได้...”

(นางประภาพรรณ ชุ่มเจริญสุข : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

เห็นได้ว่าพื้นที่ตำบลต้นตาลนั้นนอกจากได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากองค์กรภาครัฐที่มีส่วนช่วยผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนทางด้านวัฒนธรรมจนก่อเกิดเป็นความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมแล้ว การทำงานของทั้ง 2 องค์กรยังเป็นการทำงานแบบเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดผลที่ยั่งยืน ซึ่งการทำงานลักษณะนี้ ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนและแกนนำที่มีศักยภาพในการโน้มน้าวให้คนในชุมชนมารวมตัวเพื่อทำกิจกรรมนั้นๆ ดังเช่นโครงการสืบชะตาแม่น้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ที่มีการรวบรวมกลุ่มคนจากหลายกลุ่มทั้งกลุ่มรักษ์ป่าสัก กลุ่มเยาวชนสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน ก็ได้นางกฤษณา พิทยาบุตร ผู้นำชุมชนเป็นผู้ชักชวนบุคคลจากกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มาร่วมทำกิจกรรมโดยการเข้าไปบอกกล่าวโดยตรงกับคนในชุมชนรวมถึงพ่อแม่ผู้ปกครองของ

เยาวชน โดยไม่ต้องใช้จดหมายเชิญ อันแสดงถึงความสัมพันธ์ที่มีความใกล้ชิดกันระหว่างคนในชุมชน ดังคำบอกเล่าว่า

“...วิธีเรียกคนในชุมชนมาทำกิจกรรม คือบอกล่วงหน้า เดินไปบอกโดยตรงกับพ่อแม่เด็ก ไม่ต้องใช้จดหมาย ถ้าเรื่องเยาวชนกับคนที่ควบคุมได้ เด็กตามที่ไปชวน ให้ทำอะไรได้หมด...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

6. สภาพเศรษฐกิจ

ในอดีตชาวไท-ยวนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา รับจ้าง และเมื่อว่างจากการทำนาก็จะทอผ้าไว้ใช้เองและขาย เนื่องจากการทอผ้าเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ฉะนั้นชาวบ้านจึงทอผ้าเป็นกันเกือบทุกหลังคาเรือน แต่ปัจจุบันหันไปประกอบอาชีพโดยใช้แรงงานในภาคเอกชนและภาครัฐบ้าง ดังคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนว่า

“...คนไท-ยวนแต่ก่อนทำนาอย่างเดียว เดี่ยวนี้ทำงานโรงงานเยอะเยาะไปหมด รุ่นลุงแต่ก่อนนี้ไม่ได้เรียนกันจบ ป. ๖ ก็ออก บ้านนี้มีเก้าคนสิบคนก็ช่วยกันทำนาไป รายได้อะไรก็ไม่มี รุ่นลูกได้เรียนก็ไปเป็นราชการ ทำงานโรงงาน...”

(นายจیب จันทร์ทอง : ปราชญ์ชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

“...คนสมัยก่อนส่วนใหญ่เป็นชาวนา ทำนาปี ปีหนึ่งพอช่วงมกรา-กุมภาพันธ์ก็เก็บเกี่ยว ได้เป็นอาหารและขายข้าว ใช้จ่ายในครอบครัว พอช่วงว่างก็ปลูกผัก พริก มะเขือ หาเก็บฟืนเก็บไม้ ใช้ในครอบครัว ทำเป็นจักสาน เป็นลักษณะดำรงชีวิต ไม่ได้ค้าขายอะไร แล้วเราก็ไม่ต้องใช้จ่ายอะไร หน้านาก็ปักเบ็ด ดักไซ ดักครอบ มันก็มีกิน ทุกอย่างตอนแรกเอาไว้กินก่อนพอเหลือก็แจก แลก ขาย คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ก็ทำงานโรงงาน บริษัท...”

(นายทรงชัย วรรณกุล : ปราชญ์ชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์ไท-ยวน, สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2551)

“...แต่ก่อนอยู่แบบเศรษฐกิจพอเพียง อาชีพหลักทำนา พอทำนาเสร็จก็ทอผ้า เป็นสิ่งที่ติดตัวมาจากบรรพบุรุษ ทอผ้าทุกหลังคาเรือน ลูกผู้หญิงจะต้องทอผ้าเป็น ทอไว้ใส่เอง แต่ก่อนไม่มีซื้อ ไม่มี

ชาย สมัยปู่ตายอายุปลุกฝ้าย บั้นฝ้ายเอง แล้วก็มาทอ ต่อมาก็เอาผ้าไปขายที่พระพุทธรบาท ปีหนึ่งครั้งหนึ่งก็ลงเรือไปขึ้นที่สระบุรี ต่อรถไปขาย เวลาขายก็ต่างคนต่างเอาไปขายไปพร้อมๆ กัน...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ปราชญ์ชาวบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

ปัจจุบันชาวไท-ยวนส่วนใหญ่มักทำงานในโรงงานและภาคราชการ แต่ยังมีชาวบ้านบางกลุ่มซึ่งถือเป็นส่วนน้อยในชุมชนที่ยังยึดแม่น้ำป่าสักเป็นที่พึ่งในการประกอบอาชีพ ดังคำบอกเล่าของผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงปลากระชัง ปลุกผักกิมน้ำ และหาปลาในแม่น้ำ ที่สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบจากแม่น้ำป่าสักว่า

“...หลังจากเกษียณจากอาชีพครูก็เลี้ยงปลากระชัง เลี้ยงตั้งแต่ปี 2543 เกือบ 10 ปีแล้ว ลูกสาวทำงานที่ อบต.ท่าช้าง ก็มาชวนเลี้ยงปลา ปลาตอนแรกที่เลี้ยงมี 20 กระชัง แต่ตอนนี้เหลือแค่ 12 กระชัง ก็เลี้ยงทั้งปลาทับทิม ปลานิล ปลาดัง และปลาตะเพียน...”

(นางปัทมา เย็นยิ่ง : ผู้ได้รับผลกระทบ - อาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง,
สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...ทำสวนมานาน 30 ปีได้แล้ว ที่ประมาณงานกว่าๆ ไม่ถึง 2 งานดี มีพวกมะเขือ พริก ดอกดาวเรือง ทำอย่างละนิดละน้อย ทำสวนผสม เอาไปขายที่หน้าวัด ขายทุกวัน แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้ขาย เพราะน้ำท่วมหมด น้ำท่วมเยอะ แต่ท่วมไม่นานแค่ 2-3 วันก็ลด แต่ก็เสียหาย พวกพริก มะละกอ ถูกน้ำแล้วก็เสียเลย ปีที่แล้วท่วมนาน ท่วมถึงศูนย์วัฒนธรรมเลย แอ่ แต่ไม่ได้ท่วมทุกปี ท่วมทีก็หมดสวนเลย น้ำท่วมทางเกษตรเค้าก็จ่ายให้ แต่ไม่คุ้มหรอก แค่ 200 กว่าบาท แล้วเค้าก็ให้เมล็ดผักมาหว่าน มาทำพันธุ์ต่อ...”

(นางสาวหล่อ โพธิตา : ผู้ได้รับผลกระทบ - อาชีพทำสวนริมน้ำ,
สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

“...เดี๋ยวนี้ก็หาปูหาปลาเรื่อย วันหนึ่งร้อยสองร้อย ยี่สิบบาท แต่ก่อนนี้จับขายได้วันหนึ่งเป็นพันตัวหนึ่ง 9 โล 10 โล แต่ก่อนนี้มีปลาทุกอย่าง เช่น ปลาสร้อย ปลาเทโพ ปลานู ปลากรด ปลากรดแก้ว ปลากรดเหลือง กุ้ง...”

(นายจิบ จันทร์ทอง : ผู้ได้รับผลกระทบ - อาชีพหาปลา,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

นอกจากนี้ยังมีบางอาชีพที่สูญหายไปแล้ว เช่น อาชีพรับจ้างหาน้ำ/ตักน้ำใส่โถง ดังคำบอกเล่าของนางกฤษณา พิทยาบุตร ว่า

“...ต้องตักน้ำเยอะ จนมาถึงอีกกระยะนึงต้องจ้าง มันก็เลยมีอาชีพคนรับจ้างตักน้ำ คนหาน้ำขาย เช่น 3 เทียว 1 บาท, โถงละเท่าไรก็ว่าไป แต่ตอนนี้ไม่มีแล้ว...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

จากการพูดคุยกับคนในชุมชน ผู้วิจัยพบว่าในอดีตชาวไท-ยวนส่วนใหญ่นิยมทำนา เมื่อว่างเว้นจากการทำนาก็รับจ้างทำงานทั่วไป ทอผ้าไว้ใช้เองและบางส่วนก็นำไปขาย นอกจากนี้ยังมีอาชีพหาปลา รับจ้างหาน้ำ/ตักน้ำใส่โถง ทำสวน ซึ่งอาชีพเหล่านี้แสดงให้เห็นความผูกพันใกล้ชิดกับแม่น้ำป่าสักที่ผู้ประกอบการอาชีพจะต้องพึ่งพาแม่น้ำป่าสักในการดำรงชีพ ครั้นเมื่อเวลาผ่านไปอาชีพรับจ้างหาน้ำ/ตักน้ำใส่โถงหายไปแสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนเริ่มห่างไกลจากแม่น้ำ คือไม่จำเป็นต้องใช้น้ำจากแม่น้ำโดยตรง แต่หันมาใช้น้ำประปาแทน เมื่อน้ำประปาเริ่มเข้ามาในชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 และในปัจจุบันนี้พบว่าคนในชุมชนโดยมากประกอบอาชีพทำงานในโรงงานและทำงานในภาคราชการ ยิ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ห่างไกลจากแม่น้ำไปเรื่อยๆ ส่วนอาชีพที่ต้องพึ่งพาแม่น้ำนั้นก็หลงเหลืออยู่น้อยเต็มที่ไม่ว่าจะเป็นอาชีพเลี้ยงปลากระชัง อาชีพหาปลา อาชีพทำสวน เนื่องจากต่างก็ได้รับผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของแม่น้ำป่าสักดังเสียงสะท้อนข้างต้น

7. สาธารณูปโภค

จากการพูดคุยกับคนในชุมชนพบว่า ในอดีตนั้นชาวบ้านใช้ชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติ โดยเฉพาะแม่น้ำป่าสักที่ชาวบ้านใช้น้ำจากแม่น้ำทั้งการอุปโภคและบริโภค ไม่ว่าจะเป็นเพื่อการเกษตร การดำรงชีพในชีวิตประจำวัน อาทิ ต้ม กิน อาบน้ำ ฯลฯ รวมถึงการคมนาคมที่คนในชุมชนนิยมสัญจรทางน้ำในการเดินทางออกนอกชุมชน ฉะนั้นแม่น้ำป่าสักจึงเปรียบเหมือนสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตคนในชุมชน คนในชุมชนจึงเกิดความรู้สึกรักและหวงแหนสมบัติทางธรรมชาติของตน ดังคำกล่าวของปฐมจิตต์ ยะกุล ว่า

“...ชาวบ้านหันหน้าเข้าหาน้ำ แต่ก่อนใช้กิน ใช้ ต้ม อาบน้ำ เดินทาง มีเรือข้ามฟาก ฯลฯ ชาวบ้านหวงแหนเพราะเป็นสมบัติของตน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน หน้าบ้านใครใคร่ก็รักษา...”

(นายสมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

สำหรับปัญหาที่แม่น้ำป่าสักกำลังประสบอยู่ในปัจจุบันนั้น เกิดจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของคนในชุมชน อันเนื่องมาจากการขยายตัวของชุมชนรวมถึงความเจริญที่ก้าวเข้ามายังชุมชน อาทิ การตัดถนนผ่านหมู่บ้านทำให้การสัญจรทางน้ำหดหาย ชาวบ้านหันมาใช้ถนนเป็นเส้นทางหลักในการสัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้านและภายนอกชุมชน โดยใช้ทางหลวงแผ่นดินสายสระบุรี-ท่าลาน, ทางหลวงแผ่นดินสายดาวเรือง - ปากบาง และถนนเชื่อมภายในหมู่บ้าน อีกทั้งการมีไฟฟ้าและน้ำประปาเพิ่มความสะดวกสบายให้แก่คนในชุมชน ก็ยังทำให้คนเริ่มห่างไกลจากแม่น้ำ ดังคำบอกเล่าของคนในชุมชนว่า

“...แต่ก่อนไม่มีไฟใช้ ไม่มีรถ เพราะมันไม่มีถนนหนทาง มีแต่เรืออย่างเดียว มันก็ไม่ค่อยสะดวก เดี่ยวนี้มันสะดวก ดีมาก แต่ก่อนไม่มีประปาใช้ ตักน้ำป่าสักมาใช้ ใช้อาบใช้กิน โองก็ไม่ค่อยมีนานๆ มาขายที่ ตื่นขึ้นมาลุกเล็กๆ ก็ต้องใช้ตักน้ำใส่โองไว้ให้เต็มก่อนที่จะไปเที่ยวไหน ซักผ้า อาบน้ำ ต้องไปลงดินตักน้ำ แต่ตอนนี้ใช้น้ำประปาอย่างเดียว...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...ตอนนี้ใช้น้ำประปาอาบ ความรู้สึกมันผิดกันนะอาบน้ำทำกับน้ำประปา เย็นก็ผิดกัน และเดี๋ยวนี้คนไม่นิยมลงทำกันแล้ว เค้เอาบน้ำประปากัน การคมนาคมก็เดิน ต่อมาเมื่อเรือ พอมีรถ เรือหายหายไป 20 -30 ปีมาแล้ว...”

(นายจีบ จันทร์ทอง : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

เมื่อความเจริญเข้ามา เสียงสะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงก็ดังตามมาว่า

“...มาประมาณ 30 ปีให้หลัง น้ำเริ่มเสีย เป็นผลมาจากความเจริญมีถนน มีประปา มีรถยนต์ คนจึงหันหลังให้แม่น้ำ คนจึงไม่มีจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน...”

(นายสมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

“...ตั้งแต่มีประปาประมาณ พ.ศ. 2527 ตอนนั้นพ่อเป็นกำนัน พ่อเป็นคนทำ สูดน้ำขึ้นแล้วก็ปล่อยออกมา เราก็เริ่มห่างจากแม่น้ำ ตอน ป. 6 - ป. 7 ยังเล่นน้ำอยู่ แล้วตลิ่งก็เริ่มไม่มี ตลิ่งเป็นตลิ่งธรรมชาติ เป็นทางลาดลงมา แต่ช่วงแรกที่มีประปาบางคนเค้าก็ไม่เอา เค้ายังเดินไปตักน้ำอยู่ เพราะต้องเสียค่าน้ำ คนที่ไม่ตักก็ไม่ได้ไปดูแม่น้ำ พอสักพักหนึ่งพวกที่ตักน้ำก็เลิกตัก เพราะค่อยๆ ปรับตัวน้ำก็เริ่มแย่ 2528 เลิกอาบน้ำทำ...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...บ้านสมัยก่อนนี้จะต้องหันหน้าบ้านเข้าท่า 1. ใช้เป็นเส้นทางการคมนาคม 2. ใช้อาบ 3. ใช้ดื่ม 4. ใช้ซักผ้า แต่ปัจจุบันนี้มันมีถนน มาข้างหลังนี้ เพราะฉะนั้นหน้าบ้านก็หันมาทางถนน น้ำในแม่น้ำใช้น้อยที่สุด ชาวบ้านก็ไม่ได้รู้สึกว่าน้ำมันเสีย สมัยก่อนเราใช้แม่น้ำเป็นหลัก ปัจจุบันนี้เราไม่ค่อยได้เห็นคุณค่า หาเรือให้เด็กชมดูก็ยิ่งยากเลย...”

(นายพิเนตร น้อยพุทธา : ประชาชนชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

8. ความเชื่อและความศรัทธาของชุมชน

จากการพูดคุยกับคนในชุมชนไท-ยวนบ้านต้นตาล ผู้วิจัยพบว่าสิ่งที่คนในชุมชนกล่าวถึงความเชื่อและความศรัทธาล้วนมีความเกี่ยวข้องกับแม่น้ำ สามารถแบ่งออกเป็นความเชื่อเรื่องผีแม่น้ำและความเชื่อเกี่ยวกับตัวแม่น้ำ ดังนี้

8.1 ความเชื่อเรื่องผีแม่น้ำ

คนในชุมชนบ้านต้นตาลใช้ชีวิตพึ่งพาแม่น้ำปาสักเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นจึงมีความเชื่อเรื่องผีแม่น้ำเพื่อเป็นกุศโลบายในการสั่งสอนลูกหลานให้ดูแลรักษาแม่น้ำ และป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับเด็กเล็กหรือคนที่ว่ายน้ำไม่แข็งสืบต่อกันมา

“...เชื่อว่าอย่างแม่น้ำต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต้องมีผีแม่น้ำ แถวนีมันมีความเชื่อเกี่ยวกับแม่น้ำเยอะ เช่น ถ้าไปว่ายน้ำ ลงไปอาบน้ำต้องไหว้ก่อน เพราะข้างล่างมันมองไม่เห็น เค้าก็ไว้กน้ำแล้วสาดออก ทำตามๆ กันมา มันเหมือนกับว่าเดี๋ยวผีจะดึงขา เพราะเวลาใช้น้ำ มันจะมีคนตาย ไม่รู้ว่าจะตายเพราะอะไร เค้าก็จะเชื่อว่าผีเอา มันต้องทำอะไรผิด พอครบรอบอีกปีในช่วงเวลาที่คนนี้ตาย เค้าจะบอกให้ลูกหลานระวัง แล้วมันก็จะตาย มันเหมือนกับว่าเอาไปแทน เพราะฉะนั้นเวลาลงน้ำจึงต้องไหว้...”

(นางกฤษณา พิทยานุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...โบราณเค้าเชื่อว่าในน้ำมีเงือก แต่เป็นความเชื่อของภาคกลางนะ เพราะเรามาอยู่ตรงนี้นานแล้ว ถามว่ามีจริงรึเปล่า ก็ไม่มีคนรู้ แต่บางคนก็บอกว่าเห็น ฉะนั้นเวลาจะเล่นน้ำเล่นท่าก็ต้องระมัดระวัง อย่าไปเล่นคนเดียว เดี่ยวเงือกจะสิงเอา เดี่ยวโดนดึงลงน้ำตาย จริงๆ มันก็เป็นกุศโลบาย

ไม่ให้เด็กลงไปเล่นน้ำคนเดียว หรือคนลงไปเล่นน้ำคนเดียว เพราะเดี๋ยวเป็นลมเป็นแล้ง หรือว่าอย่าไม่
แข็ง ก็อาจจมนหรืออาจจะเป็นตะคริว เวลาจมน้ำลงไปจะได้มีคนช่วย...”

(นายทรงชัย วรรณกุล : ประชาชนชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์ไท-ยวน,
สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2551)

“...สมัยก่อนเค้าก็เชื่อเรื่องผีสิงเช่น แต่ก่อนเชื่อว่ามีนางเงือกอยู่ที่แม่น้ำป่าสัก ตอนกลางคืนก็
จะได้ยินเสียงคนร้องไห้ มีผีพราย มีปลาราวหู ถ้าใครทำอะไรไม่ดีเกี่ยวกับแม่น้ำ เช่น ถ่ายหรือปัสสาวะ
ก็จะมีอันเป็นไปทุกคน...”

(นายอภิวัฒน์ ยะกุล : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 7 พฤศจิกายน 2551)

“...แต่ก่อนย่าวงเดือนจะเล่าให้ฟังว่า คนที่ไม่ใช่คนแถวนี้ แล้วยกลงเล่นน้ำก็จะหายไป แล้ว
กลางคืนก็จะมีผู้หญิงมานั่งหิวมอมอยู่ฝั่งตรงข้าม เค้าบอกว่านางเงือก...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,
สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

8.2 ความเชื่อเกี่ยวกับตัวแม่น้ำ

เนื่องจากชาวไท-ยวนมีวิถีชีวิตผูกพันกับแหล่งน้ำ ฉะนั้นจึงมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับน้ำ และ
ประเพณีลอยกระทงก็เป็นประเพณีหนึ่งที่แสดงถึงความเชื่อความศรัทธาในตัวแม่น้ำ ทั้งนี้ชาวไท-ยวน
ได้สอดแทรกกุศโลบายในการรักษาแม่น้ำผ่านความเชื่อความศรัทธาต่อแม่น้ำ โดยการพำสอน
ลูกหลานชาวไท-ยวนให้ขอขมาแม่น้ำในคืนวันลอยกระทง ดังคำบอกเล่าของลูกหลานชาวไท-ยวนว่า

“...มีแต่โดนพำสอนกันในวันลอยกระทงแค่นั้น พอมันมีเรื่องศาสนาและวัฒนธรรมเข้ามา
มันก็เป็นความเชื่อแล้วไง เราก็โดนปลูกฝังจากการลอยกระทง ว่าเราต้องขอขมาแม่น้ำ คนก็ไม่กล้าจะ
ทำลายแม่น้ำ ก็โดนปลูกฝังมาว่า ถ้าคุณมาลอยกระทง เหมือนคุณมาขอโทษแม่น้ำนะ เค้าถึงต้องมา
ลอยกันทุกคน เด็กเล็กๆ ก็มา เหมือนมาปลดทุกข์ปลดโคกที่ลอยกันไป แล้วมาขออนุญาต ขอขมา
แม่น้ำที่ใช้กิน ใช้อะไร...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...ลอยกระทง ก็จะมีการทำพิธีขอขมาแม่น้ำก่อนลอย...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไทย-ยวน,
สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2551)

ไม่เพียงแต่มีความเชื่อเรื่องแม่น้ำเท่านั้น ชาวไทย-ยวน ยังมีตำนานที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลอยกระทง ที่สะท้อนความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเรื่องแม่กาเผือก อันเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ดังคำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้านว่า

“...ดั้งเดิมไทย-ยวนไม่มีหрокที่ขอขมาต่อแม่น้ำ ก็จะมีอยู่อย่างเดียวคือลอยกระทงที่เป็นประเพณีที่เก่ามาก จนกระทั่งไม่รู้จะทำเพื่ออะไร มีตำนานเล่าที่มาว่าเพื่อบูชาพระเจ้า 5 พระองค์ นี้เป็นเรื่องของไทย-ยวนเลย เล่ากันว่า มีแม่กาเผือกไข่ไว้ในรังบนต้นไม้ วันนั้นแม่กาไปหากิน เกิดฝนตกลงมาพัดรังตกลงแม่น้ำ ไข่ทั้ง 5 ฟองก็ลอยไปตามแม่น้ำ มีสัตว์ 5 ชนิดมาเก็บไปเลี้ยง มีแม่ไก่นำไปเลี้ยง มีแม่โคนำไปเลี้ยง มีแม่เต่านำไปเลี้ยง นาคนำไปเลี้ยง ราชสีห์นำไปเลี้ยง ทีนี้พอไข่ 5 ฟองแตก ออกมากลายเป็นมนุษย์อยู่ในนั้น แล้ววันหนึ่ง 5 คนโตเป็นหนุ่มมาเจอกัน ก็เลยได้ถามกัน ก็เลยรู้ว่าเราเป็นลูกของแม่กาเผือก เป็นพี่น้องกัน ก็ร้องให้คิดถึงแม่ ส่วนแม่กาเมื่อไปหากินกลับมาไม่เจอลูกก็ร้องให้จนกระทั่งตายไปเกิดเป็นพระพรหม วันนั้น พระพรหมเห็นลูกทั้ง 5 ร้องไห้ ก็แปลงตัวลงมา บอกว่านี่คือแม่ของเธอ ต่อไปนี้อยากจะเจอแม่ เมื่อถึงวันเพ็ญเดือน 12 ให้ทำกระทงลอย สัตว์ทั้ง 5 ก็คือพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ขณะนี้พระพุทธเจ้ามีแล้ว 4 เหลืออีกองค์ที่ยังไม่เกิดคือพระศรีอาริยมตโดยลูกของราชสีห์ ฉะนั้นลอยกระทงก็เพื่อรำลึกถึงแม่ รำลึกถึงพระพุทธเจ้า 5 พระองค์...”

(นายพิเนตร น้อยพุทธา : ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

9. ทูนทางสังคัม

ทูนทางสังคัมหมายถึงแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคัมของชุมชนไทย-ยวนที่ในอดีตใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย สมถะ พึ่งพาแหล่งอาหารจากธรรมชาติเป็นหลัก รวมถึงพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชนเป็นหลัก

“...คนสมัยก่อนเค้าพออยู่ พอกิน พอใช้ เรียบง่าย ส่วนใหญ่เป็นชาวนา ทำนาปี ปีหนึ่งพอช่วงมกรา-กุมภาพันธ์ก็เก็บเกี่ยว ได้เป็นอาหารและขายข้าว ใช้จ่ายในครอบครัว พอช่วงว่างก็ปลูกผัก พริก มะเขือ หาเก็บพินกับไม้ ใช้ในครอบครัว ทำเป็นจักสาน เป็นลักษณะดำรงชีวิต ไม่ได้ค้าขายอะไร แล้ว

เราก็ไม่ต้องใช้จ่ายอะไร หนานาก็ปักเบ็ด ดักไซ ดักครอบ มันก็มีกิน ทุกอย่างตอนแรกเอาไว้กินก่อนพอเหลือก็แจก แลก ขาย คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ก็ทำงานโรงงาน บริษัท...”

(นายทรงชัย วรรณกุล : ประชาชนชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์ไท-ยวน,
สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2551)

และแม้วิถีชีวิตจะเปลี่ยนไปตามความเจริญที่อย่างกรายเข้ามา แต่สายสัมพันธ์ระหว่างหลังคาเรือนแบบพึ่งพาอาศัยกันยังคงมีให้เห็นในปัจจุบัน

“...เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ มีอะไรก็ปันกันกิน ของเล็กๆ น้อยๆ แลกกันกิน อย่างบ้านป่าแกงก็เอาไปแบ่งให้บ้านอื่น บ้านอื่นเค้าทำแกงไม่เหมือนเราเค้าก็แบ่งมาให้เรา ปัจจุบันแถวๆ นี้ก็ยังมีอยู่...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

จากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในการทำงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยสังเกตว่าชุมชนไท-ยวน แห่งบ้านต้นตาล มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ซึ่งสังเกตได้จากสรรพนามในการเรียกขานผู้สูงอายุที่มีโชญาติของตน ก็ใช้ระบบเครือญาติเค้ามาร่วมสร้างความสนิทสนมระหว่างคนในชุมชน เช่น เยาวชนจะเรียกผู้ใหญ่อายุ 60 ปีขึ้นไปว่า ปู่ ย่า ตา ยาย เช่น ปุสุมจิตต์ ย่างเดือน ตาจีบ ยายหล่อ ส่วนผู้ใหญ่อายุประมาณ 30-60 จะเรียกว่า ลุง ป้า น้า อา เช่น น้ำอ้วน ลุงกำนัน ส่วนหนุ่มสาวรุ่นอายุ 30 ปีลงมาจะเรียกพี่ หรือชื่อเล่น ตามแต่อายุของผู้เรียก

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า คนในชุมชนทุกหลังคาเรือนต่างก็รู้จักกันหมด เพราะไม่ว่าผู้วิจัยจะถามถึงแหล่งข้อมูลหรือถามทางไปบ้านแหล่งข้อมูลคนใดกับคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม ต่างก็รู้จักบุคคลนั้นๆ เป็นอย่างดี ทั้งนี้ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากอุปนิสัยของชาวไท-ยวนที่มีอัธยาศัยอันดีเอื้อเพื่อ เอื้อแผ่ ต่อทั้งคนในชุมชนและคนนอกชุมชน ซึ่งผู้วิจัยสัมผัสได้เองจากการลงพื้นที่ครั้งแรก คนในชุมชนก็แสดงท่าทีที่เป็นมิตรกับผู้วิจัย และให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี อีกทั้งบางคนยังได้สอบถามความคืบหน้างานวิจัยเมื่อผู้วิจัยลงพื้นที่ในครั้งต่อไป อีกด้วย

ด้วยท่าทีที่เป็นมิตร ความยิ้มแย้มแจ่มใส และอัธยาศัยอันดีของชาวไท-ยวน เมื่อรวมกับสายสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างคนในชุมชนจึงทำให้การทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนขับเคลื่อนไปด้วยดีรวมทั้งโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

10. การสื่อสารชุมชน

การสื่อสารของชุมชนบ้านต้นตาลแบ่งออกเป็นภาษา ช่องทางการสื่อสาร สื่อชุมชน การสื่อสารกลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังนี้

10.1 ภาษา

ชาวไทย-ยวนมีภาษาพูดเป็นของตนเอง เรียกว่า “ภาษายวน” ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง แต่สำหรับภาษาเขียนนั้นจากการสอบถามปราชญ์ชาวบ้านพบว่าผู้ที่สามารถเขียนภาษายวนได้มีจำนวนไม่เกิน 5 คน ชาวไทย-ยวนแห่งบ้านต้นตาลสามารถพูดได้ทั้งภาษาไทยมาตรฐานและภาษาไทย-ยวน โดยจะเลือกพูดภาษาไทย-ยวนกับพวกพ้องของตน ถือเป็นภาษาหลักที่ใช้ในครอบครัวและในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อต้องพูดกับคนนอกวัฒนธรรมก็จะพูดภาษาไทยมาตรฐาน ซึ่งสาเหตุที่คนไทย-ยวนไม่พูดภาษาไทย-ยวนกับคนนอกวัฒนธรรมเป็นเพราะเกรงว่าจะสื่อสารกันไม่เข้าใจ ไม่ได้เกิดจากความเขินอายในภาษาของตน ซึ่งผู้วิจัยสังเกตได้จากการทักทายด้วยภาษาไทย-ยวนระหว่างผู้ถูกสัมภาษณ์กับเพื่อนฝูง ขณะที่ผู้วิจัยซึ่งเป็นคนนอกวัฒนธรรมกำลังสัมภาษณ์อยู่

นอกจากนี้ยังพบว่า หากคนไทย-ยวนไปสนมรสกับคนไทย ลูกหลานก็จะพูดภาษายวนไม่ได้ แต่สามารถฟังภาษายวนเข้าใจ

“...ปกติพูดทุกวัน หลานย่าพูดหมดทุกคน บางคนไปมีสะใภ้เป็นไทยลูกหลานเค้าก็เป็นไทย...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...แม่เป็นคนไทย-ยวน พ่อเป็นคนอูบล โตที่ลพบุรี พูดยวนไม่ได้ แต่ฟังออก...”

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม : ยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

10.2 ช่องทางการสื่อสาร

ช่องทางการสื่อสารที่สำคัญของบ้านต้นตาลคือบริเวณ “ลานวัด” โดยผู้วิจัยสังเกตว่าทุกเย็นหลังเวลาเลิกเรียนหรือเลิกงาน คนในชุมชนจะถือโอกาสพูดคุยสอบถามสารทุกข์สุกดิบเรื่องราวต่างๆ

ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบดั้งเดิม (Oral tradition) ตรงบริเวณลานวัดต้นตาล โดยแบ่งออกเป็น 3 จุด ดังนี้

- **แคร่หน้าบ้านปฐมจิตต์ ยะกุล** โดยมากมักเป็นที่เสวนาของกลุ่มผู้ชาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปฐมจิตต์ ยะกุล เป็นแกนนำที่สำคัญคนหนึ่งของบ้านต้นตาล ทั้งยังเคยเป็นกำนันตำบลต้นตาล และปัจจุบันยังดำรงประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเสนาให้ นอกจากนี้บริเวณดังกล่าวยังใช้เป็นที่พักผ่อนรับแขกของชุมชนวัฒนธรรมไท-ยวน อีกด้วย
- **ต้นกำมปูหน้าร้านขายของชำ** เป็นแหล่งขายอาหารสด ของแห้ง และอาหารสำเร็จรูป โดยคนในชุมชนจะกางโต๊ะเล็กๆ นั่งขาย รอบๆ ต้นกำมปู จึงเป็นแหล่งพบปะพูดคุยระหว่างแม่บ้านเป็นส่วนใหญ่
- **ซุ้ม 8 เหลี่ยม ถัดจากแคร่หน้าบ้านปฐมจิตต์ ยะกุล** โดยมากจะเป็นที่นั่งเล่นของเด็กๆ ในชุมชน

10.3 สื่อชุมชน

แบ่งเป็นสื่อชุมชนในอดีตและสื่อชุมชนในอดีตในปัจจุบัน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

10.3.1 สื่อชุมชนในอดีต

ในอดีตชุมชนบ้านต้นตาลมี "กลองเที่ยงและกลองเพล" เป็นสื่อในการบอกเวลาและบอกเหตุเภทภัย มีจังหวะและเวลาที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งทำหน้าที่ดังนี้

- **กลองเที่ยง** ใช้ตีเพื่อเรียกประชุม เรียกสาธุชนมาฟังธรรม จังหวะในการตีก็จะสะท้อนความรู้สึก เช่น ตีเพื่อเรียกมาฟังทำจังหวะก็เรียกสม่าเสมอ แต่ถ้าตีเพื่อแจ้งเหตุเภทภัยก็จะตีรัวเร็วและแรง
- **กลองเพล** ตีเพื่อบอกเวลาหรือสถานการณ์ การตีกลองทุกครั้งจะตีคู่กับระฆังเสมอ เมื่อพระสงฆ์ตีกลองประมาณ 04.30 น. หรือ 05.00 น. เพื่อเรียกพระสงฆ์ตื่นขึ้นมามีวัตรและเตรียมออกบิณฑบาต เรียกว่ากลองย่ำรุ่ง ตีในยามสายใกล้เที่ยงหรือ 11.00 น. เพื่อบอกเวลาพระสงฆ์ให้ฉันได้ เมื่อตีในยามเย็นเวลาประมาณ 17.00 น. เพื่อรวมพระสงฆ์ทำวัตรสวดมนต์เย็น เรียกว่า ตีกลองแลง หากตีกลองยามหัวค่ำประมาณ 20.00 น. เรียกว่า ตีกลองย่ำค่ำ ตีเพื่อบอกว่าวันนี้วันอะไรก็จะตีตามวัน เช่น วันอาทิตย์ตี 1 ครั้ง วันจันทร์ตี 2 ครั้ง เป็นต้น

“...กลอง ตีบอกว่าเป็นวันพระ จะตีประมาณ 05.30 น. เป็นสัญญาณว่าพระจะบิณฑบาต ระวัง ตีวันปกติ เป็นสัญญาณว่าพระบิณฑบาต ถ้าเป็นวันพระใช้กลองแทน ถ้าไม่มีทั้งเสียงระฆังหรือเสียงกลองแปลว่ามีคนมาเลี้ยงพระ...”

(นายสมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

“...ของในวัดมันมีหน้าที่ของมันทั้งนั้น ระฆัง ช้อง กลองเพล เช่น กลองใหญ่ 7 ค่ำ 14 ค่ำ เค่าจะตีให้รู้ว่ารุ่งนี้ 15 ค่ำ ชาวบ้านจะได้หุงข้าวใส่บาตร แล้วก็สมัยก่อนไม่มีนาฬิกา ชาวบ้านจะฟังกลองใหญ่พระ 11 โมง เค่าจะตี ชาวบ้านกำลังดำเนินาเกี่ยวข้าวกัน เค่าก็เฮ้ยตีตีกลอง เลิกแขก กลับบ้าน เป็นสัญญาณว่าเพลแล้ว พอ 5 โมงเย็นจะตีอีกอย่างหนึ่ง เป็นสัญญาณว่าพระสวดมนต์ตอนเย็น ระฆังนี้บางทีตีห้าครั้งพระจะลุกมาตี ชาวบ้านก็ลุกขึ้นมาหุงข้าว พอเกิดเหตุร้ายในวัดพระจะตีทั้งกลองทั้งฆ้อง ชาวบ้านก็จะรู้ว่าวัดเกิดเหตุไฟไหม้หรือจี้ปล้น วัดต้นตาลตีกลองเพล ไม่ตีกลองใหญ่ เพราะแต่ก่อนเค่าให้ลุงไปตีทุก 7 ค่ำ 14 ค่ำ แต่ตอนนี้ลุงแก่แล้ว ไม่ไหวแล้ว ลุงฝึกเด็กตั้ง 20 คน เค่าก็ไม่เอาเด็กพวกนั้นมาตี...”

(นายจีบ จันทร์ทอง : ประชาชนบ้านด้านการแสดงวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

“...กลอง มีกลองเพล กลองใหญ่ ทางล้านนาเรียกกลองบูชา แต่ใช้ต่างกัน กลองเป็นสัญญาณ บอกให้รู้ เวลาพระจะฉันเพลก็ตีกลองเพลบอกให้รู้ตีตอน 11.00 น. ตีสามชุด เวลาจะนัดหมายมีการประชุมกันก็ตีกลอง ตีทั้งกลองทั้งฆ้องทั้งระฆังบอกเหตุเกิดเภทภัยมีคนตายมีโจรผู้ร้าย แสดงว่ามันผิดปกติแล้ว...”

(นายทรงชัย วรรณกุล : ประชาชนบ้านด้านประวัติศาสตร์ไท-ยวน, สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2551)

10.3.2 **สื่อชุมชนในปัจจุบัน** ได้แก่ หอกระจายข่าว ที่อ่านหนังสือพิมพ์ชุมชน และสื่อบุคคล โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- **หอกระจายข่าว** ต่อมาชุมชนมีความทันสมัยมากขึ้น มีการใช้เสียงตามสายเข้ามาช่วยในการแพร่กระจายข่าวสารต่างๆ ทั้งการเรียกประชุม การแจ้งเหตุเภทภัย ข่าวสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน รวมทั้งข่าวของคนในชุมชน อาทิ งานบวช งานแต่ง งานศพ เป็นต้น โดยมีสถานีอยู่ที่องค์การบริหารส่วนตำบลต้นตาล-พระยาทต

“...เรามีหอกระจายข่าวครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดในตำบลต้นตาล ยกเว้นหมู่ 7 กับหมู่ 8 เพราะมันไปไม่ถึง ครอบคลุม 21.5 ตารางกิโลเมตร เวลาประกาศเราจะประกาศตอนเช้า เที่ยง เย็น ส่วนหมู่ที่ไม่ถึงเราก็ใช้วิธีให้ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันเป็นผู้แจ้งข่าว ข่าวสารที่แจ้งให้ทราบก็จะเป็นข่าวสารที่เราเห็นว่าสำคัญต่อชาวบ้านเรา ชาวที่อำเภอแจ้งมา ข่าวระวังน้ำท่วม หรือไม่ก็เป็นข่าวสารของชุมชนส่วนมากก็จะเป็นงานบวช งานแต่ง งานศพ บางที่ชาวบ้านก็มาบอกให้เราแจ้งข่าวให้ หรือถ้าเรารู้เราก็จะแจ้งข่าวให้...”

(นางสาวสมสกุล ศรพรหม : เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล,
สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

“...ในชุมชนเวลาแจ้งข่าวสารต่างๆ จะใช้องค์การบริหารส่วนตำบลช่วยกระจายข่าวตามเสียงตามสาย แต่ถ้าเป็นคนสำคัญจะมีจดหมาย...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...ชุมชนรับทราบข่าวสารประกาศใครบวช ใครตาย ใครแต่ง ฯลฯ จากทางเสียงตามสายก่อนมี องค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอยู่ที่บ้านกำนัน พอมีองค์การบริหารส่วนตำบลก็ย้ายไปอยู่ที่องค์การบริหารส่วนตำบล แต่ถ้าเป็นงานเฉพาะกิจพื้ก็เดินไปเคาะประตูบ้าน...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2551)

• ที่อ่านหนังสือพิมพ์ชุมชน

ไม่เพียงแต่เสียงตามสายจะทำหน้าที่ในการแพร่กระจายข่าวสาร แต่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลยังมีที่อ่านหนังสือพิมพ์ชุมชน ซึ่งตั้งอยู่บริเวณวัดต้นตาลเป็นจุดเผยแพร่ข่าวสารต่างๆ อาทิ ป้ายแปะประกาศรับสมัครงาน ป้ายเผยแพร่ข้อมูล เป็นต้น แต่มักไม่ได้ผลเท่ากับการประกาศผ่านทางเสียงตามสาย

“...นอกจากเสียงตามสายแล้ว ก็มีป้ายประกาศแปะบอกตามี่อ่านหนังสือพิมพ์ตามชุมชน บางที่เค้าก็ฝากเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร อย่างสำนักจัดหางาน หรือบริษัทที่เค้าอยากรับสมัคร ที่อ่านหนังสือพิมพ์บริเวณนี้ก็ได้แก่ บริเวณวัดต้นตาล ปากทางเข้าวัดพระยาทศ แต่ส่วนมากเดี๋ยวนี้นไม่ค่อยแปะแล้ว ประกาศเอาดีกว่า...”

(นางสาวสมสกุล ศรพรหม : เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล,
สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

• สื่อบุคคล

ไม่เพียงเท่านั้น ชุมชนยังรับรู้ข่าวสารผ่านทางสื่อบุคคล หรือก็คือแกนนำชุมชนในการบอกข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ที่ต้องการความร่วมมือจากคนในชุมชน รวมทั้งการบอกต่อแบบปากต่อปากก็ยังเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ยังใช้กันอยู่

“...การกระจายข่าวก็ได้พี่อ้วนซึ่งเป็นคนในชุมชนช่วย เพราะเค้าก็มีศักยภาพในเรื่องของการประสานงาน คือเราใช้การติดต่อโดยความสัมพันธ์...”

(นางพนิดา ศรีธรรมมา : เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี,
สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551)

“...อ้วนมาหาที่บ้าน เวลาที่มีธุระอะไร ใช้วิธีบอกต่อเดินไปมาหาสูกัน...”

(นายจีบ จันทร์ทอง : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

“...วิธีเรียกคนในชุมชนมาทำกิจกรรม คือบอกล่วงหน้า เดินไปบอกโดยตรงกับพ่อแม่เด็ก ไม่ต้องใช้จดหมาย ถ้าเรื่องยาวชนกับคนที่ควบคุมได้ เด็กตามพี่เป็นขบวน ให้ทำอะไรได้หมด...”

(นางกฤษณา พิตยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...บอกเสียงตามสาย บอกปากต่อปาก มันไม่ไกลกัน หมู่ 1-6 มันบอกกันได้ เพราะอยู่แถวนี้ เค้าก็บอกต่อๆ กันไป...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

10.4 การสื่อสารกลุ่ม

แบ่งออกเป็นการสื่อสารกลุ่มย่อยและการสื่อสารกลุ่มใหญ่ ดังนี้

10.4.1 การสื่อสารกลุ่มย่อย เป็นรูปแบบการสื่อสารที่พบบ่อยมากในการชุมชนแห่งนี้ โดยผู้วิจัยสังเกตว่าทุกๆ วัน ช่วงเย็น ชาวบ้านมักจะจับกลุ่มคุยกันบริเวณลานวัดต้นตาล โดยกระจายตัวไปตามจุดต่างๆ ได้แก่ แคร่หน้าบ้านปู่สมจิตต์ ชุ่ม 8 เหลี่ยมถัดจากแคร่หน้าบ้านปู่สมจิตต์ และต้นก้ามปูหน้าร้านขายของชำ

10.4.2 การสื่อสารกลุ่มใหญ่ ชุมชนให้ความสำคัญกับการสื่อสารกลุ่มใหญ่ โดยเมื่อชุมชนจะดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งที่มีประโยชน์ต่อส่วนรวม ก็จะมีการเรียกประชุมเฉพาะกิจและเวทีประชาคม

การประชุมเฉพาะกิจ หากมีกรณีพิเศษหรือวาระพิเศษ เช่น การจัดเตรียมงานประเพณี หรือกิจกรรมพิเศษอย่างโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ก็จะใช้วิธีเรียกประชุมเฉพาะกิจเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันภายในชุมชน

เวทีประชาคม จัดขึ้นโดยองค์การบริหารส่วนตำบล มีวัตถุประสงค์เพื่อแจ้งนโยบายหรือโครงการต่างๆ ที่เกิดจากคนในชุมชนและจากองค์การบริหารส่วนตำบล ให้คนในชุมชนได้รับทราบและช่วยกันคัดเลือกโครงการที่ต้องการทำ รวมทั้งร่วมกันแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับโครงการต่างๆ

จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาบริบทชุมชนโดยทั่วไปของชุมชนบ้านต้นตาล ทำให้ได้ข้อสรุปว่า แม้วิถีการดำเนินชีวิตจะเปลี่ยนไปจากเดิมเนื่องจากความเจริญจากภายนอกที่เข้าสู่ชุมชน กล่าวคือ การมีระบบสาธารณูปโภคเข้ามา เช่น การมีน้ำประปาใช้แทนน้ำจากแม่น้ำ การมีถนนตัดผ่านหมู่บ้าน ทำให้คนในชุมชนใช้ถนนเป็นเส้นทางสัญจร รวมถึงการมีโรงงานอุตสาหกรรมริมน้ำที่สร้างงานให้แก่คนในชุมชน ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนแห่งนี้ห่างเหินจากแม่น้ำ แต่ชุมชนแห่งนี้ก็ยังคงเป็นสังคมแบบพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลที่มีความสัมพันธ์อันแนบแน่น โดยมีการสื่อสารทั้งแบบใหม่และแบบเก่าเอื้ออำนวย ทั้งยังเป็นชุมชนที่มีความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนตั้งเห็นได้จากความมั่นใจในการเปิดเผยตัวตนต่อบุคคลภายนอกวัฒนธรรม การบอกเล่าที่มาของบรรพบุรุษของตน การอนุรักษ์และสืบสานประเพณี วัฒนธรรมให้แก่คนรุ่นหลัง อาทิ ภาษาพูด การทอผ้า การฟ้อนรำ ประเพณีทานขันข้าว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เกิดเป็นความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรมที่จะทำให้วัฒนธรรมไทยวนดำรงอยู่สืบไป อีกทั้งยังแฝงไปด้วยภูมิปัญญาแห่งการดูแล รักษา และพัฒนาพื้นที่อยู่อาศัยและทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างแม่น้ำป่าสักให้ดำรงอยู่ต่อไปในอนาคต

ส่วนที่ 2 การอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-ยวณก่อนปี พ.ศ. 2549

เพื่อให้เห็นภาพรวมของการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-ยวณก่อนปี พ.ศ. 2549 ผู้วิจัยขอ
นำเสนอรายละเอียดตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย
2. ผลกระทบจากปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย
3. การแก้ปัญหาของคนในชุมชน
4. ผลจากการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-ยวณก่อนปี พ.ศ. 2549

1. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย

ปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย มิได้เกิดขึ้นเพียงชั่วข้ามคืน หากแต่เกิดจากการสะสมปัญหาอัน
เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายๆ ด้าน ได้แก่ การสร้างเขื่อน พฤติกรรมผู้ประกอบการและชาวบ้าน
และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การสร้างเขื่อน

แม่น้ำป่าสักมีจุดกำเนิดอยู่บนเทือกเขาเพชรบูรณ์ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ไหลผ่านจังหวัด
เลย จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดลพบุรี จังหวัดสระบุรี และไหลไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา สำหรับส่วนที่ไหลผ่านสระบุรีก็ได้แก่อำเภอวังม่วง อำเภอแก่งคอย อำเภอเฉลิม
พระเกียรติ อำเภอเมือง และอำเภอเสาไห้ ครั้นเมื่อมีการสร้างเขื่อนพระราม 6 ที่อำเภอท่าเรือ จังหวัด
พระนครศรีอยุธยาและเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ที่อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี แม่น้ำป่าสักก็เปรียบ
เหมือนอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ดังคำบอกเล่าของสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าสักว่า

“...เดิมทีแม่น้ำป่าสักไม่ได้เริ่มต้นมาจากน้ำเน่าเสีย น้ำมีปัญหา แต่เริ่มต้นมาจากการ
เปลี่ยนแปลงของวิถีที่อยู่ริมน้ำและของน้ำ เช่น ก่อนปี 40 แม่น้ำป่าสักมาไวไปไว หน้าน้ำก็มีน้ำมา พอ
หน้าแล้งน้ำก็แห้ง ไม่เกิดปัญหา แต่พอมีเขื่อน แม่น้ำป่าสักก็เหมือนถูกบล็อกกลางบด็อกบน เหมือนอ่าง
เก็บน้ำ...”

(นายทิสานพราโมทย์ ปรีชากิจ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

นอกจากนี้ยังพบว่า การกลายสภาพเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ของแม่น้ำป่าสัก ทำให้ลักษณะการไหลของน้ำเปลี่ยนไป คือ แต่เดิมที่สายน้ำสามารถไหลออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ ก็ถูกปิดกั้นทำให้สายน้ำหยุดนิ่งอยู่ในอ่างใบใหญ่ ส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเสียตามมา

“...น้ำเสียบ่อย มันก็ทำให้ปลาตาย น้ำมันเริ่มเสียช่วงหน้าแล้ง เพราะว่ามันนิ่ง ...”

(นางปัทมา เยินยิ่ง : ผู้ได้รับผลกระทบ-ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง,
สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

1.2 พฤติกรรมผู้ประกอบการและชาวบ้าน

จากเอกสารของกลุ่มรักษ์ป่าสักที่ได้ทำการสำรวจแหล่งกำเนิดมลพิษริมแม่น้ำป่าสัก ในอำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ประมาณปี พ.ศ. 2550-2551 พบว่าบริเวณใกล้ๆ หลังวัดไผ่ล้อม ตำบลสวนดอกไม้ อำเภอเสนาให้ มีท่อระบายน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ และส่วนหนึ่งเป็นท่อน้ำทิ้งที่มาจากคลองชลประทาน ซึ่งเชื่อมกับวัดไผ่ล้อมแห่งนี้ ก็คือบ้านท่าราบ ตำบลต้นตาล ซึ่งน้ำในบริเวณนี้ได้นำไปใช้เป็นน้ำคักดีสีทธิในการประกอบพิธีมูรธาภิเษก

นอกจากนี้ ยังมีเสียงสะท้อนถึงต้นตอของปัญหาน้ำเสีย โดยชี้เฉพาะไปยังโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำที่มักปล่อยน้ำเสียลงสู่มแม่น้ำด้วยวิธีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการวางท่อระบายน้ำลงแม่น้ำ การลักลอบปล่อยของเสียตอนกลางคืนหรือช่วงฝนตก ดังคำบอกเล่าว่า

“...นี่แหละ เพราะแม่น้ำมันเปลี่ยนไป มันเปลี่ยนไปตั้งแต่มีโรงงาน ไม่รู้ว่าจะเป็นการให้ร้ายรีเปลา แต่เราเห็นหนิ ว่าหลังโรงงานมีท่อระบายน้ำลงแม่น้ำ ...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...ทางโรงงานก็ปล่อยน้ำเสีย บางทีปล่อยตอนกลางคืน บางทีปล่อยตอนฝนตก บางโรงงานก็ขุดได้แม่น้ำไปปล่อยกลางแม่น้ำ...”

(นางปัทมา เยินยิ่ง : ผู้ได้รับผลกระทบ-ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง,
สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...สมัยโบราณไม่มีโรงงาน ไม่มีบ่ขุด ไม่ต้องหาน้ำที่ไหนกิน กินน้ำที่ทำได้เลย สมัยสูงเป็นเด็กนะ น้ำเย็นและใส แต่พอมีโรงงานนี่กินไม่ได้เลย นี่โรงงานนี่ก็น้ำปนน้ำอะไรไหลลงมา พอมีน้ำเสีย ปลา ก็ตายเรื่อย...”

(นายจิบ จันทร์ทอง : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

รวมถึงการเลี้ยงปลาในกระชัง ที่มีการใช้อาหารเม็ดเลี้ยงปลา ซึ่งอาหารเม็ดเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาว่า

“...แต่ก่อนนี้ไม่มีปัญหา เดียวนี้มีปัญหา แม้ว่ามันก็เป็นเพราะเลี้ยงปลากระชังนะ เกียวนะ น้ำเหม็นคาว แต่ปลาที่อยู่ในแม่น้ำไม่เหม็น มีเป็นลิบๆ กระชังเลย เป็นแถวเลย เหม็นอาหารเม็ด เราก็บูบมาแล้วก็กรอง เลยไม่ใช้กินเลย ใช้ยี่ห้ออื่น กินต้องซื้อกิน ...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

และเมื่อมีการปล่อยของเสียลงสู่น้ำทั้งจากบ้านเรือนและโรงงานอุตสาหกรรม ขยะเหล่านั้นจึงสะสมอยู่ในอ่างเก็บน้ำแห่งนี้ ก่อให้เกิดปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย ดังคำบอกเล่าว่า

“...ทีนี้ในอ่างเก็บน้ำมีปัจจัยที่ทำให้เน่าเสียเยอะมาก เพราะเส้นทางของอ่างเก็บน้ำมีทั้งชุมชน โรงงาน การเกษตร ชาวบ้านเริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลง คือ ทั้งน้ำเสียโรงงาน น้ำเสียชุมชน ไหลสู่น้ำป่าสัก ...”

(นายทศพรไพโรจน์ ปรีชากิจ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

“...สภาพแม่น้ำป่าสักก็เหมือนอ่างเก็บน้ำ ตลอดระยะทางที่แม่น้ำป่าสักไหลผ่าน 5 อำเภอ ทุกอย่างก็ไหลลงแม่น้ำป่าสัก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการระบายน้ำทิ้ง น้ำจากบ้านเรือน ชุมชน เมื่อ 30 ปีที่แล้วน้ำใสมาก ดำน้ำเห็นตัวปลา ท้องน้ำ สมัยก่อนคนมาอยู่ริมแม่น้ำเพราะไม่มีประปา ไม่มีบาดาล แต่สมัยนี้ อี้...ไม่กล้าลง มันเน่าเพราะคนเยอะ มีโรงงานปล่อยน้ำเสียลง...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

เห็นได้ว่าทั้งโรงงานอุตสาหกรรมริมน้ำและการเลี้ยงปลาในกระชังรวมถึงพฤติกรรมของชาวบ้าน ต่างก็มีส่วนในการสร้างรายได้ให้กับชุมชนและคนในละแวกใกล้เคียง แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างปัญหาในกับแม่น้ำได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากต่างก็ปล่อยของเสียลงสู่น้ำ

1.3 วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป

ผลพวงจากความเจริญที่อย่างก้าวเข้าสู่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อน โรงงานอุตสาหกรรม ริมน้ำ ระบบสาธารณูปโภคที่มีทั้งน้ำประปาและการตัดถนนผ่านหมู่บ้านเพื่อความสะดวกในทางการคมนาคม รวมถึงจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนไท-ยวนแปรเปลี่ยนไป และส่งผลให้จิตสำนึกต่อการรักษาน้ำหายไป ดังคำบอกเล่าของปฐมจิตต์ ยะกุลว่า

“...มาประมาณ 30 ปีให้หลัง น้ำเริ่มเสีย เป็นผลมาจากความเจริญมีถนน มีประปา มีรถยนต์ คนจึงหันหลังให้แม่น้ำ คนจึงไม่มีจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน แม่น้ำเน่าเสีย เกิดจากทุกคน ทั้งโรงงานปล่อยน้ำเสีย เกษตรกรริมน้ำใช้สารเคมี เลี้ยงปลากระชัง...”

(นายสมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

ทั้งนี้คนในชุมชนได้บอกเล่าถึงพฤติกรรมที่ส่งผลให้เกิดปัญหาแม่น้ำเน่าเสียว่า

“...คนเยอะขึ้น ขยะมูลฝอย สิ่งโสโครกก็เลยมาก สภาพแวดล้อมเป็นพิษ ปลาตายจากสิ่งที่เป็นมลภาวะ เช่น ยาฆ่าแมลง มันเกิดจากคน จากโรงงาน คนก็ทิ้งอะไรต่อมิอะไรลงไป ใช้สารเคมี สมัยก่อนใช้มูลควายทำปุ๋ย แต่เดี๋ยวนี้ใช้สารเคมี ชักเสื่อ ชักผ้า สารเคมีก็ไหลลงในน้ำ เดี่ยวนี้บางวันอยู่ๆ ก็มีน้ำเขียวลอยขึ้นมาเป็นตะไคร่ แสดงให้เห็นว่าน้ำเน่าเสีย แล้วก็ยังมีขยะติดตามแพเรา...”

(นายทรงชัย วรรณกุล : ผู้ได้รับผลกระทบ-ชาวบ้านริมน้ำ, สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2551)

“...คนทิ้งขยะส่วนมากเป็นคนที่บ้านอยู่ริมน้ำ ไกลๆ เค้ามึงถึงขยะแล้ว พอทิ้งมันก็มาติดอยู่ตามกิ่งไม้...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

นอกจากนี้ยังมีเสียงสะท้อนที่แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ในปัจจุบันระหว่างคนในชุมชนกับแม่น้ำที่เริ่มมีระยะห่างซึ่งกันและกัน ดังนี้

“...เค้าไม่เห็นคุณค่า เค้าบอกว่าเค้าไม่ได้ใช้น้ำแม่น้ำป่าสักแล้ว เค้าใช้น้ำประปา แต่เค้าจะรู้ใหม่ว่าน้ำประปาก็มาจากแม่น้ำป่าสัก...”

(นางไพวรรณ ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2551)

"...คือเด็กๆ ไม่ได้เห็นความสำคัญของน้ำ มันเหมือนถูกทอดทิ้ง อย่างที่เกิดมาก็มีชีวิตอยู่กับน้ำ เกิดมาเราก็มีความผูกพันกับน้ำ เราก็รู้สึกว่าน้ำสำคัญกับเรา เราว่าน้ำก็ต้องให้ไว้ก่อน หัดจากแม่น้ำ เดี๋ยวนี้เด็กรุ่นใหม่จะหัดว่ายน้ำต้องไปที่สระว่ายน้ำของสนามกีฬา..."

(นางกฤษณา พิตยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2551)

จากคำบอกเล่าของกลุ่มตัวอย่างทำให้ผู้วิจัยสังเกตว่า สังคมสมัยใหม่สร้างรูปแบบวัฒนธรรมขึ้นมาแทนที่วัฒนธรรมน้ำของชุมชน เช่น การว่ายน้ำในสระว่ายน้ำแทนแม่น้ำ การใช้น้ำประปาแทนน้ำจากแม่น้ำ ทำให้คนในชุมชนขาดจิตสำนึกร่วมความเป็นเจ้าของแม่น้ำร่วมกัน

ผู้วิจัยพบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาแม่น้ำเน่าเสียนั้นมีหลากหลายสาเหตุ ไม่ว่าจะเกิดจากการสร้างเขื่อน เกิดจากการประกอบอาชีพ อาทิ การเลี้ยงปลาในกระชัง เกษตรกรรมน้ำใช้สารเคมี โรงงานริมน้ำปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำ การมีระบบสาธารณูปโภคอันแสดงถึงความเจริญที่เข้ามายังชุมชน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นสาเหตุระดับโครงสร้างที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรมของคนในชุมชนเอง และส่งผลให้คนในชุมชนขาดจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกันอันเป็นสาเหตุระดับปัจเจก หรืออาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ กล่าวคือ เมื่อความเจริญย่างกรายเข้าสู่ชุมชน ทำให้วิถีชีวิตของคนจากเดิมที่อยู่ใกล้ชิดกับน้ำก็ห่างเหิน และเมื่อคนเหินห่างจากแม่น้ำก็ขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษาแม่น้ำ และในที่สุดก็ส่งผลให้เกิดปัญหากับแม่น้ำดังที่เห็นในปัจจุบัน ซึ่งในอดีตนั้นชุมชนไท-ยวนแห่งนี้มีการปลูกฝังจิตสำนึกการดูแลรักษาแม่น้ำผ่านการสอนสั่งในครอบครัวและความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมถึงความศรัทธาในพิธีลอยกระทง ซึ่งเหล่านี้เป็นการแก้ปัญหาในระดับปัจเจกที่ชุมชนคาดหวังที่จะส่งผลกระทบต่อระดับโครงสร้าง แต่ครั้นเมื่อเกิดปัญหาแม่น้ำเน่าเสียอันเป็นผลจากปัจจัยระดับโครงสร้างดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น คนในชุมชนจึงได้คิดกิจกรรมต่างๆ ในการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้าง และในขณะเดียวกันก็ไม่ลืมที่จะแก้ปัญหาในระดับปัจเจกด้วย ซึ่งกิจกรรมในการแก้ปัญหาที่ผู้วิจัยจะขอลงถึงในหัวข้อ "การแก้ปัญหาของคนในชุมชน"

2. ผลกระทบจากปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย

จากเอกสารของกลุ่มรักษ่าป่าสักและจากการพูดคุยกับคนในชุมชนทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงปัจจัยต่างๆ ที่ก่อให้เกิดปัญหาแม่น้ำป่าสักเน่าเสีย ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อน โรงงานอุตสาหกรรมริมน้ำ ระบบสาธารณูปโภคที่มีทั้งน้ำประปาและการตัดถนนผ่านหมู่บ้าน รวมถึงจำนวนประชากรที่เพิ่ม

มากขึ้น ล้วนส่งผลให้วิถีชีวิตของชุมชนไท-ยวนแปรเปลี่ยนไป ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้รับทราบข้อมูลผ่านเสียงสะท้อนของคนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบ โดยแบ่งออกเป็นผลกระทบต่อการประกอบอาชีพและผลกระทบต่อชีวิตประจำวัน ดังนี้

2.1 ผลกระทบต่อการประกอบอาชีพ

อาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง และอาชีพทำการเกษตรริมน้ำ ต่างก็เป็นอาชีพที่ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำป่าสักโดยตรง ฉะนั้นเมื่อแม่น้ำป่าสักเริ่มมีปัญหาเน่าเสีย ทั้งสองอาชีพจึงได้รับผลกระทบโดยตรงดังเสียงสะท้อนว่า

“...ช่วงน้ำเสีย ปลาในกระชังตายเยอะ ปลาตามธรรมชาติก็ตายเยอะ แม้กระทั่งกุ้งก็ตายเยอะ ลูกกุ้งลอยตายขึ้นมาเต็มเลย เพื่อนไม่มีสวิงใช้มือช้อนขึ้นมาได้หลายกิโลเลย คราวที่แล้วน้ำเสียจากโรงงาน เป็นแนวดำเลย ปลาตายเยอะเลย หมดไปห้าแสนกว่า ส่วนกระชังหนาตีบเลย ดินมันเกาะ ต้องเอาไม้เคาะออก บางทีขยะก็ลอยมาติด...”

(นางปัทมา เยินยิง : ผู้ได้รับผลกระทบ-ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง,
สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...น้ำแต่ก่อนกับน้ำตอนนี้ต่างกันตรงที่ว่ามีสารเคมีเยอะ แล้วก็พวกขยะเยอะ เค้าทิ้งขยะลงแม่น้ำเยอะ ไม่ค่อยสะอาด น้ำสกปรกแต่ก็ยังใช้รดผัก ผักไม่มีปัญหา มีปัญหาเรื่องน้ำท่วม ขยะลอยมาติดตามกิ่งไม้ ตามสวน พอน้ำลดก็ต้องเขี่ยออก...”

(นางสาวหล่อ โพธิตา : ผู้ได้รับผลกระทบ-เกษตรกรริมน้ำ,
สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

2.2 ผลกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวัน

แม้วิถีชีวิตของชาวไท-ยวนจะเปลี่ยนไปโดยหันมาใช้ระบบสาธารณูปโภคในชีวิตประจำวัน ทั้งอุปโภคและบริโภค แต่ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่มีบ้านพักอยู่ริมน้ำและใช้ประโยชน์จากแม่น้ำป่าสัก ซึ่งบุคคลเหล่านั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความเดือดร้อนที่ตนเองได้รับจากปัญหาแม่น้ำป่าสักว่า

“...ได้รับ บางที่เราอยากจะทำน้ำ เล่นน้ำก็เล่นไม่ได้แล้ว บางที่คิดว่าจะหาปูปลาหมึกก็ไม่มี อย่างก่อนนี้ช่วงมีหอยขมลงไปครึ่งชั่วโมง ได้มาครึ่งถัง เดียวนี้หมดไปเลย เวลาน้ำเสียแล้วปลาตายกึ่งตาย ลอยมาแถวบ้านเต็มไปหมดเลย เหม็นด้วย...”

(นายทรงชัย วรรณกุล : ผู้ได้รับผลกระทบ-ชาวบ้านริมน้ำ,
สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2551)

“...คนที่ได้รับผลกระทบยาวนานก็คือ คนที่ใช้น้ำในแม่น้ำป่าสัก อย่างบ้านพี่ ใช้น้ำจากป่าสัก ดูได้เลยว่าในห้องน้ำเป็นคราบหินปูน คราบตะไคร่น้ำ 2-3วันมีโคลน มันไม่ได้มีการบำบัด เราเอาน้ำมาตรงๆ เลย นี่ต่อท่อสูบน้ำขึ้นมาใช้ ในขณะที่เดียวกันใกล้ๆ ก็มีท่อปล่อยน้ำเสีย เหมือนเราเอาน้ำเสียมาใช้อุปโภค...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : ผู้ได้รับผลกระทบ-ชาวบ้านริมน้ำ,
สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาแม่น้ำเน่าเสียโดยตรงคือกลุ่มผู้ที่ต้องอาศัยแหล่งน้ำในการประกอบอาชีพและใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ อาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง อาชีพทำการเกษตร และผู้ที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำ และผู้วิจัยพบว่าผู้ที่ต้นตอมากที่สุดต่อปัญหาแม่น้ำเน่าเสียและเรียกร้องให้เกิดการแก้ปัญหาคือ ผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงปลาในกระชังที่มีอยู่เพียงครัวเรือนเดียวในบ้านต้นตาล เนื่องจากเป็นอาชีพที่มีค่าใช้จ่ายสูง และเมื่อน้ำในแม่น้ำเน่าเสียส่งผลให้ปลาตายทำให้ผู้ประกอบการขาดทุนส่งผลต่อรายได้ในการยังชีพของตนเอง รวมถึงผู้ที่ยังคงใช้ประโยชน์จากแม่น้ำป่าสักในปัจจุบันที่ประสบปัญหาเรื่องของคราบสกปรกและกลิ่นเหม็นที่มารบกวนทำให้ไม่ได้รับความสะดวกสบายดังเดิม ในขณะเดียวกันเกษตรกรที่ปลูกพืชริมน้ำ ซึ่งก็ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโดยตรงเช่นกัน กลับไม่ตื่นตัวต่อปัญหานี้เท่าใดนัก เนื่องจากปัญหาแม่น้ำเน่าเสียไม่ส่งผลกระทบต่อรายได้ของตนเอง จะมีก็แต่ปัญหาในเรื่องขยะลอยมาติดซึ่งก็แก้ปัญหาด้วยการเขี่ยให้ออกไปเท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีคนในชุมชนที่แม้ปัจจุบันจะไม่ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำโดยตรง แต่พฤติกรรมการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนไปจากแต่ก่อนก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบจากปัญหาแม่น้ำเน่าเสียว่า

“...กลัว ไม่ใช่กิน มันไม่ใช่เหมือนสมัยเก่า รสชาติมันก็ไม่เหมือนเดิม แต่ก่อนรสชาติเหมือนน้ำฝน เดียวนี้บางคนหุงข้าวยังซื้อน้ำมาหุงเลย...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์ 2 ตุลาคม 2551)

เสียงเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าคนในชุมชนต่างก็ได้รับผลกระทบจากปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย แต่จะตื่นตัวมากหรือน้อยนั้นก็ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นส่วนตัวว่าปัญหานั้นส่งผลกระทบต่อตนเองมากน้อยแค่ไหน ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรง อันได้แก่ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง และผู้ที่อาศัยริมน้ำ ต่างก็เป็นกลุ่มคนที่ยังคงพึ่งพาทรัพยากรน้ำโดยตรงและเป็นผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน จึงตระหนักและเรียกร้องให้สังคมได้รับรู้ ในขณะที่เดียวกันยังมีกลุ่มคนบางส่วนที่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เช่น เมื่อน้ำในแม่น้ำป่าสักเสียก็หันมาใช้น้ำประปาแทน เป็นต้น รวมถึงเกษตรกรริมน้ำที่ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโดยตรง ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่เสียผลประโยชน์น้อยในแง่การใช้ประโยชน์จากแม่น้ำป่าสักจึงปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

3. การแก้ปัญหาของคนในชุมชน

เสียงสะท้อนจากคนในชุมชนทั้งกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบอันได้แก่ ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง เกษตรกรริมน้ำ ชาวบ้านริมน้ำ รวมถึงชาวบ้านทั่วไปต่างแสดงออกถึงความตระหนักรู้ต่อปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่า พวกเขายังคงห่วงใยและรับทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จนก่อให้เกิดการกลวิธีในการอนุรักษ์หลากหลายแนวทาง ดังนี้

- 3.1 การปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำ
- 3.2 การร้องเรียนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 3.3 การรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนที่ชัดเจน : เครือข่ายอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักสระบุรี หรือ กลุ่มรักษ์ป่า

สัก

3.1 การปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำ

จากการพูดคุยกับคนในชุมชนทั้งคนแก่ วัยกลางคน และเยาวชนเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์รักษาแม่น้ำป่าสักให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้นพบว่าคนแก่ วัยกลางคน ในชุมชนไทยวนมีการปลูกฝังจิตสำนึกในการดูแลรักษาแม่น้ำให้แก่เยาวชนซึ่งเป็นลูกหลานของตน โดยสามารถแยกตามเครื่องมือการสื่อสาร ดังนี้

3.1.1 การสั่งสอนในครอบครัว

- 3.1.2 การสั่งสอนผ่านสื่อชุมชน
- 3.1.3 การทำกิจกรรมเป็นครั้งคราว
- 3.1.4 การปลูกฝังผ่านพิธีลอยกระทง

3.1.1 การสั่งสอนในครอบครัว

คนในชุมชนใช้รูปแบบการสื่อสารกลุ่มโดยอาศัยความสัมพันธ์ในครอบครัวในการปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์แม่น้ำให้แก่บุตรหลานของตนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยการสอนสั่งไม่ให้ทิ้งขยะ ปัสสาวะ หรืออุจจาระลงในแม่น้ำ ว่า

“...สอนลูกหลานให้อย่าทิ้งขยะลงแม่น้ำ อย่าฉี่ลงแม่น้ำมันบาป...”

(นายสมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

“...ก็มีบอกบ้าง อย่าทิ้งของสกปรกลงไปนะ บอกว่าอย่าเหยี่ยว ชี้ลงแม่น้ำนะ มีแม่พระคงคา มันจะเกิดอันตราย...”

(นายทรงชัย วรรณกุล : ประชาชนชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์ไท-ยวน, สัมภาษณ์ 7 พฤศจิกายน 2551)

“...พวกปู่สมจิตต์ เค้าก็สอนว่าต้องช่วยกันรักษาแม่น้ำนะ อย่าทิ้งขยะนะ...”

(นางสาวสุนันท์ เหล่าทอง : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2551)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การบอกกล่าวห้ามปรามบุตรหลานไม่ให้ทำลายแม่น้ำ ไม่ว่าจะเป็นการห้ามไม่ให้ทิ้งขยะลงในแม่น้ำ การห้ามไม่ให้ปัสสาวะหรืออุจจาระลงแม่น้ำก็ตาม นอกจากจะเป็นการบอกกล่าวตามตรงแล้ว แต่ยังใช้ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นกุศโลบายช่วยตอกย้ำให้เยาวชนรู้สึกเกรงกลัวที่จะทำร้ายแม่น้ำ ซึ่งสิ่งที่ผู้ใหญ่พร่ำสอนนี้เยาวชนก็ได้ตระหนักและยึดถือคำสอนของผู้ใหญ่เป็นข้อปฏิบัติ ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“... ถ้าเดินเล่นริมน้ำอยากคายหมากฝรั่งก็จะไม่ทำ แต่ถ้าเป็นของที่ย่อยสลายได้เอง อย่างใบตองก็ทิ้ง แม่จะห้ามตลอดไม่ให้ทิ้งขยะลงแม่น้ำ...”

(นายสรวิชัย พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

“...แม่สอนว่า ห้ามทิ้งขยะลงในแม่น้ำ ควรช่วยกันรักษาแม่น้ำป่าสัก อยู่ในโรงเรียนผมก็เข้ากลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก...”

(เด็กชายนนทวัชร วิเศษ : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก,
สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2551)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า การสอนสิ่งบุตรหลานในครอบครัวให้มีจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำเป็นกลวิธีในการรักษาแม่น้ำในระดับปัจเจกที่ใหญ่ที่สุดในชุมชนไทย-ยวนใช้ในการป้องกันไม่ใช้ลูกหลานทำร้ายแม่น้ำ ซึ่งปัจจุบันกลวิธีนี้ไม่ได้ผลเท่าที่ควรเนื่องจากวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความห่างเหินจากแม่น้ำ ทำให้คนในชุมชนขาดจิตสำนึกในการรักษ์แม่น้ำมากขึ้น ดังเห็นได้จากเศษขยะที่ลอยมาในแม่น้ำแสดงให้เห็นว่า ยังมีการทิ้งขยะโดยบุคคล ฉะนั้นชุมชนจึงใช้กลวิธีอื่นเข้ามาช่วยแก้ปัญหาดังกล่าว

3.1.2 การสั่งสอนผ่านสื่อชุมชน

เมื่อการสอนสั่งภายในครอบครัวไม่ได้ผลเท่าที่ควร ผู้นำชุมชนจึงกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจในการรักษาแม่น้ำป่าสักผ่านสื่อชุมชนโดยการใช้เสียงตามสายเป็นเครื่องมือในการพูดปลุกฝังเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำสู่ชุมชน

“...พ่อเป็นกำนัน ก็พูดออกเสียงตามสายให้เราช่วยกันรักษาแม่น้ำ ...”

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2551)

เห็นได้ว่าการพูดผ่านสื่อชุมชนเป็นการกระตุ้นคนทั้งชุมชนให้มีจิตสำนึกร่วมในการดูแลรักษาแม่น้ำ ซึ่งถือเป็นแรงเสริมในการแก้ปัญหาในระดับปัจเจก

3.1.3 การทำกิจกรรมเป็นครั้งคราว

นอกจากนี้ผู้นำชุมชนยังมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจในการรักษาแม่น้ำป่าสักโดยการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกัน ดังเช่นกิจกรรมการปลูกต้นไม้บริเวณริมแม่น้ำ เพื่อให้คนในชุมชนช่วยกันดูแลต้นไม้รวมถึงแม่น้ำ

“...ปลูกต้นไม้ริมน้ำ สร้างความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของ...”

(สมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

แต่ครั้งเมื่อเวลาผ่านไป ชาวบ้านก็ไม่ได้ลงไปดูแลสวนริมน้ำดังที่ตั้งเป้าหมายกันเอาไว้

3.1.4 การปลูกฝังผ่านพิธีลอยกระทง

ชุมชนไท-ยวนมีประเพณีลอยกระทงเป็นกุศโลบายหนึ่ง ที่ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์รักษาแม่น้ำป่าสักที่สืบทอดกันมาแต่อดีต ดังคำกล่าวของปราชญ์ชาวบ้านไท-ยวนว่า

“...วิธีการที่จะดูแลเรื่องน้ำ มีแต่ลอยกระทงอย่างเดียว ของไท-ยวนนะ...”

(นายพิเนตร น้อยพุดธา : ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีสืบชะตาแม่น้ำ,
สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

สำหรับขั้นตอนของประเพณีลอยกระทงนั้น ปุศมจิตต์ ยะกุล ได้ช่วยเล่าให้ฟังคร่าวๆ ว่า

“...ทุกวันลอยกระทงมีการนัดกันประมาณหุ่่มครึ่งมาเวียนเทียน พระเทศน์สอนเรื่องรักษาแม่น้ำ มักทายกสอนเรื่องรักษาแม่น้ำ ก่อนลอยกระทง เป็นการขอขมาแม่พระคงคา...”

(นายสมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีลอยกระทงของชาวบ้านต้นตาล ซึ่งตรงกับวันที่ 12 พฤศจิกายน 2551 โดยมีลำดับขั้นตอน ดังนี้

ในช่วงเย็นของวันลอยกระทง บริเวณต้นก้ามปูหน้าร้านขายของชำ ซึ่งเป็นแหล่งชุมนุมของบรรดาแม่บ้าน จะมีแม่ค้ามานั่งทำกระทงขายให้แก่คนในชุมชน ซึ่งกระทงที่นำมาทำขายนั้นก็ล้วนทำมาจากวัสดุธรรมชาติทั้งสิ้น เช่น ใบตอง ก้านกล้วย ดอกไม้บานาชนิด อาทิ ดอกบัว ดอกเฟื่องฟ้า ดอกดาวเรือง ดอกเข็ม ฯลฯ ภายในกระทงก็ประกอบด้วยดอกไม้สด ธูป เทียน ซึ่งผู้วิจัยสังเกตว่ากระทงบางอันใช้เทียนแบบไท-ยวน ที่เรียกว่า “ประทีปตีนกา” เป็นเครื่องหมายแสดงถึงพุทธประวัติเรื่องกาเผือก อันแสดงถึงการระลึกถึงพระเจ้า 5 องค์ ตามความเชื่อของชาวไท-ยวน

ภาพที่ 25 คนในชุมชนเชื้อ-ชายกระทงที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ

ในขณะที่เดียวกันมัททายกก็บอกกล่าวเชิญชวนผ่านทางเครื่องกระจายเสียงให้ชาวบ้านมาร่วม ลอยกระทง พร้อมทั้งบอกเวลานัดหมายให้เข้าร่วมพิธีในโบสถ์ คือเวลาประมาณ 19.30 น. และสำหรับ เหตุผลที่มัททายกกล่าวเชิญชวนให้มาร่วมลอยกระทงนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ ดังนี้

1. เป็นการบูชาพระพุทธรูปที่อยูริมฝั่งแม่น้ำนันทมา เพื่อน้อมระลึกถึงพระพุทธเจ้า
2. เพื่อขอขมาพระแม่คงคาที่เราได้ทำให้แม่น้ำสกปรก
3. เพื่อน้อมรำลึกนึกถึงพระคุณของแม่น้ำที่เราได้ใช้ ได้อยู่ ได้กิน ทั้งใช้ทำนา ทำไร่ ทำสวน ถ้าไม่มีแม่น้ำเราก็ต้องอดตาย
4. เพื่อเป็นการบูชาพระคุณ กตัญญูต่อสิ่งที่ให้คุณประโยชน์ต่อเราทุกวันนี้
5. เพื่อเป็นการสืบทอดประเพณีที่ปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย

พร้อมกันนี้มัททายกได้กล่าวสรุปถึงเหตุผลในการบอกจุดมุ่งหมายของการลอยกระทงไว้ว่า

“...ฉะนั้น การลอยกระทง จึงเป็นการน้อมรำลึกถึงพระคุณแม่น้ำ ขออธิษฐานจิตจากสากล โลก สิ่งใดที่เป็นมงคล ดีงาม จะได้สำเร็จผลตามที่อธิษฐาน ถ้าเราไม่รู้ถึงสาเหตุหรือจุดมุ่งหมายในการ ลอยกระทงก็เป็นการลอยกระทงไปเปล่าๆ...”

ครั้นถึงเวลา 19.30 น. มัททายกเรียกรวมพลให้ชาวบ้านเข้าไปในโบสถ์เป็นครั้งสุดท้าย โดย กำชับให้นำ “กระทง” เข้าร่วมในพิธีด้วย เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ในการลอยกระทง เมื่อชาวบ้านถือกระทง เดินเข้าโบสถ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ปุสุมจิตต์ ยะกุล ซึ่งเป็นประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนไตร ระหว่างนั้นชาวบ้านก็ร่วมกันบริจาคเงินกันถ้วนหน้า จากนั้นพระสงฆ์นำกล่าวคำอาราธนาศีล แล้ว เทศน์เรื่องแม่กาเผือกด้วยสำเนียงไท-ยวน โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับกำเนิดพระเจ้า 5 องค์ อันเป็นความเชื่อ

ในเรื่องพระพุทธศาสนาของชาวไทย-ยวน ทั้งนี้ผู้วิจัยยังสังเกตเห็นว่าภายในโบสถ์มีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝั่งตรงข้ามพระประธานเป็นภาพวาดเรื่องกาเผือกอีกด้วย

ภาพที่ 26-27 คนในชุมชนพึ่งเทศน์ก่อนนำกระทงไปลอย

หลังจากจบกัณฑ์เทศน์ พระสงฆ์กล่าวให้พรญาติโยม ประธานถวายกัณฑ์เทศน์แต่พระสงฆ์ จากนั้นพระสงฆ์กล่าวนำคาถาบูชากระทง โดยให้ผู้เข้าร่วมในพิธีหันหน้าไปทางแม่น้ำ หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมในโบสถ์แล้ว ชาวบ้านร่วมกันเดินนำกระทงไปลอยที่ทำนน้ำเป็นทิวแถว

ภาพที่ 28 บูชากระทงโดยหันหน้าไปทางแม่น้ำป่าสัก

จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในพิธีลอยกระทงของชาวไทย-ยวนแห่งบ้านต้นตาล ผู้วิจัยพบว่า พิธีลอยกระทงเป็นพิธีกรรมที่ใช้ความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา ความเชื่อในเรื่องบาปบุญ และความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เป็นกุศโลบายสอนให้ลูกหลานสำนึกรักษแม่ น้ำที่ตนเองได้พึ่งพิงอาศัยมาแต่ครั้งอดีต ดังคำกล่าวของลูกหลานชาวไทย-ยวนว่า

“...มีแต่โดนพร่ำสอนกันในวันลอยกระทงแค่นั้น พอมันมีเรื่องศาสนาและวัฒนธรรมเข้ามา มันก็เป็นความเชื่อแล้วไง เราก็โดนปลูกฝังจากการลอยกระทง ว่าเราต้องขอขมาแม่น้ำ คนก็ไม่กล้าจะทำลายแม่น้ำ ก็โดนปลูกฝังมาว่า ถ้าคุณมาลอยกระทง เหมือนคุณมาขอโทษแม่น้ำนะ เค้มาถึงต้องมาลอยกันทุกคน เด็กเล็กๆ ก็มา เหมือนมาปลดทุกข์ปลดศอกที่ลอยกันไป แล้วมาขออนุญาต ขอขมาแม่น้ำที่ใช้กิน ใช้อะไร...”

(นางกฤษฎา พิชยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

ความเชื่อเหล่านี้เป็นความเชื่อทางศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการจัดทำพิธีกรรมเป็นอย่างมากและส่งผลต่อพฤติกรรมของคน โดย Johnson, 1970 กล่าวว่า ศาสนามีความสำคัญต่อระบบความเชื่อและการปฏิบัติของคน ซึ่งระบบความเชื่อเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม ทั้งนี้ อิมิล เดอร์ไคม์, 1965 กล่าวเสริมว่า ปรากฏการณ์ทางศาสนานั้นจะต้องประกอบด้วยสาระสำคัญ 2 ประการ คือ ความเชื่อ (beliefs) และพิธีกรรม (rites) ซึ่งหน้าที่ของศาสนาแบ่งออกเป็น หน้าที่หรือประโยชน์ทางด้านจิตใจ และหน้าที่หรือประโยชน์ทางด้านสังคมหรือการอยู่ร่วมกัน (อ้างใน นิลุบล แสนอาทิตย์ 2547 : 51)

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า ประเพณีลอยกระทง ไม่เพียงแต่เป็นกุศโลบายในการรักษาสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังเป็นการรักษาประเพณี วิถีชีวิตพื้นบ้าน โดยมุ่งเน้นในเรื่องพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป รวมถึงการสร้างสายสัมพันธ์ภายในครอบครัว เช่น การพากันมาลอยกระทงพร้อมหน้าพร้อมตาทั้งครอบครัว แม่สอนลูกจตุรูบเทียน และความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่มีการพูดคุยทักทายหยอกเย้ากัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นภาพที่ปรากฏในระหว่างการลอยกระทงที่ทำน้าบ้านต้นตาล ที่ผู้วิจัยได้พบเห็นในคืนวันพระจันทร์เต็มดวง

ภาพที่ 29 บรรยากาศการลอยกระทง ณ ริมน้ำป่าสักบ้านต้นตาล

หากพิจารณาลึกไปถึงแนวคิดในเรื่องของการรักษาแม่น้ำจะพบว่าพิธีกรรมนี้เป็นการกระตุ้นจิตสำนึกร่วมให้แก่คนในชุมชนตระหนักและเห็นคุณค่าของแม่น้ำ แต่เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่จัดเพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น ซึ่งในแง่ของความถี่ของการสื่อสารอาจไม่เพียงพอต่อการกระตุ้นจิตสำนึก แต่ทางชุมชนยังใช้กลวิธีอื่นๆ ในการสอนสั่งเป็นแรงเสริมซึ่งกันและกันไม่ว่าจะเป็นการสอนสั่งในครอบครัว การสอนสั่งผ่านเสียงตามสาย การทำกิจกรรมร่วมกัน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนไท-ยวนแห่งนี้มีการปลูกฝังจิตสำนึกการดูแลรักษาแม่น้ำในระดับปัจเจก โดยการสอนสั่งในครอบครัว การสอนสั่งผ่านเสียงตามสาย การทำกิจกรรมร่วมกัน และใช้ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมถึงความศรัทธาในพิธีลอยกระทงในการแก้ปัญหาในระดับปัจเจกที่ชุมชนคาดหวังที่จะส่งผลต่อระดับโครงสร้าง กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีจิตสำนึกในการดูแลรักษาแม่น้ำแล้วก็จะสามารถรวมพลังในการอนุรักษ์แม่น้ำซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติของตนได้ต่อไป

3.2 การร้องเรียนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากสาเหตุของปัญหาแม่น้ำเน่าเสียส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากพฤติกรรมของผู้ประกอบการที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม ดังนั้น ชาวบ้านในชุมชนผู้ตระหนักในปัญหาแม่น้ำเน่าเสียได้มีการแก้ปัญหาโดยการเข้าพบ ร้องเรียนต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงการใช้สื่อทันสมัยอย่างเว็บไซต์ในการเข้าถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

“...พบผู้ใหญ่ เวลาเจอก็เข้าไปคุยเลย บางทีก็เข้าไปพบที่ทำงานเลย ส่วนทางเว็บไซต์ก็ดูว่ามีเว็บไซต์อะไรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำเสีย ก็เขียนเข้าไป ลูกสาวจะช่วยส่งให้...”

(นางบัวมา เยินยั้ง : ผู้ได้รับผลกระทบ-ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“...ชุมชนแก้ปัญหาแม่น้ำเสียโดยการไปแจ้งให้ทางอำเภอจัดการ ทางอำเภอเค้าก็ไปคุยกับทางโรงงาน...”

(นางวงเดือน ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

“... ก็ร้องเรียนไป เรายังไปบอกเจ้าของโรงสีบ้าง บอกผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ถ้ามีอะไรมาติดหน้าบ้านเราก็ผลักออกไปดันออกไป...”

(นายจิบ จันทร์ทอง : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2551)

ซึ่งผลจากการเข้าพบ ร้องเรียนผ่านบุคคลหรือหน่วยงานรวมถึงเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องก็เป็นเพียงลมพัดชั่วคราวช่วยยาม ที่ไม่มีปฏิกิริยาใดๆ เกิดขึ้นต่อปัญหาแม่น้ำเน่าเสียที่ชาวบ้านกำลังประสบอยู่

ทั้งนี้ผู้นำชุมชนได้มีการนำเสนอแนวทางในการอนุรักษ์แม่น้ำโดยจำต้องให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุนให้ความช่วยเหลือในเรื่องนโยบายเพื่อให้ได้ผลดีว่า

"...มีการอนุรักษ์แม่น้ำโดยการรณรงค์ในชุมชน แต่ทางราชการไม่ช่วย มันก็เลยไม่ดีเท่าที่ควร การอนุรักษ์แม่น้ำควรทำเป็นนโยบาย ชาวบ้านก็ทำเท่าที่ทำได้..."

(นายสมจิตต์ ยะกุล : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2551)

คำบอกกล่าวของผู้นำชุมชนสะท้อนให้เห็นว่า การแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียจำเป็นต้องเกิดจากความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของคนในชุมชนเองที่ต้องร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือกันซึ่งกันและกัน รวมทั้งในส่วนของภาคราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องเข้ามาดูแลแก้ไขและสนับสนุนให้เกิดสุขภาวะที่ดีในชุมชน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตว่า การสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการแก้ปัญหาของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการใช้สื่อทันสมัยอย่างเว็บไซต์ การใช้สื่อบุคคลโดยการเข้าร้องเรียนโดยตรง ซึ่งผลจากการแก้ปัญหานั้นก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียได้อย่างจริงจัง จึงเกิดการรวมตัวของกลุ่มคนที่ตระหนักในปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย เพื่อเป็นการเพิ่มพลังในการแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียด้วยวิธีต่างๆ ต่อไป

3.3 การรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนที่ชัดเจน : เครือข่ายอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักสระบุรี หรือ กลุ่มรักษ์ป่าสัก

ประวัติองค์กร

เครือข่ายอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักสระบุรี หรือ กลุ่มรักษ์ป่าสัก เดิมใช้ชื่อว่า ชมรมอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ก่อตั้งเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2544 มีสมาชิกในเขตอำเภอเสนาให้ ร่วมก่อตั้งจำนวน 55 คน ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มีความสำนึกตระหนักร่วมกันในการที่จะเข้าร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะแม่น้ำป่าสัก โดยได้รับการสนับสนุนและให้

คำปรึกษาจากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเสนาให้ในขณะนั้น (เอกสารเครือข่ายอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก
สระบุรี) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของคุณศิวพร บุตรชนิษฐ์ ว่า

“...การรวมกลุ่มเริ่มต้นจาก การได้รับแรงบันดาลใจที่ได้ไปดูงานยังจังหวัดน่านตามโครงการ
คืนสายน้ำให้แผ่นดิน ที่ทางสาธารณสุขเป็นเจ้าภาพกลุ่ม อสม. และชาวบ้านที่อยู่ริมน้ำ ไปดูเรื่อง
การทำแม่น้ำถวายเป็นหลวง หลังจากนั้นพอลกลับมาผู้ใหญ่(บ้าน)ทิสาปราโมทย์ ก็มาต่อยอดในเรื่องของ
ชมรมอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก อำเภอเสนาให้...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2551)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 สำนักงานสิ่งแวดล้อมจังหวัดสระบุรีได้ให้การสนับสนุนให้เป็นเครือข่าย
ของจังหวัดสระบุรีโดยใช้ชื่อว่า “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลำน้ำป่าสัก
สระบุรี” ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งสิ้นจำนวน 570 คน โดยพบว่าสมาชิกจากบ้านต้นตาลจำนวนประมาณ
30 คน หนึ่งในช่วงการก่อตั้งกลุ่มรักษ์ป่าสักพบว่า กลุ่มตัวอย่างของผู้วิจัยที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบจาก
ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียและชาวบ้านทั่วไปบางคนก็เป็นสมาชิกของกลุ่มรักษ์ป่าสักด้วย แต่ในปัจจุบัน
พบว่ากลุ่มผู้ได้รับผลกระทบไม่ได้เข้าร่วมกับกลุ่มรักษ์ป่าสักแล้ว เนื่องจากมีความเห็นไม่ตรงกับกลุ่ม

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะขอเรียกชื่อเครือข่ายอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักสระบุรีนี้อย่างสั้นๆ ว่า
“กลุ่มรักษ์ป่าสัก” ตามความเข้าใจของคนในชุมชนบ้านต้นตาลและตัวสมาชิกเครือข่าย

งบประมาณ

เริ่มต้นได้รับงบประมาณจากโครงการ SIF (Social Investment Fund) และการสนับสนุนจาก
สมาชิกในกลุ่มเพื่อนำมาดำเนินการด้านกิจกรรมต่างๆ จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. 2546 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสระบุรี

พ.ศ. 2547 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

พ.ศ. 2548 ได้รับการสนับสนุนจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสระบุรีทางด้าน
อุปกรณ์เพื่อให้จัดทำศูนย์การเรียนรู้ จุลินทรีย์บำบัดน้ำเสีย

การทำงาน

ทั้งนี้ นายทิสราไพโรทย ปรีชากิ่ง ประธานกลุ่มรักษป่าสักได้บอกเล่าการทำงานของกลุ่มฯ ที่มีประสานงานไปยังหน่วยงานภาครัฐเพื่อขอความร่วมมือ โดยมีหลักการทำงานว่า

“...การอนุรักษ์แม่น้ำของกลุ่มเป็นเรื่องของชาวบ้านที่คิดกัน ที่นี้วิธีการอาจจะไม่เป็นไปตามรูปแบบ ระบบ กระบวนการทางวิชาการ มีความต่างคือ ชาวบ้านใช้ความเชื่อและความเข้าใจพื้นฐานในการอนุรักษ์ ซึ่งก็เป็นแบบฉบับของชาวบ้าน...”

(นายทิสราไพโรทย ปรีชากิ่ง : กลุ่มรักษป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

สำหรับการทำงานของกลุ่มรักษป่าสักนั้นใช้หลักการทำงานแบบบูรณาการ กล่าวคือ ใช้ทั้งการรณรงค์ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรมมาผสมผสานให้เกิดเป็นการอนุรักษ์แม่น้ำ ดังนี้

3.3.1 การรณรงค์

ในระยะแรกกลุ่มรักษป่าสัก ได้ทำการรณรงค์ให้ชาวบ้านหันกลับมาองแม่น้ำป่าสักที่อยู่ในสภาพย่ำแย่ ด้วยวิธีเก็บขยะในแม่น้ำป่าสักเป็นเวลา 2-3 ปี ปีหนึ่งทำ 2-3 ครั้ง พร้อมๆ กับการเชิญชวนให้ชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำทำตาม

“...ประสานหน่วยงานรัฐ ในเรื่องของการใช้ เช่น เรือที่ใช้เก็บขยะก็ได้จากทางเทศบาลตำบลสวนดอกไม้และเสาให้ มาเชิญชวนพี่น้องริมน้ำให้ช่วยกันอนุรักษ์แม่น้ำ ทำอยู่ 2-3 ปี ปีหนึ่ง 2-3 ครั้ง โดยการป่าวประกาศเชิญชวน และเก็บขยะ โดยเริ่มจากอำเภอเสาไห้ไปยังตัวเมือง...”

(นายทิสราไพโรทย ปรีชากิ่ง : กลุ่มรักษป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

ซึ่งผลจากการรณรงค์เชิญชวนประชาชนในอำเภอเสาไห้มาร่วมเก็บขยะในแม่น้ำ ทำให้กลุ่มคนเหล่านั้นได้รู้ว่าแม่น้ำป่าสักนั้นเต็มไปด้วยขยะจำนวนมาก ก่อให้เกิดการตื่นตัวไม่ทิ้งขยะลงในแม่น้ำ

“...ลงมือเก็บขยะในแม่น้ำ จึงรู้ว่า แม่น้ำมีขยะมาก ทำมา 2 ปี ก็เกิดการตื่นตัว เพราะคนเสาไห้เห็นว่ามีขยะเยอะ จากที่ทิ้งขยะแม่น้ำก็เลิก...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

จากนั้นทางกลุ่มรักษ์ป่าสักก็มีการทำกิจกรรมรณรงค์อื่นๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกและความตระหนักในปัญหาให้แก่ชาวบ้าน เช่น การเปิดเวทีสาธารณะ/เวทีชุมชนสะท้อนปัญหา เพื่อบอกกล่าวให้หลายๆ ภาคส่วนได้รับรู้ว่าน้ำในแม่น้ำป่าสักอยู่ในภาวะวิกฤติ ซึ่งผลจากการรณรงค์พบว่าโรงงานบางโรงงานเริ่มมีการตื่นตัวในเรื่องของสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังเห็นได้จากการจัดให้มีบ่อบำบัดน้ำเสียในโรงงาน

"...เดี๋ยวนี้เค้าตื่นตัว เพราะจากการที่เราทำเวที มันเลยเกิดเป็นกระแส เช่นปัจจุบันบางโรงงานมีระบบเผาขยะ ก็นำขยะมาทำพลังงาน ซึ่งก็เป็นการช่วยสิ่งแวดล้อมเหมือนกัน บางโรงงานก็มีบ่อบำบัดน้ำแล้ว ..."

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

นอกจากนี้ทางกลุ่มรักษ์ป่าสักยังเน้นกลุ่มเป้าหมายไปที่กลุ่มเยาวชน โดยการให้ความรู้แก่เยาวชนในโรงเรียนที่ตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำป่าสัก ด้วยการพาเยาวชนลงแม่น้ำป่าสักเพื่อทำความรู้จักและเห็นสภาพที่แท้จริงของแม่น้ำ ดังคำบอกเล่าของสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าสักว่า

"...ให้ความรู้กับเยาวชนในโรงเรียนริมแม่น้ำป่าสัก ตั้งแต่โรงเรียนต้นตาลไปจนถึงวัดซุงทำynnน้ำคือทางเราจะสรรหากิจกรรมที่ทำแล้วเกิดประโยชน์เช่น ทำอย่างไรจึงจะสร้างจิตสำนึกให้พ่อแม่ เราก็ต้องสร้างให้ลูกด้วย ใ้เยาวชนเป็นเป้าหมายหลัก..."

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

จากการพูดคุยกับคนในชุมชน ผู้วิจัยพบว่าเยาวชนที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าสักจะได้รับการกล่าวขานถึงความสามารถในบอกเล่าเรื่องราว ความสำคัญ สภาพปัญหา รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่เข้าร่วมเพื่อการอนุรักษ์และการแก้ไขปัญหาแม่น้ำป่าสักได้อย่างชำนาญ ซึ่งจากการพูดคุยกับเยาวชนที่เป็นสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าสัก ผู้วิจัยพบว่าเยาวชนมีความรู้ ความชำนาญในเรื่องเกี่ยวกับน้ำเป็นอย่างดี

"...ไปตั้งบู๊จลินทรีย์ เพื่อให้แม่น้ำสดใส และก็ไปทำเกี่ยวกับโครงการอนุรักษ์แม่น้ำของพีศิวพร โครงการนี้มีมานานแล้ว ทุกปีก็จะไปตรวจวัดค่า DO น้ำ ตัวเองก็ไปช่วยเค้าตรวจวัดและหาค่า DO น้ำ โดยการที่เราต้องเอาสารทางวิทยาศาสตร์มาผสมกัน แล้วเราต้องตักน้ำจากแม่น้ำป่าสักไปตรวจดูความสะอาด ความสกปรก ว่ามันใช้ดื่มกินได้รึเปล่า ถ้าค่าลบมีมากแสดงว่าน้ำของเราใช้ดื่มใช้กินไม่ได้ สำหรับค่าน้ำแถวบ้านมันก็มีบางช่วง อย่างเวลาน้ำมา เราก็จะเห็นได้ชัดว่าน้ำขุ่น เราก็ไม่ต้องไป

ตรวจ เพราะเราเห็นได้ชัดว่าน้ำมันไม่ดี เวลาเปิดก็อก เราก็จะเห็นว่าน้ำแดง เพราะสูบมาจากทำน้ำกรองยังใงน้ำก็แดง ใช้น้ำฝนแทน ปกติจะตรวจทุกเดือน..."

(เด็กชายนนทวัชร วิเศษ : เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2551)

นอกจากนี้ยังพบว่า แม้ปัจจุบันเยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสักจำนวน 11 คนจะเติบโตแยกย้ายกันไปเรียนหนังสือในระดับที่โตขึ้นและทำงาน จึงทำให้ไม่มีเวลาที่จะเข้าร่วมกิจกรรมกับทางกลุ่มรักษ์ป่าสักมากนัก อีกทั้งยังพบว่าเยาวชนรักษ์ป่าสักบางส่วนก็เข้าไปเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรม

"...ตอนนี้ที่ไม่เน้นเรื่องเยาวชนแล้ว เพราะเด็กๆ เค้าก็แยกย้ายกันไป จะมีบางคนก็กลับมาทำกิจกรรมกับเราบ้าง ก็เข้าใจนะเพราะต้องเอาเวลาไปเรียนหนังสือ ไปทำงาน บางส่วนก็ไปฝึกกับพวกวัฒนธรรม จะมีบ้างบางคนที่ยังกลับมาทำกิจกรรมกับเราอยู่..."

(นางสาวศิวพร บุตรขนิษฐ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2552)

จากคำบอกเล่าของคุณศิวพร บุตรขนิษฐ ทำให้ผู้วิจัยมองว่าปัจจุบันสมาชิกเยาวชนรักษ์ป่าสักมีแต่สมาชิกรุ่นเก่า ไม่มีกรรับเข้ามาใหม่เนื่องจากทางกลุ่มรักษ์ป่าสักไม่ได้ทำเรื่องเยาวชนแล้ว แต่ผลพวงจากการวางรากฐานเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำให้แก่เยาวชน ได้ผลิตดอกออกผลผ่านการกระทำของเยาวชนที่กล้าแสดงตัวตนและพร้อมที่จะบอกกล่าวให้คนอื่น ๆ ได้เห็นความสำคัญของแม่น้ำว่า

"...อย่างที่บ้านหนูเป็นโฮมสเตย์ก็จะแขวนเสื้อรักษ์ป่าสักเอาไว้ ในห้องก็จะแขวนป้ายห้อยคอกิจกรรมต่างๆ ที่เข้าร่วม เป็นการบอกแขกที่เข้าพักทางอ้อม อย่างที่ไปเรียนที่จังหวัดลพบุรี หนูก็บอกว่าหนูก็ทำอยู่เกี่ยวกับแม่น้ำป่าสัก ขอให้อาจารย์ตั้งกลุ่มหรือชมรมเพื่อให้เด็กๆ หรือน้องๆ ได้รู้ว่ามีน้ำที่ใช้อยู่มาจากไหน มีความเป็นมาอย่างไร เวลาออกค่ายหรือทำกิจกรรมที่อื่น หนูก็จะบอก หนูจะพีเชนส์ตัวเองเลยว่าหนูคือใคร มาอย่างไร แล้วทำไมทำกิจกรรมนี้..."

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม: เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

3.3.2 การใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการอนุรักษ์แม่น้ำ

นอกจากนี้ทางกลุ่มยังใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์อย่างการใส่จุลินทรีย์ EM เพื่อเร่งการย่อยสลายของเสียในแม่น้ำ การตรวจวัดค่าน้ำ การรณรงค์ให้ชาวบ้านทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษ รวมถึงการใช้สิ่งแวดล้อมช่วยสิ่งแวดล้อม เช่นการปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันตลิ่งพัง ดังคำบอกเล่าของกลุ่มรักษ์ป่าสักว่า

“...เมื่อก่อนเป็นการรณรงค์ในเรื่องของการสร้างกระแส ใช้ EM ฉีดลงไปใ้แม่ น้ำ โดยเป็นการร่วมมือระหว่างกลุ่มกับจังหวัด เพื่อให้เกิดการตื่นตัว แล้วชาวบ้านจะเข้าใจใหม่ คำตอบคือ เราก็มีการรณรงค์กันอยู่แล้ว อย่างเครือข่ายเราก็ทำกัน เป็นกิจกรรมรองที่เราทำเพื่อส่งเสริมให้แม่ น้ำดีขึ้น นอกจากนี้ก็มีเช่น ทำนาปลอดสารพิษ เกษตรผสมผสาน เพื่อให้เกิดกิจกรรมที่เป็นแบบชาวบ้าน ตอนนี้อย่างบ้านก็หมักเอง การโม่ น้ำให้คนหันมาใช้ EM คือ ต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับเค้า โดยใช้การบอกต่อของชาวบ้าน เห็นว่าดีก็ทำตาม เป็นวิถีของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีการใช้สิ่งแวดล้อมช่วยชีวิตสิ่งแวดล้อม เช่น ปลูกหญ้าแฝก รมดิ่ง ป้องกันตลิ่งพัง ...”

(นายทิสราพรโมทย์ ปรีชากิจ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

“...ช่วงนี้รณรงค์เกี่ยวกับการลดใช้สารเคมีในพื้นที่เกษตรทุกระดับตั้งแต่ในครัวเรือน ให้ทำปุ๋ยใช้เอง แล้วก็ตรวจวัดค่า น้ำ ทำช่วง เมษายน - พฤษภาคม เพราะค่าเปลี่ยนแปลง แต่ช่วงนี้ไม่ทำเพราะน้ำมา ค่าก็เท่ากัน...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

เห็นได้ว่าการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการรณรงค์ให้ชาวบ้านหันมาดูแลรักษาแม่ น้ำ อาทิ การสนับสนุนให้ชาวบ้านทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษ การใส่จุลินทรีย์ EM เพื่อเร่งการย่อยสลายของเสียในแม่ น้ำ การสนับสนุนให้ใช้วิธีสิ่งแวดล้อมช่วยสิ่งแวดล้อม ทางกลุ่มรักษ์ป่าสักได้ใช้รูปแบบการสื่อสารแบบ Words of Mouth ซึ่งเป็นวิธีการบอกต่อเมื่อชาวบ้านทำแล้วเห็นว่าดีจึงบอกต่อ และผลจากการรณรงค์นี้พบว่า ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันมาทำตามกันมากขึ้น

3.3.3 การใช้พิธีกรรมสืบชะตาแม่ น้ำ

จากข้อมูลทีกล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ากระบวนการที่ทางกลุ่มรักษ์ป่าสักใช้ในการอนุรักษ์แม่ น้ำนั้นล้วนเป็นกระบวนการสมัยใหม่ ที่จำเป็นต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจจากคนรุ่นใหม่ แต่อาจจะสื่อสารเนื้อหาซึ่งทำความเข้าใจกับคนรุ่นเก่าได้ยาก และทางกลุ่มก็ไม่ละเลยคนรุ่นเก่าที่ยังมีความผูกพันกับความเชื่อและพิธีกรรม จึงเลือกใช้พิธีสืบชะตาแม่ น้ำเป็นกุศโลบายหนึ่งในการอนุรักษ์แม่ น้ำ เพื่อสร้างความศรัทธาให้เกิดแก่แม่ น้ำ ยังผลให้ทั้งคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่รู้สึกเคารพและศรัทธาในตัวแม่ น้ำ

“ทางกลุ่มพยายามปรับวิธีการรณรงค์ไปเรื่อยๆ จนกระทั่งมาเจอพิธีสืบชะตาแม่ น้ำ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ เป็นพิธีกรรมของชาวเหนือ พิธีสืบชะตาแม่ น้ำที่ทางกลุ่มเป็นคนทำนั้น เป็นกล

ยุทธหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการรณรงค์ ให้เกิดกระแส สร้างจิตสำนึก และรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจคือความเชื่อที่น่าสนใจเพราะเราเอาความต้องการสร้างจิตสำนึกให้กับคนริมแม่น้ำ และมันก็มาสอดคล้องกับความเชื่อของกลุ่มไท-ยวน ซึ่งพิธีกรรมนี้เป็นต้นทุนที่มาจากภาคเหนือ จริงๆ แล้วคนภาคเหนือ คนเชียงใหม่ ไม่ได้ทำเรื่องสืบชะตาแม่น้ำ คนที่ทำเป็นพระชาวเมืองน่าน พอเอามาทำแล้วได้ผลคนที่ไม่ใช่กลุ่มไท-ยวนก็เข้าใจด้วย"

(นายทิสาปราโมทย์ ปรีชาภักดิ์ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นการปรับประยุกต์มาจากพิธีสืบชะตาคน โดยผู้ที่คิดริเริ่มทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำคือ พระครูมานัสสีพิทักษ์ เจ้าคณะอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา (วัดโพธาราม) ในปี พ.ศ. 2533 ต่อมา พระครูพิทักษ์นันทคุณ ซึ่งเป็นประธานมูลนิธิรักษ์เมืองน่านได้มีโอกาสเรียนรู้งานการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแม่ใจจากพระครูมานัสสีพิทักษ์ และได้เข้าร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำแม่ใจ ณ ตำบลศรีด้อย จังหวัดพะเยา ก็ได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำว่า พระครูมานัสสีพิทักษ์ มีความประสงค์อยากให้ป่าต้นน้ำแม่ใจคงอยู่ ไม่อยากเห็นใครเข้าไปทำลาย และอยากให้คนอำเภอแม่ใจช่วยกันดูแลรักษาแม่น้ำแม่ใจให้สะอาด ไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงในแม่น้ำ จึงคิดทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำมาหลายปี จนกระทั่งปี 2533 พระครูพิทักษ์นันทคุณได้มีโอกาสมาดูงานจึงจำเอาพิธีเหล่านี้ไปสืบชะตาแม่น้ำน่านตั้งแต่ปี 2536 เป็นต้นมา พร้อมทั้งได้เพิ่มกิจกรรมอีกหลากหลาย เช่น การถวายผ้าป่าพันธุ์ปลา จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ กั้นเขตอภัยทาน ตั้งกองทุนอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ออกข้อบังคับห้ามจับสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์ ห้ามจับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือที่เป็นอันตราย เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนมีส่วนร่วมและได้ตระหนักถึงคุณค่าของแม่น้ำและลำธาร เพื่อหาแนวทางฟื้นฟูระบบนิเวศลำน้ำที่สูญเสียไป ให้ฟื้นคืนสู่สภาพสมดุล และเพื่อหารายได้จัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (บวชป่าสืบชะตาน้ำ : การจัดการเชิงวัฒนธรรม, 2549)

สำหรับพิธีสืบชะตาแม่น้ำของกลุ่มรักษ์ป่าสักจัดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2544 โดยนิมนต์พระประทีปสุมังคลา แห่งวัดวังมะสละ ตำบลท่าช้าง อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก มาประกอบพิธีกรรม และมีการปรับประยุกต์ตามความเหมาะสม โดยมีอุปกรณ์ข้าวของที่ใช้สำหรับงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ดังนี้

- อุปกรณ์เครื่องเซ่นบวงสรวง ได้แก่ อาหาร 9 อย่าง ผลไม้ 9 อย่าง ของหวาน 9 อย่าง
- เตรียมศาลเพียงตา ตั้งริมน้ำป่าสัก
- วัสดุอื่นๆ เช่น ธูป เทียน กระทงลอยขอขมา

ทั้งนี้ สมาชิกกลุ่มรักษ่าป่าสักได้กล่าวว่าอุปกรณบางอย่างไม่ได้มีการกำหนดตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์

“...ไม่กำหนดตายตัว ใช้เลขสวย เน้นอาหารมงคล เปลี่ยนไปตามงบประมาณที่มี อย่างบายศรีก็เปลี่ยนเป็นเครื่องเครื่อเช่น แต่พอมาจัดที่ต้นตาลทำพิธีใหญ่ก็ทำบายศรีใหญ่เต็มยศ...”

(นายทิสาปราโมทย์ ปรีชากิจ : กลุ่มรักษ่าป่าสัก, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

โดยลำดับขั้นตอนหลักในการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ได้แก่ พิธีสงฆ์จะเริ่มขึ้นในช่วงเช้า โดยการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ จากนั้นต่อด้วยพิธีพราหมณ์ โดยใช้ปราชญ์ชาวบ้านแทนพราหมณ์ ซึ่งก็คือ อาจารย์พิเนตร น้อยพุทธา เป็นผู้กล่าวคำขอขมา อัญเชิญเทวดาฟ้าดิน มารับรู้เนื่องจากทางกลุ่มเห็นว่า อาจารย์พิเนตรเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีไท-ยวน เป็นอย่างดี

“...ต้องการใช้ภูมิปัญญาของคนไท-ยวน อีกอย่าง อาจารย์พิเนตร เค้าจะมีในเรื่องของการเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ความรู้ในเรื่องของขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมของที่นี่...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ่าป่าสัก, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2551)

ทั้งนี้ สมาชิกกลุ่มรักษ่าป่าสัก ได้กล่าวถึงเหตุผลในการประกอบพิธีดังกล่าวว่า

“...พิธีสืบชะตาแม่น้ำของที่มีพิธีสงฆ์ เพื่อให้สงฆ์เห็นความสำคัญ คือทำบุญตักบาตรพระประมาณ 07.00 น. แล้วก็สวดทำพิธี สายๆ หน่อย ก็เข้าพิธีพราหมณ์ ซึ่งเป็นพิธีที่เข้าสู่การสืบชะตาแม่น้ำ พูดถึงความสำคัญของแม่น้ำ พูดถึงการที่เราได้ใช้แม่น้ำ ฯลฯ มีพิธีพราหมณ์ก็เพื่อเป็นสิริมงคลสร้างความเชื่อ บอกแล้วว่าเราจะทำกุศลบายให้คนเห็นความสำคัญของแม่น้ำ ให้มีความรู้สึกว้าแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ มีการกล่าวขอขมาและขอพรเทวดาฟ้าดิน จนกระทั่งมาถึงพระแม่คงคา...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ่าป่าสัก, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

หลังจากเสร็จสิ้นพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์แล้ว ผู้เข้าร่วมในพิธีจะต้องแสดงตนขอขมาแม่น้ำซึ่งขั้นตอนนี้สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ ดังคำกล่าวของสมาชิกกลุ่มรักษ่าป่าสักว่า

“...พอมาจัดครั้งหลังสุดที่ต้นตาล เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2548 เราใช้พิธีขอขมาแม่น้ำแล้วก็มี การพอรำเพื่อบูชาแม่น้ำป่าสักจากกลุ่มวัฒนธรรม และใช้คำปฏิญาณร่วมกัน 9 จังหวัด แทนคำกล่าวปฏิญาณ คำกล่าวเข้าสู่พิธีสืบชะตาแม่น้ำ จะปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์หรือพื้นที่ ไม่กำหนดตายตัว ตอนที่เราทำที่วัดสมุหฯ เราทำเฉพาะสระบุรี เราก็กล่าวแต่ของเรา จากนั้นก็จุดธูปคน

ลดตกลงไปแม่น้ำ โดยปักที่หยวกกล้วยริมน้ำที่เตรียมไว้ให้ แต่พอทำที่ต้นตาลก็ปรับเปลี่ยนเป็นการลอยกระทงแทน...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

สำหรับสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ ทางกลุ่มรักษ์ป่าสักก็จะหมุนเวียนไปตามสถานที่ต่างๆ ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสัก โดยในปี พ.ศ. 2544 ซึ่งเป็นปีที่จัดนั้นจัดที่วัดชั้น ตำบลบ้านยาง อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ต่อมาจัดครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2547 จัดที่วัดสมุหประดิษฐาราม ตำบลสวนดอกไม้ อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี และครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ. 2548 จัดขึ้นที่บ้านต้นตาล ตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ซึ่งในครั้งนั้นก็ได้เชื่อมโยงพิธีมูรธาภิเษกหรือพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่บริเวณท่าราบมาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ เนื่องจากต้องการเน้นความสำคัญของความเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์

“...พอมาทำที่ต้นตาลเราก็ทำเป็นพิธีใหญ่โดยมีการเชื่อมโยงกับท่าราบ โดยเพิ่มพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ ให้เด็กผู้หญิงนั่งขานหม่อมขานเดินไปตักใส่คนโทในช่วงพิธีพราหมณ์ แล้วก็เอามาประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ก่อนจะลอยกระทงก็เอาน้ำลงก่อน เราให้ความสำคัญกับน้ำที่ไม่ใช่พิธีธรรมดา...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

จากการพูดคุยกับสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าสัก ผู้วิจัยพบว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นโดยกลุ่มรักษ์ป่าสักนี้สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมทั้งในเรื่องวัน เวลา สถานที่ รวมถึงขั้นตอนการประกอบพิธี ที่มีรายละเอียดแตกต่างกันออกไปในแต่ละปี เนื่องจากพิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีกรรมใหม่ที่ไม่ได้ปฏิบัติเป็นขนบธรรมเนียมสืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ กลุ่มผู้ประกอบพิธีจึงสามารถตกลงปรับเปลี่ยนพิธีกรรมตามความเหมาะสมได้ และแม้พิธีสืบชะตาแม่น้ำของกลุ่มรักษ์ป่าสักจะไม่ได้จัดต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี แต่ในการจัดแต่ละครั้งก็ยังคงหัวใจหลักคือการอนุรักษ์แม่น้ำ โดยการใช้ความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นจุดหลอมรวมคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์แม่น้ำ

นอกจากจะจัดพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำแล้ว ทางกลุ่มรักษ์ป่าสัก ยังได้จัดนิทรรศการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีตให้เยาวชนและผู้เข้าร่วมในพิธีได้ศึกษา

“...พิธีสืบชะตาของพวกพี่ก็คือพิธีสืบชะตาแม่น้ำนะ แต่รอบๆ บริเวณ พี่จะมีทุกอย่างเลยนะ อย่างพวกของเก่า ก็เอามาถ่ายทอดให้คนดู มาจัดแสดง การใช้เครื่องมือต่างๆ การสีข้าว ร้านค้าขาย

ของสมัยก่อน มีสล้อ ซอ ซึ่ง ของที่หนองแควมาช่วย มีเยาวชนของต้นตาลมารำให้ พอทำสลีชะตา
แม่น้ำแล้วก็มีการเล่นปลา เพื่อสร้างอะไรให้กับแม่น้ำ..."

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

จากคำบอกเล่าของสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าสัก ผู้วิจัยพบว่า การจัดนิทรรศการถ่ายทอดความรู้
เกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีตให้เป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบใหม่อีก
ประเภทหนึ่งที่มีคนนำมาปรับประสมใช้ในการประกอบพิธีกรรม ที่ผู้จัดไม่ได้ต้องการเพียงแค่การ
ประกอบพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังต้องการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ ให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีหรือที่
เรียกว่า Edu-Ritual และแม้ทางกลุ่มรักษ์ป่าสักจะมีการจัดนิทรรศการถ่ายทอดความรู้เช่นเดียวกับการ
จัดพิธีสลีชะตาแม่น้ำที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ในปี พ.ศ. 2549
แต่ทางกลุ่มรักษ์ป่าสักยังไม่ได้มีการปูพื้นความรู้เพื่อเตรียมความพร้อมความเข้าใจให้ผู้เข้าร่วมพิธีใน
ประเด็นเกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีตที่จัดออกมาในรูปแบบนิทรรศการ ซึ่งหากมองในแง่การสื่อสารจะพบว่า
นิทรรศการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีตของกลุ่มรักษ์ป่าสักเป็นสื่อเชิงรับ เนื่องจากมีการจัด
บอร์ดนิทรรศการ ซึ่งผู้เข้าร่วมงานมีโอกาสดูหรือไม่ดูก็ได้ ในขณะที่ทาง สพส. ได้มีการเตรียม
ความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีทั้งในประเด็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเด็นสิ่งแวดล้อม จากนั้น
จึงนำความรู้จากการเข้าร่วมกิจกรรมมาจัดเป็นนิทรรศการ อันเป็นลักษณะของการทำงานวัฒนธรรม
เชิงรุกที่ต้องการให้คนในชุมชนได้ตระหนักรู้คุณค่าในต้นทุนทางสังคมของตนอย่างแท้จริงก่อนที่จะ
นำไปสู่การพัฒนาในเรื่องอื่นๆ ต่อไป ซึ่งหากมองในแง่การสื่อสารจะพบว่านิทรรศการของ สพส. เป็น
สื่อเชิงรุก ที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเข้าใจในประเด็นที่ผู้จัดต้องการสื่อสารอย่างแท้จริง

แต่สำหรับประเด็นการอนุรักษ์แม่น้ำพบว่า ทางกลุ่มรักษ์ป่าสักได้ดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้าง
ความตระหนักในปัญหาแม่น้ำเน่าเสียผ่านการรณรงค์เก็บขยะในแม่น้ำป่าสัก การเปิดเวทีสาธารณะ
การพาเยาวชนล่องแม่น้ำป่าสักเพื่อให้เห็นสภาพของแม่น้ำ ฯลฯ โดยกลุ่มรักษ์ป่าสักมองว่าพิธีสลีชะตา
แม่น้ำเป็นหนึ่งในกลยุทธ์ที่ทางกลุ่มใช้เพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนที่อาศัยริมแม่น้ำ ซึ่งหากมองใน
แง่สื่อพิธีกรรมจะพบว่า รูปแบบการรณรงค์อื่นๆ ที่กลุ่มรักษ์ป่าสักใช้ ถือเป็นกิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อ
ขยายข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรมสลีชะตาแม่น้ำที่จัดขึ้นเพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นการปูพื้น
ความรู้และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำก่อนที่จะเข้ามาทำพิธีสลีชะตาแม่น้ำร่วมกัน

“...พิธีสืบชะตาแม่น้ำที่ทางกลุ่มเป็นคนทำนั้น เป็นกลยุทธ์หนึ่งที่กลุ่มใช้ในการรณรงค์ ให้เกิดกระแส สร้างจิตสำนึก และรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจคือความเชื่อ ที่น่าสนใจเพราะเราเอาความต้องการ สร้างจิตสำนึกให้กับคนริมแม่น้ำ...”

(นายทิสปาปราโมทย์ ปรีชากิ่ง : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

จากการพูดคุยกับสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าสักพบว่า ผลจากการจัดทำพิธีกรรมนี้ยังไม่ได้ขยายผล ไปสู่เยาวชน แต่พบว่าชาวบ้านกลุ่มใหญ่เริ่มมีจิตสำนึกเห็นคุณค่าของแม่น้ำ และยังยกระดับบทบาท หน้าที่ของตนจากเดิมที่เป็นเพียงผู้ใช้น้ำก็เป็นกลุ่มที่กลายเป็นกลุ่มเฝ้าระวังดูแลรักษาแม่น้ำอีกด้วย หรือทำหน้าที่เปรียบเหมือนสื่อบุคคลที่คอยบอกกล่าวไม่ให้คนทำร้ายแม่น้ำ

“ผลจากการทำสิ่งนี้ ทำให้ชาวบ้านกลุ่มใหญ่ เริ่มหวนกลับมาคิดถึงผลได้ผลเสียของแม่น้ำป่าสัก ขยะจึงไม่ค่อยมี และสิ่งที่สำคัญก็คือ คนกลุ่มนี้เป็นคนคอยเฝ้าระวังให้ด้วย”

(นายทิสปาปราโมทย์ ปรีชากิ่ง : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

เห็นได้ว่ากลุ่มรักษ์ป่าสักได้ใช้กลวิธีในการอนุรักษ์แม่น้ำที่หลากหลายเพื่อให้ครอบคลุมกลุ่ม ชาวบ้านที่มีหลายวัย ซึ่งพื้นที่เป้าหมายในการทำงานของกลุ่มรักษ์ป่าสักไม่ได้มีเพียงตำบลต้นตาล เท่านั้น หากแต่ยังกระจายไปยังชุมชนที่อยู่บริเวณรอบแม่น้ำป่าสักในอำเภอต่างๆ จึงกล่าวได้ว่าการ ทำงานของกลุ่มรักษ์ป่าสักนี้แพร่ขยายเป็นที่รู้จักในวงกว้าง เนื่องจากเรื่องแม่น้ำเป็นเรื่องสิ่งแวดล้อมที่ ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ฉะนั้นจึงต้องมีการใช้เครือข่าย ดังเช่นคำบอกเล่าของคนในชุมชนที่แสดงให้เห็นว่าได้รับรู้การทำงานของกลุ่มนี้ว่า

“กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำป่าสัก พาเด็กๆ ไปวัดค่าน้ำ เอาตั้งแต่เด็กๆ เลยชั้นประถม ชั้นมัธยม พายเรือเก็บขยะ มีเรือให้เด็กใส่เดินเป็นขบวนเก็บขยะ ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ขอขมาลาโทษ แล้วก็ไม่ให้ทิ้งของลงไป ทำมาทุกปี”

(นางวงเดือน ยะกุล : ชาวบ้านทั่วไป, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า เมื่อถามถึงพิธีสืบชะตาแม่น้ำ คนในชุมชนต้นตาลต่างก็รู้จักและนึก ถึงพิธีสืบชะตาแม่น้ำของกลุ่มรักษ์ป่าสักที่จัดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2548 ซึ่งจัดขึ้นที่บ้านต้นตาล เป็นอันดับ แรก ทั้งๆ ที่ผู้วิจัยต้องการถามถึงพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการสื่อพื้นบ้าน สื่อสารสุขในปี พ.ศ. 2549 ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าความถี่ในการจัดงานและสายสัมพันธ์ในชุมชนที่ มีความใกล้ชิดกัน กล่าวคือ สมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าสักส่วนหนึ่งเป็นคนในพื้นที่ คือหลักสำคัญอย่างหนึ่งที่

ทำให้การจัดงานที่ทำเป็นครั้งแรกหรือทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งประสบความสำเร็จเป็นที่จดจำ แต่จากการสอบถามกลุ่มตัวอย่างพบว่า ส่วนใหญ่รู้จักพิธีสืบชะตาแม่น้ำของกลุ่มรักษ์ป่าสัก เพราะจัดเป็นพิธีใหญ่ มีคนมาร่วมงานเยอะ ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างจะจดจำงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำของ สพล. ในแง่ของการได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ แต่ทั้งหมดต่างก็ตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า พิธีสืบชะตาแม่น้ำทำเพื่อเป็นการขอขมาแม่น้ำ อันแสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างรับรู้และมองเห็นความแตกต่างระหว่างพิธีสืบชะตาแม่น้ำของกลุ่มรักษ์ป่าสักกับพิธีสืบชะตาแม่น้ำของ สพล. ในเรื่องของกระบวนการจัดทำกิจกรรม

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การทำงานของกลุ่มรักษ์ป่าสัก เป็นรูปแบบการทำงานที่มีการวางแผนมาอย่างดี ดังเห็นได้จากกิจกรรมต่างๆ ที่จัดทำขึ้นนั้นครอบคลุมทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการ ส่วนชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ ส่วนชาวบ้านทั่วไป ส่วนผู้ประกอบการ อาทิ การเชิญชวนให้ผู้ที่อาศัยริมน้ำเข้ามามีส่วนร่วมกับภาคราชการในการเก็บขยะในแม่น้ำ การใส่จุลินทรีย์ EM ลงในแม่น้ำ การจัดเวทีสาธารณะเพื่อสะท้อนปัญหาแม่น้ำให้กลุ่มคนทั่วไปได้รับรู้ การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ การปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำสู่เยาวชนผ่านความร่วมมือจากโรงเรียน รวมถึงการสร้างกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำต่อไป ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นกิจกรรมอันหลากหลายที่กลุ่มรักษ์ป่าสักใช้ทั้งกิจกรรมที่เป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (สมัยใหม่) และการใช้สื่อพิธีกรรม (ดั้งเดิม) มาเกี่ยวกันเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้แก่สังคม โดยพบว่ากิจกรรมทางด้านวิทยาศาสตร์นั้นมีทั้งกิจกรรมที่สร้างจิตสำนึก เช่น กิจกรรมสะท้อนปัญหาของแม่น้ำ กิจกรรมวัดค่า DO น้ำ เป็นต้น และกิจกรรมที่ช่วยรักษาแม่น้ำด้วย เช่น กิจกรรมเก็บขยะในแม่น้ำ กิจกรรมการใส่จุลินทรีย์ EM ลงในแม่น้ำ เป็นต้น

4. ผลจากการอนุรักษ์แม่น้ำป่าสักของชาวไทย-ยวนก่อนปี พ.ศ. 2549

การแก้ปัญหาของชาวไทย-ยวนมีหลากหลายวิธี ซึ่งแต่ละวิธีก็เป็นการแก้ปัญหาทั้งในระดับปัจเจกและระดับโครงสร้าง โดยในที่นี้จะขอกล่าวถึงผลจากการอนุรักษ์แม่น้ำในแต่ละแนวทาง โดยแบ่งเป็นผลต่อระดับปัจเจกและระดับโครงสร้าง ดังนี้

4.1 ระดับปัจเจก

ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากพฤติกรรมของชาวบ้านที่มักทิ้งของเสียลงแม่น้ำเนื่องด้วยไม่มีจิตสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของแม่น้ำป่าสักดังเช่นในอดีต อันเป็นผลมาจากความเจริญที่เข้าสู่ชุมชน ซึ่งสาเหตุนี้ถือเป็นสาเหตุระดับปัจเจกที่เกิดขึ้นเฉพาะตัวบุคคล ดังนั้นชุมชนต้นตอจึงมีวิธีการแก้ปัญหาในระดับปัจเจกโดยการปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำ ซึ่งผลที่ได้มีดังนี้

• บุคคลเกิดจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำและถ่ายทอดไปยังผู้อื่น

ชุมชนไท-ยวนมีการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำโดยการสอนสั่งในครอบครัวที่ผู้ใหญ่ในบ้านมักห้ามปรามมิให้ลูกหลานนำของเสียทิ้งลงแม่น้ำ รวมถึงการใช้ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นกุศโลบายช่วยตอกย้ำให้เยาวชนรู้สึกเกรงกลัวที่จะทำร้ายแม่น้ำ ซึ่งการสอนสั่งบุตรหลานในครอบครัวให้มีจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำเป็นกลวิธีในการรักษาแม่น้ำในระดับปัจเจกที่ผู้ใหญ่ในชุมชนไท-ยวนใช้ในการป้องกันมิให้ลูกหลานทำร้ายแม่น้ำ อีกทั้งผู้นำชุมชนยังใช้สื่อชุมชนทำหน้าที่ในการกระตุ้นจิตสำนึกคนในชุมชนด้วยการพูดผ่านเสียงตามสายให้คนทั้งชุมชนมีจิตสำนึกร่วมในการดูแลรักษาแม่น้ำ รวมถึงการจัดกิจกรรมกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจในการรักษาแม่น้ำป่าสัก ซึ่งถือเป็นแรงเสริมในการแก้ปัญหาในระดับปัจเจก นอกจากนี้ชุมชนเองยังมีพิธีกรรมลอยกระทงซึ่งจัดเพียงปีละหนึ่งครั้งเป็นตัวกระตุ้นจิตสำนึกร่วมให้แก่คนในชุมชนตระหนักและเห็นคุณค่าของแม่น้ำ

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนไท-ยวนแห่งนี้มีการแก้ปัญหาในระดับปัจเจกที่คนขาดจิตสำนึกในการดูแลแม่น้ำด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกการดูแลรักษาแม่น้ำโดยการสอนสั่งในครอบครัว การสอนสั่งผ่านเสียงตามสาย การทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งยังใช้ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมถึงความศรัทธาในพิธีลอยกระทง ในลักษณะเป็นแรงเสริมซึ่งกันและกัน ซึ่งผลจากการพูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างพบว่า กลุ่มคนส่วนมากได้ซึมซับจิตสำนึกการปลูกฝังเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำและชยับบทบาทหน้าที่จากผู้ใช้หน้าที่ดีเป็นผู้พิทักษ์แม่น้ำ ดังเช่นนายสรวิชัย พิทยาบุตร ซึ่งเป็นเยาวชนชาวไท-ยวนที่ได้แสดงออกผ่านคำพูดตักเตือนหากมีคนทำลายแม่น้ำว่า

“...ถ้าเดินไปเจอคนอื่นทิ้งขยะลงแม่น้ำก็จะไปเตือน ไม่ให้ทิ้ง...”

(นายสรวิชัย พิทยาบุตร : เยาวชนกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมไท-ยวน,

สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

ในขณะที่คนรุ่นผู้ใหญ่ที่ถูกปลูกฝังมากับความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำ ก็จะแสดงออกด้วยความเคารพศรัทธาต่อแม่น้ำรวมถึงการเป็นหูเป็นตาช่วยกันดูแลแม่น้ำ

“...พวกผู้ใหญ่เค้าจะบัสสวาก่อนลงน้ำ เพราะเค้าโดนห้ามด้วยความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำ ห้ามไม่ให้คนบัสสวาก่อนลงน้ำ แต่เด็ก ๆ มันจะชอบบัสสวาก่อนลงน้ำ เวลาอาบน้ำ เตี้ย ๆ ก็ลอยตุ๊ปองมาแล้ว เค้าก็จะสาตน้ำไหลออกไป ปากก็ด่า “ใครนิ ทำยังงี้” เพราะเค้าต้องใช้กิน ใช้อาบ คุณมาทำอย่างงี้ผิดมหันต์เลยนะ ถ้าจี้ฮ้อลงแม่น้ำมันก็จะมีคนคอยดู...”

(นางกฤษณา พิทยานุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มรักษป่าสักซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญของแม่น้ำป่าสัก ได้ใช้หลักการทำงานแบบบูรณาการ กล่าวคือ ใช้ทั้งกิจกรรมการรณรงค์ กิจกรรมกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรมมาผสมผสานให้เกิดเป็นการอนุรักษ์แม่น้ำ และผลจากการรณรงค์เรื่องการเก็บขยะในแม่น้ำทำให้คนในอำเภอเสนาให้ได้ว่าแม่น้ำป่าสักนั้นเต็มไปด้วยขยะจำนวนมาก ทำให้กลุ่มคนเริ่มเกิดความตระหนักและเกิดการตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำมากขึ้น

อีกทั้งยังพบว่า ผลจากการจัดทำพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำของกลุ่มรักษป่าสักที่ดำเนินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ทำให้ชาวบ้านกลุ่มใหญ่เริ่มมีจิตสำนึกเห็นคุณค่าของแม่น้ำ และยังคงระดับบทบาทหน้าที่ของตนจากเดิมที่เป็นเพียงผู้ใช้น้ำที่ดีก็เป็นกลุ่มที่กลายเป็นกลุ่มเฝ้าระวังดูแลรักษาแม่น้ำ

“ผลจากการทำสิ่งนี้ ทำให้ชาวบ้านกลุ่มใหญ่ เริ่มหวนกลับมาคิดถึงผลได้ผลเสียของแม่น้ำป่าสัก ขยะจึงไม่ค่อยมี และสิ่งที่สำคัญก็คือ คนกลุ่มนี้เป็นคนคอยเฝ้าระวังให้ด้วย”

(นายทิสราปรานิษฐ์ ปรีชากิจ : กลุ่มรักษป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

และยังพบว่าผลพวงจากการวางรากฐานเรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำให้แก่เยาวชนของกลุ่มรักษ ได้ผลดีออกนอกผลผ่านการกระทำของเยาวชนที่กล้าแสดงตัวตนและพร้อมที่จะบอกกล่าวให้คนอื่น ๆ ได้เห็นความสำคัญของแม่น้ำว่า

“...อย่างที่บ้านหนูเป็นโฮมสเตย์ก็จะชวนเลื้อยรักษป่าสักเอาไว้ ในห้องก็จะชวนป้ายห้อยคอกิจกรรมต่างๆ ที่เข้าร่วม เป็นการบอกแขกที่เข้าพักทางอ้อม อย่างที่ไปเรียนที่จังหวัดลพบุรี หนูก็บอกว่าหนูก็ทำอยู่เกี่ยวกับแม่น้ำป่าสัก ขอให้อาจารย์ตั้งกลุ่มหรือชมรมเพื่อให้เด็ก ๆ หรือน้อง ๆ ได้รู้ว่าน้ำที่

ให้อยู่มาจากไหน มีความเป็นมาอย่างไร เวลาออกค่ายหรือทำกิจกรรมที่อื่น หนูก็จะบอก หนูจะพรีเซนต์ตัวเองเลยว่าหนูคือใคร มาอย่างไร แล้วทำไมทำกิจกรรมนี้..."

(นางสาวเพ็ญภา คชพรหม: เยาวชนกลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

จากการพูดคุยกับคนในชุมชน ผู้วิจัยพบว่าเยาวชนที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าสักจะได้รับการกล่าวขานถึงความสามารถในบอกเล่าเรื่องราว ความสำคัญ สภาพปัญหา รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่เข้าร่วมเพื่อการอนุรักษ์และการแก้ไขปัญหาแม่น้ำป่าสักได้อย่างชำนาญ ซึ่งเยาวชนบางคนก็ได้รับการแนะนำให้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย และเมื่อผู้วิจัยสอบถามในประเด็นของสภาพปัญหาและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำป่าสัก เยาวชนกลุ่มนี้ก็สามารถตอบคำถามผู้วิจัยได้อย่างชัดเจน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากการวางรากฐานของกลุ่มรักษ์ป่าสักที่มีส่วนช่วยในการให้ความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำให้แก่เยาวชน ซึ่งจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตต่อไป

เห็นได้ว่า การแก้ปัญหาในระดับปัจเจกที่ชาวบ้านขาดจิตสำนึกในการรักษาน้ำของทางชุมชนที่มีการสอนสั่งในครอบครัว การสั่งสอนผ่านสื่อชุมชนและสื่อพิธีกรรมลอยกระทง และกลุ่มรักษ์ป่าสักที่มีการรณรงค์ ให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำ และใช้สื่อพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำทำให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกและตระหนักในคุณค่าของแม่น้ำ ทั้งยังยับยั้งบทบาทจากผู้ใช้น้ำที่ดีเป็นผู้สอดส่องดูแลแม่น้ำอีกด้วย

ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยพบว่าการจัดกิจกรรมปลูกต้นไม้ริมน้ำให้ร่มรื่นเหมาะแก่การเป็นสถานที่พักผ่อนของคนในชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน กลับไม่ได้รับเสียงตอบรับเท่าที่ควร ดังคำบอกเล่าว่า

"...ตรงบริเวณทำน้ำนี้โดนพัฒนามานะ ทุกที่มันจะมีต้นไม้ พ่อเค้าพยายามพัฒนาให้มันเป็นสวน แต่คนก็ไม่ไปเดิน ไปเฉพาะมีงาน..."

(นางกฤษณา พิทยาบุตร : ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2551)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของคนในชุมชนที่ต้องออกจากบ้านแต่เช้าเพื่อไปทำงานหรือเรียนหนังสือ กลับบ้านก็เย็นมากแล้ว อีกทั้งจุดพบปะของคนในชุมชนก็เป็นบริเวณวัด ซึ่งอยู่ใกล้บ้านเรือนมากกว่าสวนริมน้ำ ซึ่งพฤติกรรมนี้สะท้อนให้เห็นถึงความห่างเหินระหว่างชุมชนกับแม่น้ำ จึงทำให้กิจกรรมนี้ไม่ได้ผลและยังสะท้อนให้เห็นว่าการปลูกฝัง

จิตสำนึกด้วยวิธีการต่างๆ ที่ได้กระทำมานั้นไม่เพียงต่อการแก้ปัญหา เนื่องจากสาเหตุของปัญหาแม่น้ำเน่าเสียไม่ได้เกิดจากปัญหาระดับปัจเจกเท่านั้น แต่ยังเกิดจากปัญหาระดับโครงสร้าง ที่ส่งผลให้คนในชุมชนขาดจิตสำนึกในการรักษาแม่น้ำมากขึ้น

4.2 ระดับโครงสร้าง

สำหรับปัญหาที่เกิดจากสาเหตุระดับโครงสร้างอันได้แก่ การสร้างเขื่อนและพฤติกรรมผู้ประกอบการ คนในชุมชนไท-ยวนได้แก้ปัญหาด้วยการเข้าร้องเรียนต่อหน่วยงานรัฐบาลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงการใช้สื่อทันสมัยอย่างเว็บไซต์ในการเข้าถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องบอกกล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจากคำบอกเล่าของผู้ร้องเรียนพบว่าปัญหาดังกล่าวไม่ได้รับการแก้ไข เปรียบได้กับลมที่พัดชั่วคราวช่วยยามเท่านั้น

“...ปัญหาเรื่องปลาตายก็มีแจ้งให้ อบต. ทราบ ก็เคยไปคุยกับนายอำเภอก็ไม่ได้ผล คุยกับท่านผู้ว่าก็ไม่ได้ผล คุยกับอุตสาหกรรมจังหวัดก็ไม่ได้เรื่องเลย คุยกับประมงจังหวัดก็ไม่ได้ผล คุยกับ สส. ก็ไม่ได้ประโยชน์...”

(นางปัทมา เย็นยิ่ง : ผู้ได้รับผลกระทบ-ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง,
สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2551)

ผู้วิจัยพบว่า ในการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างนี้มีการใช้สื่อทันสมัยอย่างเว็บไซต์ และการใช้สื่อบุคคลโดยการเข้าร้องเรียนกับหน่วยงานรัฐบาลโดยตรง ซึ่งผลจากการแก้ปัญหานี้ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียได้ จึงเกิดการรวมตัวของกลุ่มรักษ์ป่าสัก ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ตระหนักในปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย เพื่อเป็นพลังในการแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียด้วยวิธีต่างๆ ต่อไป โดยพบว่าผลจากการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้าง ได้แก่ โรงงานต้นตัวและชุมชนต้นตัว ดังนี้

4.2.1 โรงงานต้นตัว

การเปิดเวทีสาธารณะของกลุ่มรักษ์ป่าสักให้บุคคลทั้งภายในและภายนอกรับรู้ถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำป่าสักเป็นการกระตุ้นให้ผู้ประกอบการหันมามองคุณภาพของแม่น้ำอันเป็นผลมาจากการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานของตน ส่งผลให้บางโรงงานมีการใช้เครื่องบำบัดน้ำ

“...เดี๋ยวนี้เค้าตื่นตัว เพราะจากการที่เราทำเวที มันเลยเกิดเป็นกระแส เช่นปัจจุบันบางโรงงาน มีระบบเผาขยะ ก็นำขยะมาทำพลังงาน ซึ่งก็เป็นการช่วยสิ่งแวดล้อมเหมือนกัน บางโรงงานก็มีบ่อบำบัดน้ำแล้ว ...”

(นางสาวศิวพร บุตรชนิษฐ์ : กลุ่มรักษ์ป่าสัก, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2551)

4.2.2 ชุมชนตื่นตัว

ในขณะที่ปัญหาจากโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสีย สามารถแก้ไขได้โดยการร้องเรียนและเข้าพบโดยตรง แต่ปัญหาจากการกลายสภาพเป็นอ่างเก็บน้ำของแม่น้ำป่าสักช่วงจังหวัดสระบุรี ที่เป็นแหล่งรองรับของเสียจากทั้งชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้แม่น้ำเกิดปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย ทางกลุ่มรักษ์ป่าสักแก้ปัญหาโดยการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการรณรงค์ให้ชาวบ้านหันมาดูแลรักษาแม่น้ำ อาทิ การสนับสนุนให้ชาวบ้านทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษ การใส่จุลินทรีย์ EM เพื่อเร่งการย่อยสลายของเสียในแม่น้ำ การสนับสนุนให้ใช้วิธีสิ่งแวดล้อมช่วยสิ่งแวดล้อม ซึ่งทางกลุ่มรักษ์ป่าสักได้ใช้รูปแบบการสื่อสารแบบ Words of Mouth ซึ่งเป็นวิธีการบอกต่อเมื่อชาวบ้านทำแล้วเห็นว่าดี และผลจากการรณรงค์นี้พบว่า ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันมาทำตามกันมากขึ้น

เห็นได้ว่า วิธีการของทางกลุ่มรักษ์ป่าสักมีบทบาทอย่างมากในการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การทำงานของกลุ่มรักษ์ป่าสัก เป็นรูปแบบการทำงานที่มีการวางแผนมาอย่างดี ดังเห็นได้จากกิจกรรมต่างๆ ที่จัดทำขึ้นนั้นครอบคลุมทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการ ส่วนชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ ส่วนชาวบ้านทั่วไป ส่วนผู้ประกอบการ อาทิ การเชิญชวนให้ผู้ที่อาศัยริมน้ำเข้ามามีส่วนร่วมกับการราชการในการเก็บขยะในแม่น้ำ การใส่จุลินทรีย์ EM ลงในแม่น้ำ การจัดเวทีสาธารณะเพื่อสะท้อนปัญหาแม่น้ำให้กลุ่มคนทั่วไปได้รับรู้ การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ การปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำสู่เยาวชนผ่านความร่วมมือจากโรงเรียน รวมถึงการสร้างกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำต่อไป และจากการทำงานของกลุ่มรักษ์ป่าสักที่ดำเนินการมานานเกือบ 10 ปีก็พบว่า สถานการณ์ของแม่น้ำป่าสักเริ่มดีขึ้นตามลำดับ

ชาวไทย-ยวนแห่งบ้านต้นตาลมีกลวิธีในการอนุรักษ์แม่น้ำที่ตนเองใช้พึ่งพาอาศัยดำรงชีพนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การพำนอนบุตรหลานโดยตรง การสั่งสอนผ่านสื่อชุมชน การสร้างความเกรงกลัวต่อบาปบุญผ่านความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ การใช้พิธีกรรมลอยกระทงเป็นกุศโลบายในการปลูกจิตสำนึก ครั้นเมื่อเกิดปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย คนในชุมชนก็ไม่ได้นิ่งนอนใจต่อ

ปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องจากต่างก็ช่วยกันหาหนทางที่จะทำให้เกิดการตื่นตัวในการอนุรักษ์แม่น้ำ ไม่ว่าจะเป็นการร้องเรียนผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกันผ่านสื่อกิจกรรม การรวมกลุ่มเพื่อรณรงค์ในการอนุรักษ์แม่น้ำร่วมกันของกลุ่มรักษ์ป่าสัก อาทิ การรณรงค์ให้ใช้จุลินทรีย์ EM การเปิดเวทีสาธารณะแสดงปัญหาที่ได้รับ การรณรงค์ให้ทำเกษตรปลอดสารพิษ การสร้างความตระหนักรู้และจิตสำนึกให้แก่เด็ก การใช้พิธีสืบชะตาแม่น้ำเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์แม่น้ำ เป็นต้น ซึ่งผลจากการแก้ปัญหาเหล่านั้นมีทั้งได้ผลและล้มเหลว โดยพบว่า การแก้ปัญหาในระดับปัจเจกทำให้บุคคลเกิดจิตสำนึกรักษ์แม่น้ำและถ่ายทอดไปยังผู้อื่น สำหรับผลจากการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างพบว่า โรงงานและชุมชนมีการตื่นตัวในเรื่องแม่น้ำเน่าเสียมากกว่าแต่ก่อน อันเป็นผลมาจากการทำงานของกลุ่มรักษ์ป่าสัก ซึ่งการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างนี้พบว่าคนในชุมชนก็ได้แก้ปัญหาด้วยการร้องเรียนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ

เห็นได้ว่า ผลจากการแก้ปัญหาของชุมชนก่อนปี พ.ศ. 2549 ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการแก้ปัญหาของคนในชุมชนเป็นไปแบบต่างคนต่างทำ ยังไม่มีการร่วมมือกันทำกิจกรรมอย่างเป็นกิจลักษณะ แต่เนื่องจากประเด็นเรื่อง "แม่น้ำเน่าเสีย" เป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนทุกคนในการแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียอย่างจริงจัง และแม้ต่อมาจะเกิดการรวมตัวของกลุ่มรักษ์ป่าสักขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาแม่น้ำเน่าเสียที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ เนื่องจากกลุ่มรักษ์ป่าสักก็ยังไม่สามารถรวบรวมสมาชิกในบ้านต้นตาลทุกคนให้เข้ามาทำกิจกรรมกับกลุ่มรักษ์ป่าสักได้ อันแสดงให้เห็นว่าทางกลุ่มยังไม่สามารถถึงการมีส่วนร่วมของคนทุกคนได้เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยจึงคาดเดาว่า ลักษณะการแก้ปัญหาของชุมชนอาจมีข้อจำกัดอยู่ที่การไม่สามารถดึงความร่วมมือของคนในชุมชนได้ครบทุกกลุ่ม จึงทำให้การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่อาจสำเร็จลุล่วงไปได้ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาว่าทำไมทางโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี จึงต้องรวบรวมกลุ่มต่างๆ ในชุมชนให้มาทำกิจกรรมร่วมกัน ดังเห็นได้จากการเรียกประชุมกลุ่มทุกกลุ่มในชุมชนบ้านต้นตาลเข้าร่วมกิจกรรมเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจสื่อพื้นบ้านและวางแผนแนวทางการจัดกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องสื่อพื้นบ้านและโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ให้แก่คนในชุมชน ซึ่งรายละเอียดในส่วนของโครงการสืบชะตาวังน้ำบ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในบทต่อไป